

Seiprealismen

Realpolitikk i forfatterskapet til Jens Arup Seip

Arvid Bornstein

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie, IAKH

Universitetet i Oslo

Vår 2011

Seiprealismen

Realpolitikk i forfatterskapet til Jens Arup Seip

Arvid Bornstein

Innhold

Innledning 7

Kapittel 1: Historiografisk analyse 11

Hvorfor forske på en historiker? 11 Problemstilling 12 Hvordan forske på en historiker? Fremgangsmåte 13 Minibiografi 15 Forfatterskapet 16 Historiografi om Seip 19 Idealtipe av den kritiske empirismen 22 Metode: "You can't make an omelette without breaking eggs" 24

Kapittel 2: Det samfunnshistoriske og det realpolitiske hos Seip 26

Fra behov til motiv 26 Marxismen 26 Motiver og machiavellismen 33 En forskjell mellom middelalderstaten og embetsmannsstaten 36 Maktspillet i Utsikt 39 Oppsummering 43

Kapittel 3: Forklaring og fortelling 44

Innledning 44 Funksjon og makt 45 Seips oppgjør med de funksjonelle forklaringene? 49 Realpolitikeren 52 Oppgjøret med Seips realpolitiske motivforklaringer 57 Sejersteds oppgjør med Seip 60

Forklaringer er sant, fortellinger er interessant - Fra positivismestrid til narrasjon 62

Intensjonale forklaringer og kausale forklaringer 62 Intensjonale forklaringer og kausale forklaringer – Dray og Hempel 64 Schaannings idehistoriske perspektiv 66 Delkonklusjon 67 Forklaringer er sant, fortellinger er interessant – Fra positivismestrid til narrasjon 67

Kapittel 4: Eliteteoretisk innflytelse 70

Innledning 70   Den uunngåelige elite i den machiavelliske tradisjon 71
Ettpartistaten (1945- ca 1963) 74   De uunngåelige elitene 77   Det opplyste
eneveldet (fram til 1814) 78   Den opplyste embetsmannsstat (1814-1884) 80

Offentlighetens utvikling som årsak til den nye politikerrollen 85

Forutsetninger for systemskiftet (fra ca 1850) 85   Utviklingslinje – Den borgerlige
offentlighet 87   Venstreeliten – en opposisjonell elitebevegelse (ca1871-
ca1884) 89   Forskjellen på politikerrollen før og etter organisasjonssamfunnet 91
Demokratisk nasjonalisme som vikarierende motiv 95   En norsk Schumpeter? –
Seip som elite- og demokratiteoretiker 97

Avslutning 103

Kilder 110

Litteraturliste 112

Innledning

Seips forskningsstrategi til politisk analyse bygde på en realpolitisk teori og på en hermeneutisk¹ realisme. Det går også an å beskrive det med at Seips hermeneutiske metode var basert på en realisme. For Gadamer var uttrykket ”hermeneutisk metode” derimot en selvmotsigelse. Å forstå var ikke en metode for Gadamer, men noe som skjer med oss. Han så på det som et trekk ved vår væremåte vi ikke bevisst kan kontrollere.² For oss betyr det at Seip som historiker ikke benyttet seg av en realisme kun som en metode, men at realismen var hans grunnleggende forståelse av selve historieforskningens *modus vivendi* – måten å løse problemer på. Gadamer skilte altså mellom hermeneutikk og metode.³ Det skal vi også gjøre. På den ene siden skal vi analysere politisk realisme som Seips metode. På den andre siden skal vi analysere ”realismen” som en grunnleggende forståelse, som gikk forut for metoden.

Seip som historiker har blitt kalt både ”fugl” og ”fisk”. Han har blitt kalt marxist, kritisk empirist, kulturradikal, konservativ, frittflytende intellektuell, venstreopposisjonell, statsviter, sosiolog, idéhistoriker og til slutt: en historiker uten system. Mange av utsagnene utelukker ikke hverandre. De er et tegn på mangfoldigheten, men også utydigheten i Seips forfatterskap. Han har også blitt kalt for en machiavellist. Den beskrivelsen er denne oppgaven en tilslutning til. Realismen blir regnet som en skole innen blant annet internasjonal politikk. Innen norsk historieforskning blir realisme derimot ikke brukt som en betegnelse på Seips generasjon historikere. I hvert fall ikke til nå. Det er i det hele tatt ingen konsensus blant historikere hvilken skole Seip hører til. På en måte faller han mellom to stoler; mellom den kritiske empirismen og den materialistiske skole. Enigheten er større om Seips oppgjør med den materialistiske skole, i tillegg til den forutgående skole som blir kalt den nasjonal-idealistiske.

Seip skilte seg fra Ernst Sars’ (1835-1917) nasjonal-idealistiske historieskrivning. Der Sars tidligere hadde lagt stor vekt på ”nasjonalånden”, fokuserte Seip på de realpolitiske avgjørelsene i forløpet til 1814. Seip mente den nasjonale fortelling hos Sars var en utviklingstankegang han ikke delte med ham. På dette området kan Seip og Sverre Steen (1898-1983) sammenlignes. Seip fulgte Steen i nedprioriteringen av patriotisme i historien. Det var også i anmeldelsen av Steens bok *1814* at Seip innførte uttrykket ”friheten i gave”.

---

¹ Forståelsesform

² Krogh 2003, s. 238-241

³ *ibid.* s. 240

Dette oppsummer Seips syn på nedtoningen av nasjonale selvstendighetsønsker, til fordel for internasjonal politikk og handlende strateger: ”Seip har vært sterk til å redusere omfanget og betydningen av nasjonale selvstendighetsønsker før 1814 og har framhevet stormaktspolitikk og Christian Frederiks rolle.”⁴ For Seip var Steen den stille lederen i det lille historikermiljøet på Universitetet i Oslo etter 2. verdenskrig.⁵ En illustrasjon på de nye tendensene ser vi i måten Steen beskrev 1814: ”Etterpå kommer historikerne med sine registreringapparater og viser at alt ”i virkeligheten” var godt forberedt.”⁶ Hos Seip kom den nasjonale fortelling i bakgrunnen og tilfældighetene ble dermed trukket frem.

I tillegg til oppgjøret med 1800-tallshistorikeren Sars, iscenesatte Seip også et oppgjør med den marxistiske tradisjonen. Denne retningen var tydelig i historikermiljøet Seip ble en del av da han flyttet fra Bergen til Oslo. Av mange blir Seips artikkel ”Problemer og Metode i historieforskningen” fra 1940 regnet som et brudd mellom to perioder i norsk historiografi. Den tidligere skolen har blitt kalt den materialistiske skolen, mens den nye har blitt kalt for den kritiske empirismen. Kildekritikk skulle overta for marxistiske og andre førende teorier og ideer. I doktogradsavhandlingen til Seip var styrken hans kildestudium på områder tidligere forskere hadde løst mer impresjonistisk.⁷

For Seip, gikk oppgjøret med materialismen ut på det individualistiske prinsipp hvor enkeltpersoner med makt hadde innflytelse på begivenheter. Det mente Seip hadde vært uinteressant og nærmest uvitenskapelig for den materialistiske generasjon. Seips individfokus stod altså i kontrast til sine professorers materialistiske historieoppfatning. Seip satte også politikken i sentrum. Han så på staten som løsningen på samfunnsproblemer og spesielt organisasjoner og institusjoner innad i staten.

Seips forståelse av politiske aktører i sine roller, var at de fremførte en strategi som han kalte for *vikarierende motiver*. De virkelige motivene ble ikke uttalt og det var historikerens oppgave å avdekke dem. De ”ekte” motivene for Seip var prioriteringen av politisk overlevelse fremfor etiske standpunkter. Politikk var for Seip ikke idyll, men realpolitikk. Seip som politisk teoretiker gikk ut på at politikk var manipulasjon. Historikerblikket til Seip var noe ingen kunne skjule seg for. Seip kunne med sine metoder gå bak fasaden og der så han en verdinihilisme. Hans Skjervheim har påpekt at Seip mellom fingrene forvandlet

---

⁴ Dahl 1990, s. 283

⁵ Seip 1986

⁶ Steen 1951, s. 144

⁷ Bagge 1996, s. 57

synspunktene sine til en normativ teori, noe denne oppgaven skal underbygge. Påstanden om at politikk er manipulasjon var dermed en deskriptiv beskrivelse. Seip uttrykte ikke bare hvordan politikken vesen er, han uttrykte også hvordan den bør være. Han skapte en legitimasjonsdoktrine for manipulatorisk politikk.⁸

Politisk analyse skulle videre unngå ”modellenes tyranni”. Med dette mente Seip at teorier ikke skulle brukes til å lage modeller av samfunnet. Utrykket brukte Seip i 1975 på Stein Rokkans modell av nasjonalstaten i norsk historie.⁹ Men allerede i 1940 hadde han kritisert Johan Schreiner for modellenes tyranni. Seip mente Schreiner benyttet marxistisk teori på en mekanisk måte i sin forskning.¹⁰ I forskningen til Seip, var normen at kildene skulle tale for seg selv, og at teorier ble skapt på det grunnlaget. Vi skal vise at Seip likevel baserte sin forskning på én bestemt retning innen politisk teori.

Idealet til Seip der teorien ”utartet seg selv” fra kilden, kan settes opp mot Norman Cantor. Cantor har vist at historiografi om middelalderen har et fravær av ”den ene” forklaring på hva som skjedde. Han tok for seg 20 forskjellige versjoner av ”hva som skjedde”, ikke for å finne den mest riktige forklaringen, men for å vise til mangfoldet. En årsak til dette mangfoldet så Cantor i de personlige forpliktelsene og forholdet til samtidige samfunnsproblemer hos forskeren mer enn i de metodologiske valgene og kildekritikken.¹¹

Vi skal rett og slett finne ut om Seip benyttet seg av politisk teori, eller om han gjengav kildene som en nøytral tilskuer. Seip eller fakta?

Kapittel 1 inneholder problemstillingen og fremgangsmåten for oppgaven. Kapittelet inneholder også en idealtipe av den kritiske empirismen, som Seip har blitt kalt sjefsideologen for. Til slutt i kapittelet blir metoden for oppgaven presentert. Kapittel 2 går ut på å klargjøre realpolitikken som sentral hos Seip. Det neste kapittelet er det mest teoretiske. Det tar for seg forklaringstyper i historieforskningen, satt opp mot forståelse og fortellinger. Det fjerde og siste kapittelet er det mest sentrale i denne oppgaven. Det går ut på et perspektiv og et system hos Seip som eliteteoretiker. Det fjerde kapittelet bygger på de tidligere kapitlene. Vi tar der for oss: idealtypen fra kap. 1, realpolitikk fra kap. 2 og teorien rundt forklaring, forståelse og fortelling fra kap. 3. Siden kapittel 4 dreier seg hovedsakelig om

---

⁸ Skjervheim 1992, s. 33

⁹ Seip 1975b

¹⁰ Seip 1940 s. 64-74

¹¹ Cantor 1991

Seips *Utsikt over Norges historie*, blir spørsmålet hvordan teorien kom til uttrykk i realhistorien.

Kapittel 1: Historiografisk analyse

Hvorfor forske på en historiker?

Hva er poenget med å studere en historiker? For å svare på dette kan vi først låne Norges forskningsråds uttalelse i forbindelse med kartleggingen av norsk historieforskning. Norges forskningsråd ville ”identifisere forhold som bidrar til å fremme kvalitet, ved å gi innsikt i forskningens styrke, svakheter og utfordringer. Styrke kunnskapsgrunnlaget for disiplinen.”¹² Dette var begrunnelsen for å evaluere hele historieforskningen i 2008. Vi skal bruke den samme uttalelsen fra forskningsrådets rapport til: Å studere Jens Arup Seip (1905-1992) som historiker. Forskningsmiljøer, skoler, enkeltforskere og enkeltverk faller inn under den kategorien av historieforskning som kalles historiografi. Ved å se på historiografien finner vi poenget med å studere en historiker. Jan Eivind Myhre har i *Mange veier til historien* definert historiografi som det samme som å studere fagets fortid. Historiografi er studiet av historieforskningens fortid.¹³

Vi bør studere historiografi fordi det til enhver tid er en mengde forståelsesrammer som konkurrerer om hegemoniet i historiefaget. Faget er flerparadigmatisk.¹⁴ Marc Bloch har hevdet at vitenskap til ethvert tidspunkt vil romme divergerende tendenser. Ved å velge en tendens antas en historiker også en bestemt fortid.¹⁵ Det går an å si at historieforskningens metoder og teorier ikke er ”løst”, men at historie stadig må skrives på nytt fordi de mest elementære spørsmål også blir stilt på nytt. Et delvis motstridende syn er at vitenskap blir styrket ved at feil blir luket ut, og at forskningen som helhet vokser kumulativt (Karl Popper).

Det analytiske skillet vi skal gjøre er mellom det personlige og vitenskaplige hos Seip. Oppgaven har ikke som mål å forklare hans vitenskaplige standpunkter ut i fra hans personlige trekk. Dette er ikke fordi det er uvesentlig, men er kun en avgrensning av oppgaven. Seips tekster skal vi derimot analysere som en del av en vitenskapslogisk utvikling, internfaglig utvikling og som en utvikling påvirket av samfunnet. Det er nødvendig å merke

---

¹² Evaluering 2008, s. 7

¹³ Myhre 2009, s. 11-14

¹⁴ *ibid*, s. 25

¹⁵ Fure 1993, s. 64

seg at skillet er kunstig siden det foregår en gjensidig påvirkning som er vanskelig å gripe.¹⁶ Men det er for eksempel ikke stor tvil om at den marxistiske tolkningen av middelalderen, som ble skrevet i Norge på 1920-tallet, var påvirket av arbeiderbevegelsen, og ikke at impulsene hovedsakelig gikk andre veien. Georg Iggers har uttalt at først skjer det endringer i samfunnet deretter endringer i historieforskningen. Samfunnet er årsaken til de metoder historieforskeren utvikler.¹⁷

Tekstene til Seip er materialet vi skal systematisere. De er levninger som forteller oss noe om forskningsmiljøet til Seip og samtiden – konteksten. I tillegg kan Seips forskningsstrategi fortelle oss noe om styrkene og svakhetene ved nåtidig forskning. Utfordringene Seip møtte i sin forskning er de samme som enhver historiker møter. Tekstene er også beretninger ved at de gir et bilde av norsk historie. Ved å studere en historiker studerer vi samtidig historiografi. Ved å studere historiografi kan vi identifisere forhold som bidrar til å fremme kvalitet. I tillegg sier forskningsmaterialet oss noe om (1) vitenskapslogikken, (2) historikermiljøet og (3) samfunnet.

Vi slått oss til ro med at de ca 2000 sidene Seip publiserte. I hans artikkelsamling fra 1983 var han fornøyd med de femten utvalgte tekstene fordi han mente de gav et representativt inntrykk av hans historiesyn. Vi har altså holdt oss til Seips publiserte forfatterskap som kildegrunnlag fordi det er representativt, og fordi det er en passende størrelse for en masteroppgave. I denne sammenheng sa Seip: ”Når en har skrevet noe ned, da står det der, og da kan man tas”.¹⁸

Problemstilling

Problemstilling: *Hvilke forskningsstrategier til politisk analyse hadde Jens Arup Seip?*

Enhver historieforsker utvikler en form for bevisst eller ubevisst forskningsstrategi. Forskningsstrategien utgjør valg av forklaringer, metoder og begreper. Det finnes ikke en like standardisert metodebruk i åndsvitenskapen, slik som i naturvitenskapen. Måten man angriper og fremstiller stoff på er derfor viktig for resultatet. Videre utgjør forskerens prioritet av de

---

¹⁶ Myhre 2009, s. 15

¹⁷ Iggers 1997, s. 10

¹⁸ Seip 1986

forskjellige forklaringer og metoder en del av forskningsstrategien. Problemstillingen¹⁹ og utvalget av kilder, utgjør også en del av forskningsstrategien. I tillegg kommer hvilke teorier og teoretikere historikeren er inspirert av. Spørsmålet om hva Seip oppfattet som viktig kunnskap går også innunder problemstillingen. Videre skal vi benytte oss av fremstillingsformen til Seip. Kunnskap om den fortellende formen til en tekst blir kalt for narrativ teori.

I alle de ovenfor understrekede momenter, viste Seip en form for realisme. Realisme i samband med politisk analyse blir kalt realpolitikk, maktpolitikk eller machiavellisme etter Niccolo Machiavelli (1469-1527). Realismen i Seips forfatterskap er så sterkt artikulert at jeg har valgt å kalle den for: Seiprealismen.

Hvordan forske på en historiker? Fremgangsmåte

Siden Seips tekster både har en realhistorisk og en teoretisk side, blir det en oppgave å finne et mønster mellom disse to i forskningen hans. Sammenhengene vi skal studere kan overordnet beskrives som hvilket syn Seip hadde på historieforskning. Underordnet dette er forholdet mellom empiri, kilder og fakta og den kritiske refleksjonen som fører til en (re)konstruksjon av fortiden. Vi skal se på den politiske teori, og på realismen.

En metode vi skal benytte oss av når vi ser på forfatterskapet, er å finne ut hvordan han la fram problemer. Vi skal argumentere for at han på den ene siden ”skrev historien baklengs”, dvs. at han tok utgangspunkt i samtidsproblemer og fulgte problemene bakover i historien. Hans påstand om arbeiderpartistaten som en politisk elite, illustrerer dette. På bakgrunn av hans forståelse rundt demokratiets paradokser i sin samtid, kan vi si at Seip konsentrerte seg om innføringen av statlige institusjoner, forfatningen, utøvelse av makt og hvordan Norge gikk fra å være en stat til en nasjonalstat.

En annen del av Seips metoder var å ta utgangspunkt i allerede gitte problemer i historieforskningen.²⁰ Som en duellerende professor viet han mye av sitt forfatterskap til å påpeke styrker og svakheter ved historieforskningen fra Sars på slutten av 1800-tallet, videre til sine professorer Bull og Koht, til sine kollegaer, men mest til forskere i andre

---

¹⁹ Klargjøring: Problemstillingene til Seip

²⁰ De to synene: ”skrive historien baklengs” og ”ta utgangspunkt i allerede eksisterende problemer” har jeg fra Kjeldstadli 1992, s. 37-38

forskningsdisipliner. Han kan sees på som en intellektuell debattant og en polemiker, som ved å granske eksisterende forskning ville bringe forskningen videre. Han var tidlig ute i norsk sammenheng til å konsentrere seg om problemer ved selve historieforskningen; han forsket på historiografi.

En sentral del av Seips metode var å se på politikken som et område hvor konfliktene i samfunnet kom til uttrykk. I politikken fortettet motsetningene fra sosiale, økonomiske og kulturelle områder seg. Mot slutten av sitt forfatterskap endret dette synet seg noe. I *Utsikt over Norges historie bd II* forklarte Seip innføringen av parlamentarismen ved å gå tilbake til de strukturelle endringene i samfunnet som fikk utslag i politiske endringene i 1884. Vi kan si at han utviklet en mer moderne politisk historie. Seip begrunnet sitt studiefelt med: ”De politiske institusjonene er ikke primære som faktorer, men de er sentrale, de er nyttige som middel til å forstå. Den politiske prosess er som en skrift på veggen, en leselig skrift. Det som står, forteller hvem og hva som skrev”.²¹

Videre skal vi se på Seips syn på en ny retning i historieforskningen. Han karakteriserte at forskningen tidligere hadde basis i historiefilosofier, mens den i hans samtid var gått over til å bli historieteori. Seip hadde som mål å diskreditere det han kalte for historiefilosofi, siden den var preget av ett grunnleggende ledemotiv for hvilke drivkrefter (Marx) og utviklingslover (Toynbee) som styrte historiens gang. Den moderne metoden i forskningen satt strengere krav til metoder for historieforskning og skulle gjøre historiefilosofier irrelevant. Metoder skulle være ”rene” og forskeren skulle ikke blande inn politiske standpunkter, religiøse forklaringer og det vi kan kalle for ideologier. Ved å la seg styre av ”det instrumentelle ved metodene” var det mulig å komme fram til en sikker viten, en teori og et perspektiv på historien. Seip mente moralske forklaringer førte til skjevheter i fremstillinger og kjørte over empirien når de to kolliderte. Det var et nypositivistisk drag over mange av de programerklæringene Seip holdt for kildekritikkens primat.

Vi skal argumentere for at han gikk fra å se på analysen som den eneste metode, til også å innlemme lengre historiske avhandlinger. I *Utsikt* skrev han at fremstillingen bygde på andres granskninger, det viser at han gikk fra å analysere andres granskninger til å reorganisere kunnskap i sin egne fortelling. I løpet av oppgaven skal vi se på (1) oppgjøret med materialismen som historiefilosofi ved (2) innførelsen av strengere krav til historieforskning, for deretter (3) å vise at Seips ”historiefilosofi”, var de uunngåelige elitene.

---

²¹ Seip 1963, s. 9

Ved ”å skrive historie baklengs” skal vi også se på Seips metode for å forstå historiske personers motiver for handlinger. Motiver for Seip var ikke bare den uttalte og bevisste grunnen personen selv beskrev sine handlinger med, men ble også sett på som midler for å oppnå et mål sett i et tidsmessig lengre perspektiv. Dette har Collingwood delt inn i formål og motiver for å klargjøre forskjellen. Seip beskrev også motivene til personer som delvis underbevisste og hevdet at han ikke benyttet seg av en rasjonell handlingsteori.²² Det at Seip hevdet å kunne bli ”bedre kjent med historiske personer enn de noen gang kjente seg selv”, var påvirket av hermeneutikken og vi kan spore motivsynet tilbake til Sigmund Freud.²³ Seip leste Freud i sin studietid.²⁴ Freud ville gjennom psykoanalysen finne motiver for en adferd hos personer ved å analysere dem. Et ”ja” og et ”nei” fra den analyserte ble bare sett på som nominelt (bare i navnet). Det var observasjon som var viktig. Deretter rekonstruerte Freud hva ”som var glemt” hos den analyserte, på samme måte som arkeologer (re)konstruerer byer på bakgrunn av ruiner.²⁵ Seip brukte en metode der han gjennom observasjon av personer i kildene (re)konstruerte deres motiver.

Minibiografi

Jens Lauritz Arup Seip ble født 11. oktober 1905 på Bolsøya (nå Molde) i Møre og Romsdal og døde 5. september 1992 i Bærum, Akershus. Seip var født på Bolsøya, men hadde det meste av sin oppvekst i Bergen. Han tok examen artium på latinlinjen ved Bergen katedralskole 1924. Deretter studerte han ved Universitetet i Oslo og ble cand.philol. med historie hovedfag i 1931, og norsk og fransk som bifag. Seip var en av de fremste norske historikere i sin generasjon. Han mottok i studieårene sterke impulser fra Edvard Bull d.e., som i sin virksomhet som forsker, universitetslærer og politiker kombinerte streng saklighet med provoserende spørsmål og synspunkter, og med et sterkt politisk engasjement. Et av Bulls sentrale forskningsområder gjaldt de grunnleggende administrative og rettslige ordninger i Norge i middelalderen.

Seip var ansatt ved Riksarkivet 1934–36 og 1941–46. 1936–41 var han universitetsstipendiat, fra 1946 dosent i historie, og fra 1952 professor, med særlig plikt til å forelese i politisk

---

²² Seip 1976, s. 242

²³ Seip 1986

²⁴ Seip 1986

²⁵ Leone 2006, s. 7-8

idéhistorie. Han gikk av for aldersgrensen 1975. Seip gav undervisning til studenter i både historie og statsvitenskap, og det er et stort antall studenter som har tatt med seg varige og viktige impulser fra hans forelesninger, seminarer og ikke minst fra hans hovedfagsveiledning.²⁶

Forfatterskapet

Seip begynte som middelalderhistoriker og hovedoppgaven var *Studier i norsk rettsliv i senmiddelalderen. Lagmannens domsbrev som grunnlag for Oslo-domstolens historie*. Den første kilden vår er *Lagmann og lagting i senmiddelalderen og det 16de århundre* fra 1934, en rettshistorisk analyse hvor ingen personer opptrer på den historiske scene. Seip konklusjoner var at kirken og kongedømmet hadde overtatt makt fra bøndenes lokale ting og domén.

Artikkelen ”Problemer og metode i norsk middelalderforskning” fra 1940 var epokegjørende for historiefaget i Norge ved at den tok opp problemer som ideologibruk hos forskeren i hans forståelse av historien. Ved at Seip stilte krav til forskerens objektivitet ble artikkelen en milepæl i profesjonaliseringen av historiefaget i Norge. Historiske fenomener forklarte Seip ut i fra samfunnsmessige behov og funksjoner.

I 1942 ble *Sættargjerden i Tunsberg og kirkens jurisdiksjon* trykt. Det var en analyse av konkordatet mellom kongemakten, representert ved den milde og ettergivende Magnus Håkonsson Lagabøte, og den katolske kirke, representert ved den steile og aggressive erkebiskop Jon Raude. Da den ble inngått i 1277 var den var i strid med hovedlinjen i samfunnsutviklingen.²⁷ Da Magnus Lagabøte døde i 1280 ble konkordatet erklært ugyldig. Av dette sluttet Seip at konkordatet ble til i den form den ble pga. de to personene og derfor ugyldig da den ene døde, ”en avsnøring på historiens lange linjer”. Dette ble møtt med hevede øyenbryn hos kommisjonen med Erik Lönnroth og Curt Weibull. Det var for dem å legge for stor vekt på enkeltpersoner, hevdet Seip i et intervju i 1986.²⁸ Seip tok opp til diskusjon en oppfatning som åpenbart hadde stått sentralt hos den tidligere generasjon; at det var ”uvitenskapelig” å tillegge enkeltpersoner avgjørende betydning. Seip mente sentrale enkeltpersoner som en konge kunne lede en utvikling i en annen retning enn den normalt ville

---

²⁶ Deler av minibiografien stammer fra Ottar Dahl: Jens Arup Seip, Store norske leksikon (SNL)

²⁷ Bagge, 1996, s. 56

²⁸ Seip 1986

tatt, men bare for en begrenset tid.²⁹ Motivforklaringene var altså allerede i 1942 sentrale for Seip.

Med *Et regime foran undergangen*, utgitt i 1945, forlot Seip middelalderforskningen som hovedforskningsområde til fordel for 1800-tallet. I verket ble regjeringskrisen i 1872 fremstilt som et drama (gresk tragedie), hvor de to hovedpersonene ble forstått med psykologiske og intensjonale forklaringer. Ved å trenge inn i sinnet på aktøren for å forstå, var motivforklaringene helt sentrale i *Et regime*. Denne måten å rekonstruere historie på faller inn under en metodologisk individualisme, hvor samfunnsmessige forklaringer går ut fra enkeltmenneskers handlinger:

Den konflikt som reiste seg omkring statsrådsaken, som sprengte det Stangske kabinett, og gav opptakten til en tolvårig forfatningskamp mellom regjering og storting, summerer seg opp i en konflikt mellom disse to menn, mellom Fredrik Stang og Ole Jacob Broch.³⁰

I *Teorien om det opinionsstyrte enevelde* fra 1958 la Seip fram overgangen fra absolutisme til konstitusjonelt styre og videre til demokrati. Konklusjonen var at overgangen ikke trengte å være ”et sprang over en kløft mellom uforenlige ideologier”.³¹ Sentralt var den politiske maktens rettslige, faktiske og legitime grunnlag i Danmark-Norge på 1700-tallet. Seip mente at valget mellom det opinionsstyrte eneveldet og et representasjonsstyre fremsto som et valg mellom to midler med samme mål, ikke to vesensforskjellige styringsprinsipper. Seip mente at bortsett fra radikale republikanske kretser som ”skyllet høyt”, ble forestillingen om et opinionsstyrt enevelde sett på som en akseptabel løsning.

I 1963 utgav Seip *Fra embetsmannsstat til ettpartistat og andre essays* som inneholdt et foredrag om Arbeiderpartiets styreform og et essay om ”Nasjonalisme som vikarierende motiv”. I foredraget om ettpartistaten ble Arbeiderpartiet beskrevet som en elite distansert fra velgere og Stortinget. I tillegg omfavnet eliten næringslivet og forlot sin sosialistiske ungdom. Sakprosaverket fikk stor innflytelse på venstreopposisjonelle. I 1964 utgav Seip artikkelen ”Den norske høyesterett som politisk organ”, hvor han argumenterte for glidende overganger mellom de tre statsmaktene grunnlagt i 1814. Den politiske funksjonen til domstolene beskrev Seip med at lovanvendelse var lovskapende og at dommeres avgjørelser skapte normer. Dommernes rettsoppfatning kunne ha rot ikke bare i en allmenn rettsbevissthet, men i en liten krets.

---

²⁹ Bagge 1996, s. 56

³⁰ Seip 1945, s. 51

³¹ Seip 1958, s. 2

I 1971 kom biografien *Ole Jacob Broch og hans samtid* på trykk. Den var påbegynt allerede i 1933 og ble en koloss på 805 sider. De politiske analysene i biografien hadde Seip allerede publisert i lignende format i *Et regime*. I 1974 ble det første bindet i serien *Utsikt over Norges historie: tidsrommet 1814- ca 1860* utgitt. Her presenterte Seip et historiesyn hvor Norge fikk friheten i gave. Den danske prinsen Christian Fredriks handlinger og napoleonskrigenes innvirkning på Norges selvstendighet, var hos Seip mer avgjørende enn i tidligere forskning. Grunnloven ble ikke skapt av en folkebevegelse, men av en elite av embetsmenn. Seip gjorde et oppgjør med den nasjonal-idealistiske tradisjon med sitt realistiske bilde av 1814. Seip gav også en detaljert beskrivelse av de forskjellige grunnlovskastene til Eidsvollsforsamlingen. Forutsetningene for forfatningen var for Seip ideologiske og taktisk-politiske.

I sin utsikt over den første delen av 1800-tallet, var forholdet mellom de tre klassene embetsmenn, borgerskap og bønder sentralt. Embetsmennene var den styrende eliten pga. et samhold innad i gruppen som andre grupper i befolkningen manglet. Embetsklassen av byråkrater utgjorde staten i et land som manglet en adel. Seip innførte i sin politiske analyse begrepet embetsmannsstaten på styresettet i Norge mellom 1814 og 1884.

Embetsmannsstatens ideologi, politiske kultur og ledere opptok mye av plassen i *Utsikt*. Seip tolket norsk historie fra de få på toppen av de politiske institusjonene regjeringen og Stortinget. Seip tegnet et perspektiv på historien fra den politiske sfære. Argumentasjonene til Seip ble ofte understreket av enkeltuttalelser fra primærkilder. Det gjaldt f. eks. fra offisielle stortingsdokumenter og dagbøker.

Han avsluttet bindet med utenomparlamentarisk opposisjon ved Marcus Thrane. Mantraet til Seip var at ingen rokket ved embetsmannsstatens faste komposisjon. Seip viste også til en studentrevolusjon innad i embetsmannseliten i 1840 hvor mennene fra Eidsvoll falt fra, mens nytenkende intellektuelle menn som Anton Martin Schweigaard, Fredrik Stang, Ole Jacob Broch tiltrådte. Schweigaard var en ledende stortingsrepresentant mellom 1842-69. Han ble av Seip tillagt en delegeringsrolle i den økonomiske liberalismen. Stang var regjeringsadvokat fra 1837, statsråd fra 1845 og statsminister 1873-80. At embetsmannsstaten også blir omtalt som det ”stangske system” sier noe om stillingen hans på 1800-tallet.

I 1981 publiserte Seip *Utsikt over Norges historie bind II: tidsrommet ca 1850 – 1884*. I dette bindet ble fremtredende kulturpersonligheter som Ibsen og Bjørnson ofte referert til. Seip tok opp spørsmål omkring kulturradikalismen og positivismen, i tillegg til sitt forbilde Georg

Brandes.³² Den politiske sfære fikk konkurranse og leseren kan se at sosialhistoriens epoke i historieforskningen også hadde gitt Seip inspirasjon. Organisasjonssamfunnets fremvekst dannet grunnsteinen i bind II. Det gjaldt f. eks. ”meningsgrupper” som bondevennene, det kristne lekfolk og gruntnivianerene.

Over dette bygde Seip avhandlingen om venstrebevegelsen som en opposisjonell bevegelse med Johan Sverdrups lederskap. Venstrebevegelsens nasjonalistiske og demokratiske ideologi stod sentralt. Innføringen av parlamentarismen utgjør avslutningen av bindet. Her ble igjen det politiske spillet om makt detaljert forklart på en fengslende måte. Mellom 1880-84 beskrev Seip Stortingets kamp om statsrådenes adgang, kongens veto i grunnlovssaker og riksrettsdommen. Utfallet i 1884 var at regjeringen ikke lenger skulle utnevnes av Kongen men fra Stortinget, og at Stortinget fikk to hovedgrupperinger i de politiske partiene Høyre og Venstre.

I 1983 utav Seip *Problemer og metode i historieforskningen: Artikler, innlegg, foredrag 1940-1977* hvor ”Problemer og metode i middelalderforskningen” fra 1940 allerede er nevnt. De 14 andre tekstene som Seip publiserte står i kildelisten og vil ikke bli presentert her. Øvrige utgivelser kommer vi tilbake til i løpet av oppgaven. Nå skal vi over til historiografi med Seip som tema.

Historiografi om Seip

I festskriftet til Seip fra 1975 skrev Ottar Dahl innledningen: ”Politikk, makt og motiv: Synspunkter på Jens Arup Seips historiske forfatterskap”. Dahl trakk frem ved Seip en søken etter å forstå mennesker i politikken ved på den ene siden å forstå maktens vilkår, og på den andre siden motivene for politisk handling. I Seips synspunkter ble ”retten”, ifølge Dahl, oppløst fra å være et abstrakt regelverk hvilende i seg selv, til forestillinger om vilje hos konkrete mennesker i konkrete konfliktsituasjoner. Dette førte til at Dahl kalte Seip for en begrepsnominalist. Reduksjonsmodellen for adferd var en måte ”å kle av kamouflasjen på”.³³ På bakgrunn av dette dannet Dahl to begrepspar: makt/motiv og rett/ideologi, hvor rett var kamouflasje for maktbruk, og ideologi i realiteten tilsløring av maktmotiver. Dahl har påpekt Seips bruk av begrepet politikk i en bred forstand, med jus og administrasjon, og i en smal

---

³² Seip 1986

³³ Dahl 1975, s. 4

forstand, med kun regjeringen og Stortinget. Videre var Seips syn på makthavere funksjonell ved at de var avhengig av å tjene folket, og manipulatorisk ved at en elite styrte folket. Dahl mente de ulike tenkemåtene hos Seip stod i et spenningsforhold til hverandre. Det normative ved maktstrukturen var hos Seip institusjoner og verdifelleskap, ifølge Dahl; maktutøvelsen forutsatte lojalitet og lydighet. Seip gav videre et realistisk bilde av politisk adferd gjennom moralsk reduksjon av politikerens offentlige "image". Dahl avsluttet med at han så en beundring av den dyktige politiker hos Seip, men også sympati for forkynnere og ildsjeler.

Johan Petter Øyn hadde i hovedoppgaven "Hovedtrekk i Jens Arup Seips historiesyn" som problemstilling hvordan den historiske materialismen hadde utviklet seg fra Koht og Bull. Øyn poengterte en forskyvning gradvis vekk fra en materialistisk historieoppfatning hos Seip. Det kom av at Seip gikk over til politikken, og skjøv klassemessige og økonomiske maktkonstellasjoner i bakgrunnen. Samtidig understrekte Seip menneskets "ville" og ustrukturerte handlinger. Enkelte individers makt og manipulasjon av det politiske system ble framhevd fremfor det tvingende i samfunnets natur, skrev Øyn. Dette førte til at forholdet mellom det individuelle og det (sosiale) allmenne nærmest ble snudd opp ned i forhold til "tidlig" Seip. Hos den seinere Seip var politikk blitt en umåtelig virkningsfull årsak i historien og maktinstrumentalismen summerte seg eksemplarisk opp i påstanden om at Christian Fredrik skapte den norske stat i 1814. Innenfor Seips nye problemhorisont kunne altså den ene faktors kvantitative virkning fastslås. Øyn så altså etter forskyvninger i forfatterskapet. Han viste altså til at klassebegrepet ble utvannet og at Seip gikk fra et harmonisk syn på forholdet mellom borgerskap og embetsstand til et konfliktpreget forhold i *Utsikt*. Øyn påpekte også at den individualistiske dreiningen til Seip ikke manifesterte seg i *Utsikt*.

Nils Johan Ringdal konstruerte i hovedoppgaven *Statsoppfatningen hos Jens Arup Seip* fra 1981 (hovedoppgave fra 1979) en modell på grunnlag av det han kalte for middelalderstaten og embetsmannsstaten. Seips statsmakter var ifølge Ringdal både utvidet og trangt definert; de formelle institusjoner og den funksjonelle maktutøvelse. Det rene personlige maktaspektet var et sentralt trekk ved statsmakt overhodet. Seip var interessert i å overvinne et tradisjonelt skille mellom sosiale og individuelle forklaringstyper ved å understreke betydninger av analyser på personnivå, skriver Ringdal. Seip var likevel ikke systematisk psykologiserende, men motivforskningen utgjorde en viktig del av den historiske forskning, ved at lederskikkelsers taktiske manipulasjoner var sentralt.

Ringdal trakk fram normers ”omklamrende” betydning, som Seip kalte det, og et supplement til den direkte maktutøving i politikken. ”De to dimensjonene ved Seips statsoppfatning viser seg altså å inngå i en helhet av positiv artikkelasjon av makt/interesse ”nedenfra” og kontroll og taktisk maktutøving ”ovenfra”.³⁴ For Ringdal var det gjennomgående hos Seip at han opererte med et samvirke mellom staten og de forskjellige samfunnsklassene. Basisen for samvirke var de sosiale og rettslige garantiene staten til enhver tid gav alle organiserte grupper. Den rivaliserende dynamikk skapte for Seip en selvstendig maktbasis for ledelsen og politikken funksjon lå i å forsonne de divergerende interesser. Ringdal konkluderte med at Seips allmenne statsmodell svarte til en statsmodell som hos andre historikere var spesifikk for middelalderen. Dette synet kalte Ringdal – ”den eviggjorte middelalderstat”.

Odd-Bjørn Fure skrevet artikkelen: ”Problemer, metode og teori i historieforskningen: Historie- og vitenskapsoppfatningen i Jens Arup Seips teoretiske produksjon” i historisk tidsskrift i 1983. For Fure befant Seip seg i en mellomposisjon mellom marxistisk orientert historieforskning og den kritiske empirisme. Seip var en autoritetsfigur i historikermiljøet i Norge og han trakk en klar teoretisk demarkasjonslinje mellom historieforskning og andre erkjennelsesformer ved debatter og polemikk. Fure konkluderte med at i Seips historieteori ble det politiske moment viktigere enn økonomisk samfunnsteori, og determinert adferd trengt i bakgrunnen til fordel for bevisst overskridende handling. Immobile strukturer ble forlatt. I Seips vitenskapsteori bevegde han seg, ifølge Fure, vekk fra problemstillinger rundt relasjoner i samfunnet til aktørorienterte problemstillinger. Fure kategoriserte Seip som en institusjonshistoriker og at han hadde en tendens til å sjølstendiggjøre de politiske apparater. Videre begrunnet Fure paradigmeskiftet i historieforskningen vekk fra marxisme med en parallell til avradikaliseringen av arbeiderbevegelsen rundt 1940. For Fure var Seips teoretiske arbeider viktige i en teorifattig etterkrigstid og poengterte en påvirkning fra Robert Michels. Fure fremhevet også Seips fokus på ”tilstander av relativt kort varighet” på bekostning av stabile foretelser. Fure mente det monolittiske maktapparat i DNAs regjeringsperiode etter 1945 måtte ha bidratt til oppfatningen hos Seip: ”at retningen av samfunnets utvikling i stor grad var avhengig av de beslutninger som den politiske elite fattet.”³⁵

---

³⁴ Ringdal 1981, s. 117

³⁵ Fure 1983, s. 382

Idealtipe av den kritiske empirismen

Vi skal her sette opp en idealtipe av den kritiske empirismen, en metode som stammer fra Max Weber. Den går ut på at fremstillingen er forenklet og stilisert. Hensikten med denne metoden er å belyse egenarten ved fenomenet, i vårt tilfelle en skole innen forskningen. Den kritiske empirismen er betegnelsen som ofte har blitt brukt på den skolen eller forskningsretningen i historikermiljøet på universitetet i Oslo på 1950- og 1960- tallet. Sverre Bagge og Narve Fulsås m.fl. har satt 1940 og utgivelsen av Seips ”Problemer og metode” som begynnelsestidspunktet for skolen.³⁶

Den kritiske empirisme satte en ny standard når det gjaldt systematikk og presisjon. Det nye hos Seip var hans grundige kildestudium og at han anla et helhetsperspektiv på den gammelnske strafferetten som gav en helt ny forståelse av hva konflikten om jurisdiksjonen dreide seg om.³⁷

Fure har i artikkelen ”Kritisk empirisme” beskrevet Ottar Dahls metodebok fra 1967 som defineringen av en kritisk empirisk forskningsstrategi.³⁸ Kjennetegn ved kritisk empirisme var dyder som objektivitet, saklighet, nøytralitet og primærkildegranskning. Seip har blitt karakterisert som sjefsideologen for den norske kritiske empirismen. Siden hans forfatterskap sett i seg selv ikke er et kroneksempel på dette synet, kan vi slå fast at Seip mest som professor og pedagog hevdet et kritisk empiristisk syn, mens han i egen praksis også benyttet seg av andre virkemidler. Det er også blitt hevdet at ”katolikkene ble mer katolske enn paven”- altså at elevene til Seip overgikk mesteren i sin nærsynthet.³⁹

Seip blitt omtalt med at han ikke hadde andre identitetsgivende prinsipper enn det som involverte en ”ren søken etter kunnskap”.⁴⁰ Med dette kategoriserte Kåre Lunden Seip som en nypositivist. Faktumet er at mellom *Et regime foran undergangen* fra 1945 til *Ole Jacob Broch* fra 1971 og *Utsikt over Norges historie* fra 1974, gav ikke Seip ut noe omfattende realhistorisk verk. I løpet av 26 år (fra han var 40 år til han var 66 år) ledet hans forskning kun til analyser og debatter. Hans rolle var hovedsakelig som en intellektuell samfunnsdebattant og professor i politisk idéhistorie, mer enn som en historieforfatter i denne perioden. Lunden har på bakgrunn av dette kalt perioden for: ”den empirisk fragmenterte middagskvila.”⁴¹

---

³⁶ Bagge 1996, Fulsås 2000

³⁷ Bagge 1996, s. 57

³⁸ Fure 1993

³⁹ Kobberrud 2002, s. 352

⁴⁰ Lunden 1995, s. 46

⁴¹ Lunden 1991, s.103

Denne ”middagskvila” var inspirert av Karl Poppers kritiske rasjonalisme. Poppers syn gikk ut på et demarkasjonsprinsipp hvor det gikk en skillelinje mellom empirisk vitenskap og metafysikk, uten å forkaste metafysikken (historiefilosofier) som meningsløse. Vitenskaper måtte for Popper være falsifiserbare, dvs. en måte ved hjelp av kritikk kunne påvise om påstander var falske. Problemet med historiefilosofier, for Popper, var at de var selvimmunerende og derfor ikke vitenskapelige, det gjaldt f. eks. marxismen og psykoanalysen. Dette kalte Popper for oppgjøret med historisismen. Et viktig prinsipp fra Popper, var at hverken naturen eller historien kan verifiseres som ”sant”, en kan bare bevise det som ikke er sant.⁴²

Vi kan si at Poppers kritikk har vært et tegn i tiden på en styrking av de kildekritiske teknikker, hvor kildens redelighet og opphav ble fokusert på. Problemet med en overfokusering på kildekritiske teknikker har av Narve Fulsås blitt illustrert i sin beskrivelse av Weibullbrødrene i Sverige. For Fulsås var dette en naiv empirisme. Reaksjonen på den naive empirismen var Seip og 1950-tallets forskningsmiljø i Norge, som Fulsås blant flere har beskrevet som en kritisk empirisme. Seip har også vist til at Koht og Bull var kritiske:

Det grunnleggende var kildekritikken. De to førte videre den kildekritiske holdning som i ytterliggående form slo igjennom i Norden med Lauritz Weibull. Weibull brakte uro og forskrekkelse inn i nordisk middelalderforskning. Det var som han feiet rent bord. I virkeligheten lå det nettopp i denne tilsynelatende tomhet et utgangspunkt for skapende konstruksjon.⁴³

Seips anså sine skapende konstruksjoner for å være mer vitenskapelige enn tidligere forskning pga. fremskrittene som var gjort innen kildekritikken. Vi kan si at Seip hevdet at historieforskningen hadde beveget seg fra å være historiefilosofi til å bli epistemologi – mer sikker viten. Dette ståstedet har fått medhold i forhold til kildekritikken alene. De nypositivistiske holdningene har derimot blitt kritisert med at historieforskning er så mye mer enn kildekritikk: ”Seip ordlegg seg flere ganger som om han meiner at spørsmålet om kva som er den ”beste” teorien spring ut av materialet, av observasjonane i seg sjølv.”⁴⁴ Seip la stor vekt på at hans interpretasjon ikke var bestemt av ett ledemotiv eller én teori som nøkkel, men at han begynte med et åpent sinn, flere sinn om man vil, i studiet av primærmateriale.⁴⁵

---

⁴² Popper 1957, og 1959

⁴³ Seip 1983, s. 10

⁴⁴ Lunden 1985, s. 242, Seip 1958b, s. 176

⁴⁵ Seip 1976, s. 250

Dette førte, for Seip, til at en først fant brokker av sammenhenger istedenfor å bli tyrannisert av en forhåndsmodell.⁴⁶

Seip skilte seg også fra sine professorer og andre tidligere historikere ved at han ikke var en aktiv politiker, noe Seip poengter som en viktig forutsetning for objektiv historieforskning. Vitenskapelig objektivitet ble av Seip koblet sammen med at en ikke tar et partistandpunkt i politikken.

Metode: "You can't make an omelette without breaking eggs"

Dette utsagnet fra Henry Kissingers er grunnlaget for min metode i denne oppgaven: systematisere realpolitikk i Seips forfatterskap. Metoden går altså ut på å kartlegge Seips politiske realisme. Vi skal på den ene siden vise til definisjonen av realpolitikken fra hans teoretiske tekster. På den andre siden skal vi vise til hvordan han brukte realpolitikk i motivforklaringene og i de funksjonelle forklaringene. I kapittel 4 skal vi vise at plottet i fortellingen om Norges historie, var politisk realisme. Vi kan si at han brukte den politiske realismen som en rød tråd. Den røde tråden kan kalle for en Seiprealisme.

Statsoppfatningen, med maktstater, har vært sentral i den politiske realismen fra Machiavelli til maktpolitisk eliteteori. Kjennetegn er at staten må ha et sentralisert kontrollapparat for å overleve i en usikker omverden. Videre er maktmotivet den grunnleggende politiske drivkraft. Politikk blir i maktstaten ikke sett på som fordeling, men tvert imot som en grunnleggende konfrontasjon. Den viktigste oppgaven til det sentraliserte maktapparat er å beskytte kollektivet mot ødeleggende trusler. Personer, grupper og stater blir sett på som venner eller fiender.⁴⁷

For Seip hang maktstaten sammen med at politiske institusjoner var innrettet for å produsere tvingende adferdsnormer og fordele ressurser. Forholdet mellom en historikers vitenskapelige produksjon og de eksisterende samfunnsforhold er for oss interessante i den forstand at Norge, som en konsolidert og fredfull stat, påvirket Seip til å definere politikken og de statlige institusjoner som noe konfliktløsende. Det var likevel ikke fra en norsk tradisjon Seip bygget dette statssynet på. Statsmakten og samfunnskontrakten har røtter fra Platon og Aristoteles via

---

⁴⁶ Seip 1975

⁴⁷ Østerud 1991, s. 41

blant annet Thomas Hobbes (1588-1679) og opplysningstidens filosofer. Seips studie av makt i samfunnet er et klassisk spørsmål.

Seip gjorde ikke rede for om han tilhørte en bestemt tradisjon eller retning innen politisk teori. Han uttrykte klart at han beskrev allmenne og stabile trekk i politiske prosesser, og han refererte til Machiavelli og Michels som autoriteter.⁴⁸ Det er derfor bemerkelsesverdig at han ikke uttrykte at han stod innefor den politiske realismens skole. Det kan hende det var uinteressant for han å plassere seg, men vi finner det derimot interessant.

Metoden for oppgaven er altså en historiografisk analyse av de ulike standpunktene Seip tok til fordel for realismen. Som allerede nevnt er forfatterskapet kildegrunnlaget. Det består av teoretiske og realhistoriske tekster. I de teoretiske tekstene går analysen ut på f. eks. hvilke navn som ble nevnt. Vi skal se at Machiavelli ble nevnt ofte. I tillegg ble Hobbes, Michels, Carl Schmitt også nevnt for å underbygge argumenter. Alle de nevnte personene er sentrale innenfor den politiske realismen. Seip brukte ikke uttrykket maktstaten i forfatterskapet. Vi kan likevel slutte at synet på staten som en maktstat var tilstede hos Seip. Det er fordi motsetningen til maktstaten, rettsstaten, ble omtalt slik:

Francis Sejersted har med et mektig perspektiv laget en historisk modell knyttet til en egenartet tolkning av rettsstatsbegrepet. Hans historiske konstruksjon gir norsk konservatisme og Høyre en fornem fortid. Konstruksjonen er Ernst Sars verdig; den er som Sars' verk båret frem av politisk inspirasjon. Og den er, som Ernst Sars' berømte "Indledning til Grundloven", eventyr for barn.⁴⁹

---

⁴⁸ [Seip, Dagbladet 12.05.73], i Øyn 1976, s. 72

⁴⁹ Seip 1980, s. 47

Kapittel 2: Det samfunnshistoriske og det realpolitiske hos Seip

Fra behov til motiv

Historiografi om Seip har hevdet at han står ”marxismen nær”. Poenget i dette kapitlet er å vise at machiavellismen var sterkere artikulert i Seips forfatterskap enn marxismen. Ved å ha understreket machiavellismen som grunnleggende hos Seip skal vi ta det med oss videre i løpet av oppgaven selv om hans forhold til marxismen har vært vanskelig å avskrive helt. De funksjonelle forklaringene og motivforklaringene vi presenterer kort i dette kapitlet skal vi også gå i dybden på i neste kapittel.

I dette kapitlet skal vi gjennomgå elementer av marxismen, og sammenligne de opp mot elementer av machiavellismen hos Seip. Vi skal først vurdere det samfunnshistoriske (funksjonelle) synet der Seip la frem behovet for jurisdiksjonen i middelalderstaten.⁵⁰ Deretter skal vi sette opp mot det realpolitiske synet på Høyesterett og prøvingsretten. Det er for å understreke et skifte i synet på jurisdiksjonen som et behov i statsdannelsen, henimot at domstolene ble utnyttet som interesser for maktmotiv hos grupper i et maktspill. Til slutt i kapitlet skal vi se på hvordan realpolitikken utgjorde forklaringene av 1814 i form av internasjonale årsaksforklaringer og interessekampen mellom monarkene Carl Johan og Chr. Fredrik.

Marxismen

To av Seips professorer var forankret i marxistisk historie- og samfunnsoppfatning. Den ene var politiker og historiker Edvard Bull d.e. (1881-1932). Bull var nestformann i Arbeiderpartiet fra 1923 og utenriksminister i 1928.⁵¹ Den andre var politiker og historiker Halvdan Koht (1873-1965), utenriksminister fra 1935-40.⁵² Deres betydning for historieforskningen på begynnelsen av 1900-tallet kan nesten ikke overdrives. Begge var tilstede ved Universitetet i Christiania/Oslo fram til 1930-tallet. Da Bull døde og Koht ble

---

⁵⁰ ”Middelalderstaten”, Seip 1950 og Ringdal 1981, s. 21-35

⁵¹ Edvard Bull, SNL

⁵² Halvdan Koht, SNL

utenriksminister påvirket det hierarkiet i historikermiljøet; de med mest autoritet forsvant.⁵³ Det at Seip har blitt identifisert med den materialistiske tradisjon fra Koht og Bull, har ført til at historiografien om Seip har hevdet at han stod for en pragmatisk eller kritisk materialisme i forskjellige varianter.⁵⁴ Seip erklærte seg også som tilhenger av ”det fundamentale i (den materialistiske skoles) historiske tenkning.”⁵⁵ I sammenheng med hva som var det fundamentale i den materialistiske skolen har Ottar Dahl (1924-2011) vist at Bull og Kohts historieoppfatning ikke kan likestilles med en marxistisk.⁵⁶ Det betyr at selv om Seip stilte seg i deres tradisjon var ikke det ensbetydende med at han var en marxist. Dahl har i en annen anledning brukt uttrykket ”fra marxisme til machiavellisme” i sin beskrivelse av Seip.⁵⁷ Siden den materialistiske skole for Dahl var en ”svak” form for marxisme, kan utsagnet tolkes som at Seip stod for en svakere form for marxisme tidlig i hans forfatterskap, for deretter å forlate den. Dahl har vist at Seip, med utgangspunkt i impulser fra Max Weber, formulerte artikkelen *Problemer og metode* med fokus på forklaringer ut i fra samfunnsmessige behov og funksjoner. Men tidlig i forfatterskapet gikk han over til motivforklaringer. I *Sættargjerden* og var motivforklaringer sentrale og definitivt i *Et regime*.

I sitt arbeide med det nittende århundres historie i den følgende tid kom han etter hvert til sterkere å betone politikens autonomi og betydning. Politikk, kontroll, makt, lederskap og taktikk ble sentrale temaer i hans historiske arbeid, avsløring av ”vikarierende motiver” et hovedsynspunkt, med tilknytning til en maksime vi tidlig finner formulert hos ham, at historieforskningen bør være en ”demaskering”.⁵⁸

Dahl beskriver også at Seips begreper er marxistiske, men at han samtidig markerte distanse til marxismen. Dette er nettopp et poeng for oss: Seip skrev ikke historie ut i fra et marxistisk fortolkningsskjema eller en materialistisk historieoppfatning, men han har noen begreper som det er sannsynlig at stammer fra Marx. På de neste sidene skal vi vise i hvilken kontekst Seip brukte marxistiske begreper.

I forbindelse med de mange uttalelser om at ideologier har blitt brukt som tilsløringer, har han blitt tillagt en *kamouflasjemodell*. Det utsagnet som illustrerer kamouflasjemodellen tydeligst er begrepet *vikarierende motiver*.

---

⁵³ Bull, Koht, De to ble av Ottar Dahl beskrevet som den norske materialistiske skole, Dahl 1952

⁵⁴ Øyn, Ringdal, Fure, H.F. Dahl, O Dahl, Kjeldstadli

⁵⁵ Helle 1970, s. 356

⁵⁶ Dahl 1952, Kap V

⁵⁷ Kjeldstadli 1995, s. 67

⁵⁸ Dahl 1993b, s. 2

Vi møter derfor ofte i politisk debatt noe jeg vil kalle vikarierende motiver eller vikarierende argumentasjoner. De sendes som herolde ut til offentligheten, ikke for å varsle om de ekte motiver, men for å føre oppmerksomheten bort fra dem.

Nasjonale følelser er et typisk vikarmotiv. De har egenskaper som gjør dem skikket til å spille en slik rolle. De er lette å vedkjenne seg, lette å finne uttrykk for. De har en stimulerende effekt på handlingslivet. De har lett for å slå rot og bli et virkelig handlingsskapende motiv, især hos unge mennesker. Derfor er det et godt middel for en politiker til å styre andre dit han vil.⁵⁹

Kamouflasjemodellen kan beskrives med denne distinksjonen Seip gjorde mellom de vikarierende motiver og de ekte motiver, hvor historikerens oppgave var å avdekke de ekte motiver. Kamouflasjemodellen minner om marxistiske ”overbyggings”- forestillinger, ”og det er naturlig å minne om at Seip var i første rekke elev av Edvard Bull d.e., selv om han markerte klar kritisk distanse til visse tendenser i marxismens historietenkning.”⁶⁰

I sin beskrivelse av importen av ideologiske elementer i Norge på 1800-tallet, la Seip til: ”Om vi kaller sentrale ideologier i vid betydning en ”overbygning”, kom slike overbygninger i Norge til å hvile på et dobbelt og sprikende fundament: det norske og nære, og det vesteuropeiske og fjerne.”⁶¹ Hva la Seip i begrepet overbygning? I de sammenhenger Seip nevnte overbygning var det uten referanser til at basis lå i økonomien. Det vil si at Seip beskrev politiske ideologier og politikernes vikarierende motiver overfor folket som en falsk bevissthet, uten å trekke inn om han la basisen til produksjonsforholdene i økonomien. Marx:

I den samfunnsmessige produksjon av sitt liv inngår menneskene bestemte, nødvendige, av deres vilje uavhengige forhold, produksjonsforhold som svarer til et bestemt trinn i utviklingen av deres materielle produktivkrefter. Disse produksjonsforhold i sin helhet danner samfunnets økonomiske struktur, den reelle basis på hvilken det reiser seg en juridisk og politisk overbygning og som samsvarer med bestemte samfunnsmessige bevissthetsformer.⁶²

At Karl Marx trakk paralleller mellom basis og overbygning trenger ikke mer utdypning. Seip derimot brukte kun den ene halvdel av forklaringen uten å nevne selve uttrykket ”basis i den økonomiske struktur” i sitt forfatterskap. Om basis var lagt til økonomien var rett og slett ikke artikulert hos Seip, noe som viser at han ikke var opptatt av selve basis-overbygningsforholdet.⁶³

Men hva var Seips syn på det mest sentrale begrepet i marxismen, nemlig – klassekampen? Hos Seip ble dette begrepet trengt tilbake for mer nøytrale gruppebetegnelser. I artikkelen

---

⁵⁹ Seip 1962, s. 79

⁶⁰ Dahl 1975, s. 4

⁶¹ Seip 1981, s. 16

⁶² Marx 1857

⁶³ Også Øyn har vist at Seip ikke brukte systemkategorien basis-overbygning, fotnote 65b, Øyn 1976, s. 86

”Problemer og metode” (1940) argumenterte han for funksjonelle forklaringer i synet på middelalderen, i motsetning til det han mente var en ideologisk marxistisk oppfatning av den norske middelalderstaten. Gjensidig avhengighet (det funksjonelle) mellom gruppene ble betont på bekostning av klassekampen. Ikke klassen, men samfunnet utgjorde grunnlaget for analysene, en mer sosiologisk tolkning.⁶⁴ Hos Seip het det: ”klasse er et legitimt sosiologisk begrep. En ”materialistisk” historieoppfatning kan meget vel gli over i en ”sosiologisk” uten å oppgi det som er karakteristisk for den.”⁶⁵ Et utsagn av Seip i denne konteksten illustrerer problemene: ”Menneskene er ikke våpenføre for prinsipper. Det er prinsippene som er våpen i en sosial kamp.”⁶⁶ Det Seip betegnet som en sosial kamp må forstås mer som en kamp mellom sosiale klasser i en sosiologisk forstand.

Til dette synspunktet har historiker Kåre Lunden stilt seg spørsmålet om det er mulig å bli beskrevet med en materialistisk historieoppfatning, samtidig som en erstatter ”klassen” med ”mer nøytrale gruppebetegnelser”; for da sier en også at det går an å erstatte klassekamp med gjensidig avhengighet. Dette taler for en sosiologisk og ikke en materialistisk historieoppfatning hos Seip.

I forhold til Seips syn på makthavere, som funksjonelle ved at de er avhengig av å tjene folket, og manipulatoriske ved at de styrer folket ved bruk av vikarierende motiver, har Lunden påpekt at begge er fremmede for marxismen. Den første er åpenbar siden et klassesamfunn, etter Marx, er basert på at en overklasse utnytter en underklasse.⁶⁷ Det manipulatoriske ved makthavere ble av Seip mer identifisert med de politiske institusjoner og mindre med den økonomiske overklasse. En mulighet for å forene politiske institusjoner og overklassenes økonomiske interesser har vært drevet av spørsmålet om staten var et redskap for økonomiske interesser. At dette forholdet ikke var tilfelle, understreket Seip:

Både marxister, (...) konservative historikere, har hatt vanskeligheter for å akseptere min tolkning (...) i retning av politisk autonomi hos embetsstanden. Jeg ser dette som uttrykk for hvorledes de modellene jeg har nevnt, den økonomiske og den demokratiske interessemodell fordunkler blikket for politikens veier.⁶⁸

Vi kan også se på Seips beskrivelse av middelalderstaten: ” det sterke kongedømmet (...) er karakterisert ved at avgjørelsen ligger hos et centralorgan som er representert ved kongens

---

⁶⁴ Helle 1970 s. 351

⁶⁵ Seip 1950, s. 96

⁶⁶ Seip 1940, s. 57

⁶⁷ Lunden 1985 s. 252

⁶⁸ [Seip ”Studiet av politikk”], i Ringdal 1981, s. 44

person, uten at en beslutning som er utgått fra dette, i nevneverdig grad lar seg modifisere av andre institusjoner.”⁶⁹ Synet på staten i middelalderen var at kongedømmet ikke ble modifisert av andre institusjoner, og at enhver argumentasjon for en teori om redskapskongedømmet måtte falle.⁷⁰ Seip krevde i synet på middelalderstaten heller at: ”historiske fenomen skal sees i sin funksjonelle sammenheng”.⁷¹ Men ikke ”som en funksjon ut i fra interessene hos et jordeiende aristokrati, en oppfatning som ikke bare innebærer en bestemt mening om forholdet mellom to arter av historiske fenomener, men også inneholder et utsagn om strukturen i det norske samfunn.”⁷² Det han eksplisitt uttalte, både om embetsmennene på 1800-tallet og kongedømmet i middelalderen, var at hans bestemte mening viste at de politiske institusjoner ikke var redskaper for noen økonomisk overklasse.

Et annet spørsmål som har blitt stilt i denne sammenheng har vært om embetsmennene for Seip var de samme som den økonomiske overklasse. Seip beskrev embetsmennene som den herskende klasse, som adelen, aristokratiet og den øverste standen i samfunnet.⁷³ Det var altså tilfeller hvor, i hvert fall deler av embetsklassen i navnet, også kunne identifiseres som den økonomiske overklasse. Om den politiske adelen også var den økonomiske overklassen, var derimot ikke noe Seip gikk inn på i sine beskrivelser. I den grad han nevnte det, var i sammenheng med at embetsmennene var mindre utsatt for økonomiske svingninger. Begrunnelsen for embetsklassens uavhengighet av økonomiske svingninger ble derimot ikke forklart i den form at overklassen var kapitalsterk eller ekstremt velstående, men at deres inntekt hovedsakelig kom fra gasjer, altså lønn fra det offentlige.⁷⁴ Beskrivelser om en tallmessig liten adel og at embetsklassen var den herskende, kan jo tolkes til at det ikke fantes en økonomisk overklasse i Norge på begynnelsen av 1800-tallet. Det var også noe av begrunnelsen for at Embetsmannsstaten i Norge var særegen i forhold til andre europeiske land. Vi kan som en forløpig konklusjon støtte oss til Kåre Lundens syn; at Seip ikke støttet seg til det mest fundamentale i marxismen, nemlig klassekampen.

Hvis en derimot legger en materialistisk historiefilosofi til grunn, gir det hans begreper om vikarierende motiver og kamouflasjemodellen overraskende stor forklaringskraft. Ideelle hensikter var former for ideologi. I samsvar med en materialistisk tankegang ble ideologi

---

⁶⁹ Seip 1940, s. 56

⁷⁰ Ringdal 1981, s. 27

⁷¹ Seip 1940, s. 57

⁷² *ibid.*, s. 57-8

⁷³ Ringdal 1981, s. 37-40

⁷⁴ Seip 1974, s. 128

avvist som sosialt bestemte feiloppfatninger. Kritikere av Seip som ikke har tillagt ham dette grunnsynet har vært i veldig stor tvil om hva han egentlig mente med vikarierende motiver og andre begreper. Det gjelder spesielt allerede nevnte Lunden, historiker Hans Fredrik Dahl og filosof Hans Skjervheim. Ved at de ikke identifiserte ham med dette grunnsynet ble hans begreper mer svevende enn grunnfast, de manglet en *basis*, i dobbelt betydning av ordet. H.F. Dahl har, i sin minibiografi av Seip, i samme avsnitt påstått at Seip ikke hadde noe historisk system, men at han samtidig stod marxismen nær.⁷⁵ H.F. Dahl har også trukket fram at universalforklaringer var for Seip et stykke ideologi - en forlegning av Marx. Samtidig ble ikke aktørene hos Seip fremstilt i en klassekamp, heller som kyniske.⁷⁶ Vi kan si at Seip brukte Marx' metode (å slå i stykker universalforklaringer) på å slå i stykker marxismen som universalforklaring. Seip kritiserte en for skjematisk og dogmatisk bruk av materialisme som det nye redskapet i historieforskningen:

Vi har fått et nytt redskap i hendene til å opfatte den historiske virkelighet med. Det vilde være tåpelig, selv om det var mulig, å kaste dette redskapet fra seg. Men jeg kan ikke fri mig fra en følelse av at man i gleden over å bruke de nye synsmåtene som viste sig å gi smukke resultater, ikke alltid har bevart den nødvendige elastisitet i problemstillingen.⁷⁷

Det funksjonelle begrepet hvor bønder, stormenn og Kongen hadde felles behov, lanserte Seip som en alternativ måte å tolke kildene på. Staten ble med dette, ifølge Seip, forsøkt gjort mer dynamisk, i motsetning til et statisk syn. Denne endringen i norsk historieforskning, påbegynt av Seip, kan sees i sammenheng med allmenne politiske og kulturelle hovedstrømninger og en overgang fra "normalvitenskap" til "paradigmeskifte" i Thomas Kuhns terminologi.⁷⁸ Av de ytre årsakene til dette, har vi allerede nevnt endringen i historikermiljøet da Seip gav ut "Problemer og metode" i 1940. En annen ytre endring kan legges til Arbeiderpartiets regjeringsmakt (fra 1935 og deretter fra 1945) og den avtagende klassekampen i Norge. Den indre eller internalistiske årsaken kan legges til den kritiske vurderingen og den empiriske argumentasjonen i Seips kildekritikk: "Jeg mener med kildekritikk (...): viljen til å pointere hvad der i kilden må virke til å modifisere den hypotese en i øieblikket arbeider med."⁷⁹ Historiker Johan Schreiner brukte, ifølge Seip, det marxistiske skjema for mekanisk: "Særlig synes problemstillingen hos Johan Schreiner å være kjørt inn på et spor hvor det neppe har

---

⁷⁵ Dahl, H.F., 1980

⁷⁶ ibid

⁷⁷ Seip 1940, s. 20

⁷⁸ Bagge 1996, s. 18

⁷⁹ Seip 1940, s. 20

vært mulig å hente et utbytte som svarer til det arbeide som er anvendt.”⁸⁰ – kilden. Det kan tolkes som at Seip kritiserte Schreiner for å interpretere en marxisme i middelaldersamfunnet uansett hva som stod i kildene.

Spørsmålet som da gjenstår, er i hvor stor grad kamuflasjemodellen kan sees på som en videreutvikling og en revisjon av marxistisk tankegang. Vi poengterte den, på den ene siden, større forklaringskraften modellene får i form av basisen i et grunnsyn på historien, og på den andre siden at mange av de overfor omtalte forskerne har kommet til den samme konklusjon; at Seip stod marxismen nær.

Seip benyttet seg av begreper fra marxistisk teori, men brukte ikke marxisme som overordnet system i den forstand at den økonomiske struktur var basisen og at samfunnet var delt i to klasser etter økonomiske vilkår og hvor der foregår en klassekamp. Likevel var Seips bruk av ideologikritikk (vikarierende motiver, kamuflasjemodellen) beslektet med Marx’ ideologikritikk som sosialt bestemte feiloppfatninger. Derimot: å karakterisere han med en materialistisk historieoppfatning har vist seg å være vanskelig. Dette har vært like misvisende som det har vært beskrivende.

Vi kan konkludere med at Seip ikke uttrykte et tydelig eller ensidig marxistisk grunnsyn i sin forskning. Til dette kan sies at marxistiske begreper har blandet seg så mye med allmenne begreper i historieforskningen (”mainstream”), at det er nærmest umulig å avgjøre om fremstillinger har blitt skrevet av en marxist eller en ikke-marxist med mindre de selv kunngjør sin ideologiske posisjon.⁸¹

Å tillegge Seip dette synet fører til mer intellektuell orden, men kan også fjerne seg for langt fra hans egentlige ståsted. Seip selv fant den konkurrerende til årsaksforklaringen hos Max Weber i den protestantiske etikk interessant.⁸² I dette verket skrev Weber at hans mål var å sette inn én ensidig spirituell forklaring som erstatning for én ensidig materialistisk forklaring. Weber viste med dette at også ideer kan influere interesser ved altså å snu Marx på hodet, som Seip kalte det.⁸³

---

⁸⁰ *ibid*, s. 20

⁸¹ Hobsbawm 1970, s. 224

⁸² Seip 1986, Øyn har vist at Seip ved en tidligere anledning hadde uttalt seg mer kritisk til Webers vakre demonstrasjon. ”[Det] støt som Webers teori retter mot den materialistiske historieforskning, er [...] et dødt støt.” Referansen til denne uttalelsen av Seip er borte i Øyns framstilling, og jeg har ikke funnet den igjen. Øyn 1976, s. 30

⁸³ ”The reverse causal relationship”, Weber, Max, den protestantiske etikk, Seip 1986

Motiver og machiavellismen

Til nå har vi sett på det funksjonelle synet på samfunnet Seip benyttet i sin forskningsstrategi. Et annet beskrivelsesnivå i Seips analyser var det individuelle. Det individuelle ”levende” mennesket i Seips forskning var en metode som stod i kontrast til en kollektivistisk overindividuell forskning.

Kravet om at et historisk fenomen skal sees i sin funksjonelle sammenheng, medfører også et krav om så langt det er mulig å trenge ned til den konkrete rekke av menneskelige handlinger som (...) utgjør forskningens stoff i siste instans. Målet er her å nå frem til en forestilling om hvordan reaksjonen er forløpet i menneskenes sinn.⁸⁴

Det å trenge ned til den konkrete handling var for Seip tosidig. På den ene siden var det for Seip mulig å rekonstruere intensjonen ved kildekritikk. Seip definerte formelaktig kildekritikk som en skepsis overfor hva fortelleren (kilden) berettet og som deretter skulle bli oppfulgt av spørsmålet om hvorfor han sa akkurat dette.⁸⁵ Videre har Seip definert kildekritikk slik:

Et viktig ledd i historisk kildekritikk går ut på gjennomanalyse av beretterens underliggende modeller (ideologier, fordommer, partiskhet osv), skjulte eller åpne, å avdekke hva beretteren ikke har sett, eller hva han ønsket å skjule. Historikerens grunnleggende og spesifikke metode er en korrigerende metode.⁸⁶

Det er vært å merke seg at hver gang Seip brukte begrepet kildekritikk i sine 15 artikler i *Problemer og metode i historieforskningen*, fulgte han opp med en søken etter beretterens eller fortellerens motiver.⁸⁷ Kildekritikk for Seip var å lete etter motiver. Men hva var forutsetningene for en gjennomanalyse av beretterens underliggende modeller? Det kommer jo ikke fram ved empiri alene. En forutsetning for å forestille seg hvordan intensjoner forløp i et menneskes sinn var å hente forklaringer fra handlingens kontekst i samfunnet. I tillegg brukte han psykologiske forklaringer for menneskelig handling. Det tosidige forholdet var at Seip så (1) betydningen av analyse av kilden, men på den andre siden (2) ble ikke det som stod der tatt for god fisk som de reelle begrunnelsene for handlinger hos de historiske personer.

Noen vil si: Det var da svært til mistenksomhet. Er ikke jakten på underliggende motiver drevet for langt. Var der ikke prinsipper; var der ikke idealisme. Det er sjelden noen mangel på prinsipper. De trives bare så inderlig godt sammen med hva [Rolf] Danielsen kaller ”de jordnære realiteter”. Derfor

---

⁸⁴ Seip 1940, s. 58-59

⁸⁵ Seip 1983, s. 11

⁸⁶ Seip 1977, s. 262

⁸⁷ Seip 1983 m.fl., s. 10, 20, 65, 110, 121, 174, 192, 262, 289

gjelder i politikken studium den regel: Søk først det som søker skjul; det andre flyter i dagen av seg selv.

De som helst vil tro at [Alf] Kaartvedt og Danielsen har gått for langt i mistenksomhet, tar feil. Begge har de i høyeste grad enn de fleste hatt mot til å ta Machiavelli i kraven. Men selv de, ja selv de, har stundom latt seg bløffe av det uskyldsblå i hans øyne.⁸⁸

Mistenksomheten kunne for Seip ikke drives langt nok. Men hans mistenksomhet bygde også på et sett av regler for tolkning. Paul Ricoeur har kategorisert blant annet Freud i en skole som bygde sin historiefilosofi på spekulativ søken etter ubevisste og underliggende motiver. Denne skolens metode kalte Ricoeur for "school of suspicion".⁸⁹ Hans Skjervheim har oversatt begrepet til norsk med "mistankenenes hermeneutikk" og knyttet det direkte til Seips metode.⁹⁰ Til Skjervheims kategorisering av ham uttrykte Seip:

All kildekritikk bygger på skepsis. Det er en "mistankenenes hermeneutikk" som en samfunnsforsker nylig skrev, nedsettende, lykkelig uvitende om at dette er det grunnleggende krav historieforskningen stiller til utøveren.⁹¹

Seips "mistankenenes hermeneutikk", lik som den overfor nevnte korrigerende metode, bygde i hvert fall på Machiavellis realpolitikk. Slik vi kan forstå kommentarene til Kaartvedt og Danielsen over: De konfronterte historiske problemer med utgangspunkt i Machiavelli (tok ham i kraven), men de kunne for Seip ha rendyrket ham enda mer. Utsagnet kan faktisk tolkes som en ubetinget tilslutning til machiavellisme av Seip.

I "Fra embetsmannsstat til ettpartistat" presenterte Seip sin historieteori som et redskap til å forstå med, en lampe til å lyse med. Når det gjaldt teorien om politikk var svaret: "Politikk er et spørsmål om makt, om å erobre makt og om å utøve den."⁹² Seip lot seg ikke bløffe av Machiavelli.

Hva er egentlig en machiavellisme? I renessansen beskrev Niccolo Machiavelli (1569-1527) den politiske makt med problemstillingene om hvordan makt kunne erobres og opprettholdes. Dette synet skilte seg i samtid og ettertid fra det aristoteliske synet på den politiske maktens forhold til allmenne interesser og om et statsstyre som tjente det felles beste. Med Machiavelli ble beslutningsmekanismer og det innbyrdes forhold mellom politiske institusjoner heller vektlagt. I hans korte og sentrale verk, *Fyrsten*, innførte han i politikken oppskrifter på

---

⁸⁸ Seip 1964, s. 14, mine parenteser

⁸⁹ Ricoeur 1970, s. 32

⁹⁰ Skjervheim 1992, s. 32-34

⁹¹ Seip, 1983, s. 11

⁹² Seip 1963, s. 10 min understreking

herskertechnik, og skilte dermed politikken fra moralen. Politikken hadde egne normer løsrevet fra tradisjonelle normer og religiøs moral.

I politikken er normer et middel til å binde andre. Et kjennetegn på den store statsmann er at han for eget vedkommende er uavhengig – forholdsvis uavhengig – av regler, men forstår å benytte dem overfor andre. Han hersker ved hjelp av normer, men beherskes ikke av dem. Det er alene i poesien at Odyssevs frelses ved å binde seg selv; i virkelighetens verden er dette å seile undergangen i møte.⁹³

Det machiavelliske syn kalles også for politisk realisme: ”I machiavellisk perspektiv fremstår politikk som rendyrket maktkamp, og i nyere tid har perspektivet hatt særlig stor innflytelse på studiet av internasjonale forhold, hvor ingen konstitusjonelle rammer temmer maktutfoldelsen.”⁹⁴ Antagonisten til realismen er grovt sagt en idealisme. En tendens innen den politiske realisme-tradisjonen har vært å se menneskeheten som mer egoistisk og konkurrerende enn human. Den fremtredende filosofen, Thomas Hobbes, så på menneskenaturen som konfliktpreget med mindre mennesket lever under regulerte forhold hvor de kan leve side om side. Staten var for Seip den konfliktløsende instans som dekket dette behovet. Den politiske realismens teori om en maktstat står i kontrast til både den kristne naturrettslære og til liberale prinsipper om konstitusjonell statsmakt.⁹⁵

I politikken har Seip videre utdypet *maktens teknikk* i en machiavellisk ånd. For Seip var der teknikker som berodde på at de ikke ble sett eller erkjent, og makten var da altså basert på en tillit med et fiktivt grunnlag; ”og der er ofte en velkjent avstand mellom argumentasjon og hensikt hos den som vil gjennomføre noe.”⁹⁶ En mulig løsning på problemet ved studiet av maktens teknikker, var å forskyve interessen fra det normative til det empiriske, ”og det forutsetter antakelig at interessen for å forstå hva makt er, er større enn ønsket om å gjøre maktutøvelse effektiv.” Deretter nevnte Seip Machiavelli og Robert Michels som eksempler på en god forståelse av makt.⁹⁷ Vi kan med denne argumentasjonen fastslå at siden Machiavelli og Michels ble referert til, holdt Seip det som viktig å kombinere teoretikere med konkrete historiske hendelser.

---

⁹³ Seip 1981, s. 213, min understreking, Denne Odyssevs (Odysseus) referansen var sansynligvis et svar fra Seip til Sejersteds (og Jon Elster) bruk av eksempelet i forbindelse med ideen om opphevelsen av politikken og rettstatens primat. Sejersted 1984, s. 27

⁹⁴ Østerud 1991, s. 24

⁹⁵ Beskrivelser av machiavellisen har jeg lånt fra Østerud 1991, s. 24-25

⁹⁶ Seip 1976, s. 246

⁹⁷ ibid, s. 246-47

Når det gjelder Seips metode, er relasjonen mellom makt og motiv en treffende beskrivelse. I hans historie var det motivene til personer i maktposisjoner – mao. personer med *politisk makt* – som spilte hovedrollene. I den grad politikere fikk igjennom sine synspunkt var denne ovenfra-ned historiebetraktningen, kombinert med et realpolitisk syn, med på å identifisere politikere som strateger i et maktpill heller enn representanter og avspeilinger for en folkevilje. Seips strateger hadde altså mulighet til å ”vedkjenne seg” og å ”beherske” normene i samfunnet. Det manipulative synet kan knyttes til Seips utsagn om de politiske institusjoner som produsenter av normer.⁹⁸ En forutsetning for dette synet var at det i samfunnet eksisterte en lojalitet og lydighet til et verdifelleskap (nasjonen) og til institusjonelle forhold (staten).

En forskjell mellom middelalderstaten og embetsmannsstaten

Den funksjonelle forklaringen var en metode for å beskrive samfunnshistoriske fenomener. Metoden ble av Seip brukt for å forklare hvilket behovet staten dekket. Ett av de behovene Seip beskrev var jurisdiksjonen i middelalderstaten. Til spørsmålet om kirken hadde jurisdiksjon i middelalderen uttrykte Seip:

Løsningen av dette problem – og jeg tror en løsning er mulig – ligger nettopp i en inntrengende begrepsanalyse som søker bakenfor ordet jurisdiksjon, til de tanker og handlinger som ligger til grunn for det hele.

Jeg vil dernest peke på en annen konsekvens av den generelle metodiske innstilling. I det øyeblikk man samler interessen om en funksjon, blir det maktpåliggende å søke å gjøre behovet til ledetråd ved undersøkelsen og legge det til grunn for systematikken, ikke feste seg for sterkt ved ytre formelle eiendommeligheter ved fenomenene. Ved en undersøkelse av administrative institusjoner f. eks vil det gi en rikere innsikt å føre sammen de organer som har lik funksjon enn de som har like navn.⁹⁹

I middelalderforskningen til Seip poengterte han behovet for en jurisdiksjon. I dette la han at ved blant annet et rettsvesen fikk Norge en fungerende stat. Dette illustrerer det sosiologiske synet på staten. Fure har i denne sammenheng også påpekt det nære forholdet til marxistiske begreper i den forstand at Marx poengterte den ofte markante forskjellen på et fenomens framtrødelse og dets vesen.¹⁰⁰ Vi kan si at det samfunnshistoriske perspektivet på middelalderstaten hadde likheter med Marx' sosiologiske nyvinninger i forskningen.

---

⁹⁸ Seip 1975

⁹⁹ Seip 1940, s. 59

¹⁰⁰ Fure 1983, s. 395

Det at Seip var påvirket av sosiologiske metoder var ikke vedvarende i hans forfatterskap. Som historiker er det vanlig å lete etter kontinuitet og brudd. Når vi nå skal se på Seips beskrivelser av jurisdiksjonen på 1800-tallet, viser det et skifte i forforskningsstrategien. Det sosiologiske perspektivet kom i bakgrunnen for den realpolitiske interessekamp. Denne metoden førte til at han kom til å beskrive Høyesterett som et politisk organ.

Norsk rettsvitenskaps teori om en forfatning bygget på en grunnlov som radikalt lar seg endre ved sedvane, og teorien om lovligheten av brudd på denne sedvanemessig tilblitte forfatning, illustrerer på frapperende måte juristenes strev for å komme politikere i møte, og trekke om ikke annet så en skjorte ned over dem. De rettslærde synes å ha en uimotståelig uvilje mot å se Keiseren uten klær.

En historikers oppgave er ikke å kle på, men å kle av. Keiseren har for ham og hans lesere ingen hemmelighet.¹⁰¹

Det funksjonelle sosiologiske synet ble av Seip videreutviklet ved at han gikk i detalj om hvordan lover fungerte i samfunnet. I det langt mer komplekse samfunnet den norske stat var fra 1814, hadde Seip et kildegrunnlag for ikke bare å konstantere et behov for jurisdiksjon, men også å sette det detaljert sammen med andre kilder om hvordan de var i bruk. Et dokument som Tronfølgeloven fra 1163, ble av Seip i middelalderforskningen nøye studert. Han kom med perspektiver og teorier, men resultatene, poengterte han, var veldig hypotetiske. En grunn var at kildeomfanget rundt loven ikke eksisterer. Det gjorde igjen at en ikke kunne fastslå med stor sikkerhet hva som var ment.

Forskjellen til moderne historie er enorm. I Seips 1800-tallsforskning hadde han et kildegrunnlag med utallige dokumenter og andre kilder, som for han gav et grunnlag for hva som var ment med lovforslag. Dette førte til en metode den handlende strategien (metodologiske individualisme) og grupperinger i en interessekamp kom i forgrunnen i hans syn på jurisdiksjonen. Metoden for å avdekke motivet for lovtolkning uttrykte han med å kle av aktørene. Denne metoden skal vi vise i et eksempel på Seips syn på prøvingsretten som lovforslag i 1884.

I 1884 ble den todelte politiske maktfordelingen fra 1814 mellom den lovgivende (Stortinget) og den utøvende makt (regjeringen og Kongen) i praksis fjernet. Høyesterett fikk deretter, for å oppveie virkningen av maktkonsentrasjon, en prøvingsrett hvor den kunne underkjenne lover som kom fra Stortinget hvis de stred mot Grunnloven. Seip så på prøvingsretten som en maktkamp mellom institusjonene hvor den konservative høyresiden, etter å ha mistet regjeringsmakt, ville hindre demokratisering og ”ytret” seg reaksjonært gjennom høyesterett.

---

¹⁰¹ Seip 1964b, s. 116-17

For å vise at Seip hadde gått fra et sosiologisk over til et realpolitisk perspektiv, kan vi trekke inn noen andre forskeres syn på prøvingsretten. Francis Sejersted har argumentert for et positivt syn på den nye maktfordelingen etter 1884. Prøvingsretten var en konstitusjonell garanti.¹⁰² Rune Slagstad har også et annet syn enn Seip på prøvingsretten. For det første motbeviste han Seips tolkning av forslaget som bestemt av den politiske situasjonen, med den tapende parts forsøk på å jenne forfatningen: ”Mens riksretten satt sammen utpønsket han [Aschehoug] denne siste garanti med høyesterett som oppmann mellom regjering og storting.”¹⁰³ Slagstad viste til kilder fra 1860-tallet om prøvingsretten og at den derfor ikke var ”utpønsket” mens riksretten satt samlet, men et etablert prinsipielt synspunkt hos Aschehoug. Prøvingsretten skulle gi individet styrkede rettigheter overfor en potensiell overveldende statsmakt. Vi kan si at Sejersted og Slagstads syn på prøvingsretten er nærmere det aristoteliske syn på statsstyret som tjenende for felles interesser, mens Seips syn er nærmere det machiavelliske om maktkamp. Slagstad beskrev også Seips syn som en mistankenes hermeneutikk. Aschehougs ideelle prinsipper ble av Seip redusert til høyre-politikerens bekymringer.¹⁰⁴

Det kolliderende synet mellom forskerne kan også suppleres med Frenand Braudels oppdeling av historien i tre ulike typer av historisk tid. Den første kategorien utgjorde de nærmest (1) immobile strukturer i samfunnet og naturen, den andre utgjorde (2) langsomme forandringer i f. eks sosiale formasjoner, mens den tredje utgjorde (3) kortvarige og hektiske tilstander i f. eks politikken.¹⁰⁵ Fokuset på den tredje og hektiske kategorien hadde innvirkning på Seips syn med høyresidens ”utpønsking” av prøvingsretten i kampens hete.

Vi har sett at Seips forskningsstrategi førte til et bredt begrep om hva de politiske institusjoner var. Høyesterett var i sin funksjon et politisk organ. Det er viktig her å nevne at Seip var utdannet som en middelalderhistoriker. Dette medførte at han ble skolert i historieforskningens metoder med middelaldersamfunnet som tema. I hans doktorgradsavhandling om middelaldersamfunnet het det: ”Rettsåndhevelse er i middelalderen den vesentlige uttrykksform for politisk makt.”¹⁰⁶ I denne sammenheng har Seips forståelse av rettsvesenet, også i moderne tid, som nevnt blitt beskrevet av Ringdal som

---

¹⁰² Garmann Johnsen 1984

¹⁰³ Seip 1981, s. 230

¹⁰⁴ Slagstad 1986, s. 69

¹⁰⁵ Fure 1983, s. 383

¹⁰⁶ Seip 1942, s. 5

”den eviggjorte middelalderstat”.¹⁰⁷ Det ligger også implisitt i Ringdals konklusjoner at Seip opererte med allmenne begreper uavhengig av den historiske utvikling.

Er denne beskrivelsen treffende? Vi har sett at Seip presenterte jurisdiksjonen i middelalderstaten i et sosiologisk perspektiv, da sett i forhold til at den dekket et samfunnsmessig behov. I den seinere beskrivelsen av prøvingsretten var derimot interessene og motivene i maktspeillet rundt lovforslaget det vesentligste.

Skiftet i forskningsstrategi var muliggjort av det utvidede kildegrunnet som vi nevnte over; i embetsmannsstaten var det mulig for Seip å finne ut hva som var ment med en lov. Det utvidete kildegrunnet fikk Seip til å skifte henimot et perspektiv på historisk tid til ”raske” tilstander i politikken. Dette skiftet har blitt beskrevet som at Seip selvstendig gjorde de politiske prosesser i forhold til samfunnet.¹⁰⁸ Et sosiologisk syn på høyesterett som f. eks. tjenende for folket, ble av Seip skjøvet til siden for hans realpolitiske syn på den innbyrdes maktkampen mellom de politiske institusjoner (som også innebar rettsvesenet).

I Seips syn på middelalderstaten og embetsmannsstaten var det et metodisk skifte fra et sosiologisk perspektiv til et realpolitisk perspektiv. Forholdet mellom middelalderstaten og embetsmannsstaten er med dette ikke uttømt, men nok til å fastslå en forskjell i beskrivelse av jurisdiksjonen mellom de to epokene i norsk historie.

Maktspeillet i *Utsikt*

Når vi nå skal gå over til et annet område av historien er det for å fortsette og kartlegge Seips realpolitikk. Ovenfor så vi på et skifte i Seips egne historieforskning. Her skal vi se på et skifte i historieforskningen mellom forskjellige forskningsretninger. Det innebærer at vi setter Seips realpolitikk opp mot en tidligere forskning, som er blitt kalt for den nasjonal-idealistiske retning. Hvordan kom realpolitikken til uttrykk på dette område? Vi skal under se på Seips syn på 1814, som utgjorde begynnelsen på hans *Utsikt over Norges historie*.

I tilblivelsen av Norge i 1814, delte Seip inn i indre og ytre forutsetninger for etableringen av en uavhengig norsk stat og en fri forfatning. Av de ytre forutsetningene var Napoleonskrigene som herjet på kontinentet viktige. Storbritannias sjøblokkade av Danmark, den tvungne allierte

---

¹⁰⁷ Ringdal 1981, s. 122-127

¹⁰⁸ Fure 1983, s. 400

av Napoleon, fra 1807, førte til at sjøen ble stengt og administrasjonen flyttet fra København til Christiania. Dermed fikk Norge en regjeringskommisjon og stattholder. Sverige var i motsetning til Danmark i krig med Napoleon, og som seierherre fikk de med Carl Johan et legitimt krav på Norge, noe som ble en realitet i Kielfreden. Carl Johan, Kongen av Sverige, godtok en liberal forfatning av tre forskjellige grunner: Han tilhørte tidligere en fransk liberalistisk bevegelse og han var fremmed i Norge. I tillegg var motivforklaringen til Seip, at Carl Johan bare kunne sette hardt mot hardt hvis forfatningen skulle skape problemer for ham i fremtiden.

Vektleggingen av realpolitiske forklaringene på 1814 var en ny kurs i norsk historiografi, påbegynt av Sverre Steen og gjort nærmest ekstrem av Seip. Dette var en overgang fra en romantisk nasjonal historieskrivning til en politisk realisme.

To oppfatninger er gjort gjeldende. Ernst Sars har betont den hjemlige vekst i ”nasjonalånd” og den egne vilje til å ”velge sitt mål og finne veiene frem til det”. Sverre Steen har tatt standpunkt for det motsatte syn at både selvstendighet og fri forfatning ble presset inn på nordmennene i 1814, de fikk dem i gave. Han finner meget svake ønsker om løsrivelse og frihet: det var ikke noe ”folkeønske” i Norge om å bryte ut av den dansk-norske union, heller ikke var uviljen mot eneveldet noen ”selvstendig virkende kraft” i kampen for politisk frihet.¹⁰⁹

Narve Fulsås har kalt norsk historiografi, i perioden *Utsikt* ble utgitt, for ”realisme-opposisjonen”.¹¹⁰ Som eksempel på perioden har han trukket frem Sverre Steen. I Steens *Det norske folks liv og historie* fra 1933 beskrev han nasjonalfølelse og stormaktspolitikk som parallelle årsaksforklaringer for 1814. I Steens *1814* fra 1951 ble nasjonalfølelsen tonet ned og stormaktspillet overtok som sentral årsaksforklaring. Steen var for Fulsås et eksempel på hvordan 2. verdenskrig påvirket norsk historieforskning.¹¹¹ Som nær kollega i det lille historikermiljøet i Oslo, sluttet Seip seg til denne forskyvningen ut av landet når det gjaldt årsaksforklaringer, ved valg av tema forble Seip derimot innenfor landegrensene. I sin anmeldelse av Steens *1814* brukte han en mye sitert overskrift, nemlig ”friheten i gave”. Han ble kjent for sine elegante og kanskje for spissformulerte formuleringer, som ble fremsatt i en bevisst ertende opposisjon til en nasjonalistisk norsk historikertradisjon.¹¹² Gaven var en utilsiktet gave fra Napoleon og de andre europeiske statsledere. Det at Seip la vekt på Napoleonskrigene og Christian Fredrik, og sterkt reduserte omfanget og betydningen av nasjonale selvstendighetsønsker i forløpet til 1814, gjorde at han brøt med tidligere

---

¹⁰⁹ Seip 1974, s. 18

¹¹⁰ Fulsås 2000

¹¹¹ *ibid*, s. 253-254

¹¹² Sørensen 2007

nasjonsbyggingshistorie om indre drivkrefter som årsak til 1814. På bakgrunn av dette har Utsikt blitt omtalt som antitesen til Sars *Udsikt over Norges historie* – med samme tittel fra 100 år tidligere. Sars *Udsikt* sluttet kronologisk i 1814, mens i Seips *Utsikt* ble ikke de indre norske forutsetningene for ”den nasjonale reisning” gjort til gjenstand for en inngående undersøkelse.

For Seip ble staten skapt, og samtidig ble også en nasjon født: ”Man kan si at Christian Fredrik tok nordmennene på sengen. De befant seg i et eget rike før de hadde fått søvnen av øynene”.¹¹³ Hvorfor forfatningen ble så liberal, beskrev Seip som et taktisk-manipulatorisk spill: ”Prinsens beslutning om å innkalle en riksdag betydde at han kombinerte frihet med selvstendighet. Dermed fikk han støtte fra mange som framfor alt ønsket politisk frihet. Han spendte friheten som trekkraft for selvstendighetens vogn”.¹¹⁴

Fremstillingen av Christian Fredrik er en kjerne i Seips historieoppfattning – at enkeltpersoner kan svinge en hel utvikling. Hendelsene ble forklart med en form for ”metodologisk individualisme”. Seip tiller også Chr. Fredrik det vi kan kalle intensjoner, i form av at han forutså utviklingen at Norge skulle bli selvstendig. Han var også taktisk ved at han brukte vikarierende motiver da han spilte på nasjonalfølelse.

Den nye kursen var et brudd med det organiske helhetssynet og den nasjonal-idealistske skole med Sars som fremste representant. Synet fra Emile Durkheim, hvor mennesket var et sosialt vesen der det kollektive kom foran det individuelle, ble ikke delt av Seip.¹¹⁵ Nyere studier har forsøkt tilbakevist Seip med at Christian Fredrik var nok viktig, men reisningen mot Kielfreden og Eidsvoll-grunnloven lar seg ikke forklare uten en sterk opinion i det norske folket. Kåre Lunden har også sluttet seg til A. D. Smith teorier om en kontinuitet mellom nasjonalisme i tradisjonelle samfunn og moderne samfunn, og dermed gjort synet på 1814 til mer komplekst en Seips. Sverre Bagge har påpekt en distinksjon på de forskjellige historiesyn ved at på slutten av 1800-tallet ble det tatt for gitt at mennesker tidligere hadde nasjonale holdninger og en nasjonalbevissthet, mens under den kritiske empirismen ble det tatt for gitt at slike holdninger ikke fantes.¹¹⁶ De ytre faktorene som forutsetning for Norges selvstendighet, er et eksempel på realpolitikk ved at interessekampen ble lagt til et interstatlig

---

¹¹³ Seip 1974, s. 28

¹¹⁴ Seip 1974, s. 29

¹¹⁵ Seip 1987, s. 228

¹¹⁶ Bagge 1996, s. 32

nivå. Innen internasjonal politikk har det realpolitiske vært fremtredende, og Seips syn på 1814 gjør at vi kan stille han innen denne tradisjonen.

Et ytterligere eksempel på machiavellisme er Seips beskrivelser av interessekampen mellom monarkene Carl Johan og Chr. Fredrik. I Seips syn på denne dragkampen ble spillet omtalt som en auksjon. Det tette hendelsesforløpet våren 1814, viste for Seip at selvstendighetskravet ble brukt til å dekke det virkelige motiv. Ved Kielfreden 14. januar ble Norge avstått til Sverige, og dermed hadde Christian Fredrik mistet en legitim rett på tronen i Norge. Da Carl Johan den 8. februar proklamerte at Norge skulle få en konstitusjon etter behov, var det Seip kalte *en auksjon* i gang. Den 16. februar møttes høytstående sivile og militære embetsmenn til notabelmøtet på Eidsvoll etter invitasjon av Chr. Fredrik. Han ville med dette bli valgt til konge på grunnlag av en konstitusjon.

Det politiske liberale utsagnet om en konstitusjon var et overbud fra Chr. Fredrik etter at Carl Johan (noe hastig) allerede hadde lovet *det* til sitt nye rike, etter felttoget i krigen mot Napoleon. Den 22. februar uttalte Chr. Fredrik: ”Nu er der dog håp om gjenforening.”¹¹⁷ Det var også mange embetsmenn som hadde den samme kjærlighet til Danmark; at prinsen som seinere ble valgt også hadde arverett i Danmark var for mange ikke en hindring, siden mange var dansksinnede.¹¹⁸ Men Eidsvollsmennene var delt. Grev Wedel og de svensksinnede argumenterte blant annet for at Sveige, siden 1809, ikke lenger var et enevelde i motsetning til Danmark. Seip så på kjærligheten til Danmark med en parallell til 1905 hvor Norge også så seg om etter en dansk prins. I Norge måtte han med overbudet samtidig oppgi sin arverett: ”Innkalling av riksdagen innebar at eneveldet var oppgitt for en eller annen form for folkelig kontroll.”¹¹⁹ 17. mai 1814 ble Chr. Fredrik valgt til konge. De demokratiske elementene i grunnloven var en følge av auksjonen, men også viktig for å samle den nye staten til et væpnet forsvar til den forestående krigen mot Sverige.

Denne auksjonen er et eksempel på en politisk realisme i form av en interessekamp. Vi har altså sett en fremstilling av 1814 der de ytre forutsetninger ble vektlagt og at de handlende strateger auksjonerte i en politisk interessekamp.

Seip var også en representant for et brudd med den nasjonsbyggende skolen i norsk historieforskning. Realismen kan beskrives som en motreaksjon til romantikken, hvor

---

¹¹⁷ Seip 1974, s. 20

¹¹⁸ *ibid*, s. 20-21

¹¹⁹ *ibid*, s. 29

mennesket ble presentert på en urealistisk og romantisk måte. Realismen har også vært en epoke i kunst og litteratur. Overgangen fra romantikk til realisme innen kunsten var f. eks Tidemand og Gudes nasjonalromantiske Brudeferd i Hardanger fra 1849 som romantisk, mens Christian Kroghs Albertine fra 1887 var realistisk. Innen kunst, som i historieskrivning, har det vist seg at en epoke ofte definerer ”seg” som motreaksjon til trekk ved den forrige epoke.

Oppsummering

Det første vi gjennomgikk i kapitlet var det samfunnshistoriske funksjonelle synet til Seip i forhold til marxismen. Vi så også på eksempler fra Seips syn på prøvingsretten og 1814 etter å ha presentert machiavellismen. Vi kan på disse områdene vise til at machiavellismen var sterkere artikulert i Seips forfatterskap enn marxismen. Seips perspektiver var nærmest et marxistisk samfunnsperspektiv tidlig i hans forskning. Det henger sammen med den materialistiske skoles epoke i norsk historieforskning.

Vi har sett at Seip benyttet seg av begreper fra marxistisk teori, men at han ikke brukte marxisme som overordnet system. Vi har også sett at Seips bruk av ideologikritikk (vikarierende motiver, kamuflasjonmodellen), var beslektet med Marx’ ideologikritikk. Vi har til nå kun fått streket opp et omriss av Seips forskningsstrategi.

Kapittel 3: Forklaring og fortelling

Innledning

Den måten vi skal angripe stoffet på i dette kapitlet er å vise grunnlaget for realpolitikken vi presenterte i forrige kapittel. Grunnlaget for Seips politiske realisme skal vi vise gjennom å presentere tre forklaringstyper, nemlig: funksjonelle, intensjonelle og kausale. Vi skal vise at alle de tre forklaringene bygget på en politisk realisme hos Seip. Skillet mellom forklaringene har også blitt kritisert fra forskjellige hold ved at de ikke gir fullstendige forklaringer på et historisk fenomen. Skillene mellom de tre forklaringstypene er uklare, og de kan oppfattes som beskrivelsesnivåer hvor det er ”en smakssak” hvor en legger tyngden. Dermed blir forklaringer uløselig forbundet med forståelsen, og er ikke en metode, men hermeneutikk, altså fortolkning som går forut for metoden. At Seip ved mange anledninger beskrev forklaringer av kildene som observasjon, kan settes opp mot Paul Ricoeurs syn på at kildefortolkning ikke er observasjon, men interpretasjon.¹²⁰ Grunnen til denne gjennomgangen av forklaringstypene, er for å vise at forståelsen går forut for forklaringene, og dermed kan ikke alle metodene i historieforskningen sees på som instrumentelle.

Hva var en funksjonell forklaring for Seip? For Seip var det en angrepsmåte for å forklare institusjonenes plass i samfunnet, dvs. deres rolle som en del av helheten. De viktigste institusjonene for Seip var kirken og kongedømmet i middelalderen, og Stortinget og regjeringen etter 1814. Funksjonelle forklaringer har som mål å beskrive hvordan ting fungerer. Hva var en motivforklaring for Seip? For Seip var det en innfallsvinkel til å forklare hvorfor en endring skjedde. Årsaken til hvorfor noe skjedde ble lagt til en konkret handling av en person med makt, derfor heter det motivforklaringer – de forklarer et hendelsesforløp med menneskelige handlinger. Hva var en kausal forklaring for Seip? For Seip var en kausal forklaring en lovmessighet som inngikk i delforklaringene, men som ikke var avgjørende for den fullstendige forklaringen. Kausalforklaringene var også en kombinasjon av de ovenfor nevnte forklaringene, og et overordnet begrep på alle tre forklaringene kan beskrives som årsaksforklaringer. Seip brukte f. eks. lover for adferd i sin politiske realisme da han beskrev viljen til makt. Vi skal i dette kapitlet altså gå igjennom forklaringer i historievitenskapen og

---

¹²⁰ Ricoeur 1970

et utvalg av kritikker av dem. Ringdal har formulert problemene vi skal diskutere på en god måte:

Seip har formulert et syn hvor historiske realiteter er samspill mellom handlende mennesker, grupper og institusjoner. Mennesket er bundet i form av normer, men et viktig mantra for Seip var de få som bøyde normene i samfunnet. I politikken kunne det skape og omforme ideologier; denne maktutfoldelse var politikk i egentlig forstand.¹²¹

Funksjon som makt

Det funksjonalistiske begrepet på samfunnet har delvis sitt opphav i marxistisk statsoppfatning. Kjernen i denne statsoppfatningen har vært at staten som begrep ikke ble bestemt etter formale, men langt på vei etter funksjonelle synspunkter. Det ble sett etter hvilken funksjon institusjonene i samfunnet hadde. Videre ble staten ikke betraktet isolert, men i nøye sammenheng med samfunnsmessige behov og interesser. Denne sosiale funksjonsbetraktning minner om den marxistiske forestillingen om ”overbygningen”. Ottar Dahl har skrevet:

En kan vel si at det for en stor del er marxismens hovedfortjeneste å ha brakt denne tenkemåte til gjennombrudd i historietenkningen, selv om den ikke nødvendigvis eller utelukkende er bundet til den marxistiske skole.¹²²

Forskjellen mellom marxistisk og funksjonalistisk teori ligger i at synspunktet skiftet fra et klassesynspunkt til et samfunnssynspunkt, fra marxisme til sosiologi. Vi har allerede vært inne på spørsmålet rundt det å erstatte klassekamp med gjensidig avhengighet. Spørsmålet vi skal stille nå er den generelle måten Seip la det fram det sosiologiske synspunktet på. Kongedømmet trengte ikke støtte fra alle grupper i befolkningen, og dermed åpner det for grupper som kongemakten ikke trengte å være i et funksjonelt forhold til.

Lunden har trukket fram et eksempel for å illustrere Seips mangler på dette punkt. I middelalderens Castilla var adelige sauebønder i et gjensidig funksjonelt forhold til kongemakten. Kongen sikret beskyttelse av beite på landområdene til adelen, mens adelen stilte med militær støtte og betalte avgifter til kongen. Samtidig gikk dette forholdet utover

---

¹²¹ Ringdal 1981, s. 13

¹²² Dahl 1952, Kap IV

kornbøndene som sto i et konkurranseforhold til de samme landområdene. Kornbøndene ble neglisjert og kongedømmet medførte ikke noen fordel for dem.¹²³ Dette eksempelet viser problematikken ved å innføre en generell teori der befolkningsgrupper står i et gjensidig forhold til hverandre.

Vi kan legge til en kommentar til dette eksempelet fra Lunden. Seip var riktig nok påvirket av realpolitisk teori og ”gjensidig avhengighet”-begrepet. Innen denne teorien, som hos Seip, har den *økende* gjensidige avhengigheten vært sentral. Men det har på ingen måter vært nødvendig at alle grupper i en funksjonell helhet må dra nytte av forholdet. Det går an å stå i et avhengighetsforhold og at helheten ”fungerer” uten ”at alle er med” på en rettferdig måte. Det gjensidige avhengighetsforholdet i eksempelet blir da at kongemakten var avhengig av kornbøndenes manglende organisering eller ”apati”, mens kornbøndene var ”avhengig” av kongemaktens undertrykkelse og neglisjering. Det kan hende Lunden undervurderte realpolitikken i de funksjonelle forklaringene.

Det funksjonelle synet ble hos Seip delt i to underkategorier. Den ene var et redskapssyn, hvor politikk var et redskap for økonomiske interesser, et marxistisk syn dominerende f. eks. hos Schreiner. Seip sitt syn var at de politiske elitene i samfunnet hadde en faktisk makt. Forholdet mellom eliten og befolkningen var dermed instrumentell siden eliten hadde en dominerende organisatorisk maktposisjon. Samfunnet var en funksjonell helhet med en kongemakt i dominerende maktposisjon. I *Sættargjerden* var det de to maktinstitusjonene i middelalderen, kirken og kongedømmet, som stod i en innbyrdes maktkamp i en funksjonell helhet - samfunnet. De to elitenes styrke var deres organisering på området strafferetten og det var nettopp maktkampen om administrasjonen til strafferetten *Sættargjerden* gikk ut på.

(...) funksjoner er hyllet i mørke. Det gjelder for eksempel det meste av administrasjonen, og det gjelder i særlig grad kongelig lovgivning og en så viktig ting i all samfunnsdannelse som strafferetten. Kongemaktens strafferettslige funksjon belyser ikke bare maktgrunnlaget for kongedømmet selv og den indre pasifisering som ledsager statsdannelsen, men også forholdet mellom kongen og det selvstyrte bondesamfund i eldre tid, og mellom stat og kirke senere.¹²⁴

Strafferetten var for Seip maktgrunnlaget for Kongen, samtidig som det dekket et behov i befolkningen. Dette var kjernen i hans funksjonelle forklaring i *Problemer og metode* fra 1940. Til problemet om hvordan institusjoner kan ”pasifisere en befolkning”, har Seip støttet

---

¹²³ Lunden 1985, s. 239

¹²⁴ Seip 1940 s. 58

seg til Humes forklaring på at forutsetningen for maktutøvelse ligger i normene i tradisjonen som gir en følelse av legitimitet.¹²⁵

Når det gjelder kongedømmet – hvor på en eiendommelig måte den institusjonelle karakter, repetisjon av likeartede handlinger, bærer og binder individuelle, ”einmalige”, handlinger med stor utslagskraft – medfører den et krav om at nettopp de institusjonelle drag blir undersøkt med sikte på å slå fast hvilke behov som har formet dem, og hvilken tjeneste de gjør.¹²⁶

Seips angrepsmåte var å se på funksjonen av fenomenen som en virkning: ”Når et historisk fenomen oppfattes *som* funksjon, bør det så vidt mulig studeres *i* funksjon.”¹²⁷ Dette gjaldt særlig for institusjoner som hadde fungert gjennom et lengre tidsrom. Seip hadde altså som mål og teoretisk å forklare helt elementære forhold rundt kongemakt og behovet for strafferett. En strafferett i funksjon kom alle til gode og det gav grunnlag for institusjoner og statsdannelse. Vi kan se at Seip fokuserte på samspillet mellom samfunnets ulike elementer som en klassisk sosiolog.

Funksjon og makt er nødvendig sammenhengende i den historiske prosess siden de gjensidig betinger hverandre. Fra dette ståstedet kan vi argumentere at Seip egentlig så på funksjon og makt som to sider av samme sak.¹²⁸ I Seips middelalderssamfunn var denne teorien tydelig. For bøndene kunne det funksjonelle forholdet til kongemakten bety avhengighet og avmakt, spesielt hvis kongedømmet i det vesentligste bygde på grunneierklassenes interesser.¹²⁹ Det ble ikke vurdert av Seip om betydningen av behovet kongemakten hadde til bøndene var svakere enn de til stormenn, altså grunneierklassen. Likevel er det hold i argumentene om at kongedømmet tilfredstilte visse behov hos bøndene, men det er som nevnt problemer med forklaringskraften til et funksjonelt synspunkt hvis den ene part i forholdet blir fullstendig avhengig av den andre. Altså var det funksjonelle synet egentlig bygd opp av et maktsyn hvor partene ikke var likeverdige, men i et hierarki. Seip brukte det sosiologiske ståstedet for å forklare hvordan samfunnet fungerte på det mest elementære nivå. Elementene i forhold til hverandre ble forklart ved at institusjonene bandt handlinger og påvirket alle gruppene i samfunnet.

---

¹²⁵ Seip 1976, s. 232

¹²⁶ Seip 1940 s. 58

¹²⁷ *ibid*, s. 58

¹²⁸ Ved å se på det funksjonelle som en maktforklaring fører det også til at det ene argumentet vi diskuterte i forhold til marxismen og gjensidig avhengighet i forrige kapittel, mister noe kraft og må modifiseres. Vi kan likevel holde fast ved at klassekampen ikke var sentral hos Seip.

¹²⁹ Øyn 1976, s. 24

Kongemakten var altså en maktfaktor ved sin eksistens og bondesamfunnet hadde behov for kongemakten, f. eks ved rettshåndhevelse. Dette har Seip tidligere ikke blitt kritisert for. Når det gjelder de politiske avgjørelser har Lunden derimot holdt fram at folket (bøndene) ikke hadde grunnlag for reell innflytelse ved f. eks kongevalget i 1163.¹³⁰ I anmeldelsen av Ringdals *Statsopfatningen hos Seip*, heter det:

Seips hovedsynspunkt på middelaldersamfunnet, at det breie folket hadde evne til å påvirke dei politiske avgjørelsesprosesser på toppen, har trulig mye for seg i Seips samtid, men heller lite på 1200-tallet. [Til Ringdal] Et kapittel om ”det eviggjorte 1900-tall ville eg altså tru hadde hat meir for seg.”¹³¹

Dette underbygger vårt argument om at det funksjonelle aspektet hos Seip var like mye et maktforhold. Seip gikk ikke inn på konkrete gruppers forskjellige maktforhold i forhold til kongemakten. Han bevegde seg til tider på et abstrakt teoretisk nivå, og ”Problemer og metode” kan regnes som en innføring i et moderne sosiologisk syn på forutsetninger for en statsdannelse. Et motiv for Seips lansering av dette sosiologiske synet var å komplementere de mange marxistisk baserte fremstillingene av middelalderen i historikermiljøet.

Kan det funksjonelle samfunnssynet sidestilles med at Seip så på samfunnet som harmonisk? Det var ikke tilfelle. Der hvor andre så samvirke så han først og fremst konflikt.¹³² Det kan vi begrunne med at Seip så på institusjonene som ble innført som individuelle makthandlinger fremfor en kollektiv handling. Individuelle handlinger i de mange konflikter mellom mennesker, satt i et hierarkisk maktforhold, førte til en statsdannelse for Seip. Det var altså enkelte personers tvang, konkrete lovdokumenter og politiske kompromisser som førte til et stabilt samfunn. Det kan beskrives som ikke bare som en åpen konflikt, men heller som et stort antall latente interessekonflikter i samfunnet. Her kan vi bruke eksempelet med at alle radiokanaler er i en kontinuerlig interessekonflikt i radioapparatet.

Vi kan også sammenligne med Talcott Parsons strukturfunksjonalistiske syn hvor handlinger ble sett på som kollektiv streben etter kollektive mål.¹³³ Selv om det kan vekke assosiasjoner til elementer av Seips historie, var ikke Parsons syn det samme som Seips funksjonelle syn. En ”kollektiv streben” og andre kollektive (”overindividuelle”) definerte mål i historien, var et ståsted Seip ikke delte med Parson og spesielt ikke med Emile Durkheim. Det funksjonelle synet ble av Seip kombinert med et maktkampsyn: ”Dette førte til at akkurat som enhet i

---

¹³⁰ Lunden 1985, s. 237

¹³¹ Lunden 1981, s. 75

¹³² Seip 1940, s. 26

¹³³ Dahl 1975, s. 6

interesser ikke hindret konflikt, utelukket ikke motsetningsforholdet mellom bønder og kongedømmet en funksjonell enhet på visse områder, som for eksempel lov og orden.”¹³⁴

Når det gjaldt Seips middelalderstat viste Seip til at aktører innen samme gruppe like gjerne stod i et konkurranseforhold til hverandre. Det var et brudd med tidligere forskning som hadde framhevet de felles interesser den jordeiende gruppe i samfunnet hadde. For Seip var heller det politiske systemet basert på en balanse mellom konflikter og kompromisser. Seips individualistiske prinsipp tegnet et bilde av et samfunn med mer varierte konflikt enn i den tidligere forskning.¹³⁵ Dette viser et maktsyn med realpolitikk også i Seips middelalderforskning.

Seips oppgjør med de funksjonelle forklaringene?

Seip regisserte selv et oppgjør med sine funksjonelle forklaringer. Han gikk bort fra et samfunnshistorisk syn, samtidig som han gikk til frontalangrep på sosiologiens modeller. De webersk-sosiologiske argumentasjonene hadde innslag av motiver allerede i *Sættargjorden* fra 1942, og motivene hadde nærmest overtatt i *Et regime*.¹³⁶ Begge arbeidene skrev han i løpet av den 2. verdenskrig. Som ansatt ved riksarkivet under okkupasjonen var det de sterke ledernes innflytelse i samfunnet som overtok som forklaringsramme. Parallellen til hva en mann som Hitler kunne utrette fikk en betydning på Seips historiske personer.

Det var også vitenskaps-logiske brister ved de funksjonelle forklaringene. Det viste seg for Seip at manglene ved dem ble fremtredende da han tok for seg endringer av statskikker i Norges moderne historie. Dette hang sammen med at Seip innså at funksjonsforklaringer går ut på at funksjonen forklarer fenomenet. Denne årsakstenkningen forklarer behovene ut fra virkningene. De er synkrone og delvis statiske siden de ikke er egnet til å forklare hvordan fenomener oppstår og endres over tid. Vi kan med funksjonsforklaringer beskrive at et sosialt system har behov for at det skal bestå over tid.¹³⁷ Funksjonsforklaringene ble derfor av mange forskere kategorisert som delforklaringer og ufullstendige forklaringer. I et internasjonalt

---

¹³⁴ Øyn 1976, s. 23

¹³⁵ Bagge 1996, s. 55

¹³⁶ I konklusjonene av "Problemer og metode" var Seips argumentasjoner nærmest identiske med Webers diskusjoner rundt idealtyper, men han nevnte ikke Weber. Seip 1940, s. 75

¹³⁷ Kjeldstadli 1992, s. 254

perspektiv har Peter Burke beskrevet 1920-60 som funksjonalismens tidsalder.¹³⁸ Burke har vist til at historikere har konsentrert seg hovedsakelig om andre årsaksforklaringer siden 60-tallet. Utviklingen, vekk fra funksjonsforklaringer, kan hos Seip dermed også sees i sammenheng med en allmenn svekkelse av denne forklaringstypen innen forskningen. Troen på den generaliserende sosiologien i amerikansk funksjonalisme avtok i styrke.¹³⁹

I foredraget ”Historieforskningen i fremtiden” skrev Seip: ”Med tanke på de fenomener som er basis for omfattende årsakstolkninger står vi foran en forskyvning av basisfaktorene, spesielt innfor studiet av politisk kontroll.”¹⁴⁰

Vår årsakstenkning i stort, for å si det slik, er oppøvd til å gå i en retning som fører fra økonomisk liv til sosialt liv og videre til ideologi og politikk. (...) Dermed er oppmerksomheten vendt mot institusjonenes herredømme over sosialt liv. Vi ser institusjonene som ”maktposisjoner”, dermed som basis for handling, og dermed som ”årsaker” i en historisk utviklingskjede.¹⁴¹

Retningen mot politikk som årsaksforklarende ble av Seip staket ut. I det seinere verket *Utsikt over Norges historie* ble de politiske institusjonene i embetsmannsstaten *likevel* sett på som en effekt og en avspeiling av det som skjer på andre områder, sosiale og økonomiske om man vil. Omvendt hadde politisk adferd tilbakevirkning på andre sider av samfunnslivet.¹⁴² Men det var nettopp den politiske adferden som var sentral i Seips forklaringer.

Dette valg kan ikke begrunnes med at ”politikk” er mer fundamentalt årsaksforklarende enn for eksempel demografiske, økonomiske eller sosiale utviklingsrekker. Begrunnelsen må gå på det instrumentale. Den ligger i den verdi politiske fenomener har som middel til innsikt også i andre felter av historien. Denne verdi beror på den utpreget to-sidige vekselvirkning som er tilstede.¹⁴³

Seip hadde altså både et funksjonelt syn på middelalderssamfunnet, og et vekselvirkningssyn mellom økonomien og politikken i synet på embetsmannsstaten. Vi skal gjentatte ganger i løpet av denne oppgaven se at den uttrykte vekselvirkningen i realiteten langt på vei hellet mot politiske institusjoner som årsaksforklarende.¹⁴⁴ Seip hadde også spådd denne utviklingen for hele historiefaget i foredraget ”Historieforskningen i fremtiden”, syv år før utgivelsen av *Utsikt*.

---

¹³⁸ Bruke 1992 s. 104-110

¹³⁹ Øyn 1976, s. 34

¹⁴⁰ Seip 1967, s. 282

¹⁴¹ *ibid*, s. 282-83

¹⁴² Seip 1974, s. 10

¹⁴³ *ibid*, s. 10

¹⁴⁴ Det henger sammen med den store plassmengden politikk fikk av Seip. Et motargument er at han skrev historie uten årsaksforklaringer for hele samfunnets utvikling, men selvstendigjorde de politiske institusjoner.

Hadde han gått bort fra de funksjonelle forklaringene? Dette uttrykte han i innledningen til *Utsikt* med: ”man har oppfattet et samfunn, en stat som et ”system” hvor forestillingen innebærer en ”funksjonell” sammenheng mellom de elementer systemet består av.”¹⁴⁵ Den distanserte passive språkformen (man har oppfattet) i tillegg til kritiske uttalelser av sosiologiens statiske systemer, viste at han var ikke lenger like opptatt av det funksjonelle begrepet som overordnet forklaring. Seip bevegde seg altså i løpet av sitt forfatterskap fra å beskrive de statiske funksjonelle samfunnsforhold i retning mot å se på staten som en maktstat med tosidig vekselvirkning mellom samfunnet og politikken. Han gikk fra å fokusere på et statisk helhetsbilde til de lange linjene i politikken.

Vi har over brukt uttrykket ”elementene i et system” for å beskrive det funksjonelle synet. Det går også an å bruke uttrykket ”deler av en større helhet”. Problemet ved den funksjonelle forklaringen som en virkning, er at de forskjellige delene altså ble forklart ut i fra et statisk helhetsbilde. Virkningen fremkaller årsaken ved at funksjonen fremkaller og forklarer fenomenet. Det strider mot all fornuft siden det snur opp ned på tidsrekkefølgen, at fenomenet har en virkning forklarer fenomenet.¹⁴⁶ Innvendingen mot Seip er altså at han tidlig i forfatterskapet forklarte staten i sin form ved at den dekket behovene til de forskjellige delene av befolkningen, og ikke hvordan det ble etablert. At Seip delvis forlot det strukturfunksjonalistiske samfunnssynet var hans kritikk av sosiologien et bevis på. Det kom til uttrykk i hans debatter om samfunnsvitenskapens problemer. I omtalene av sosiologien skrev han at de ikke så etter forandring i samfunnet.

Samfunnsforskeren vil feste seg ved det stabile og kontinuerlige, han ser gjerne samfunnet som et hele der delene er ”funksjonelt” tilpasset, mot konflikter vender han det blinde øye. For historikeren består fortiden av brutte linjer, av katastrofer, av undergang og nytt liv.¹⁴⁷

Det funksjonelle weberske synet på staten kom egentlig bare teoretisk sterkt fram i ”Problemer og metode” fra 1940 og i praksis i *Sættargjerden* fra 1942. I *Sættargjerden* var motivforklaringene dukket opp i tillegg til det strukturelle samfunnssynet med fokus på behov hos folket.

Med tanke på en kontinuitet i norsk historieforskning, hadde Edvard Bull d.e. tidligere innrømmet staten en viss selvstendig regulerende og formidlende innflytelse i samfunnslivet. Dette førte Seip videre i *Problemer og metode* da han lanserte sitt funksjonelle syn på staten.

---

¹⁴⁵ Seip 1974, s. 7

¹⁴⁶ Kjeldstadli 1992, s. 252-53

¹⁴⁷ Seip 1981, s. 209

Hos Bull og Koht ble også det kollektivistiske synet kombinert med en sterk interesse for enkeltmennesker, både psykologisk og ”levende”, altså ikke en kollektivistisk ensidighet.¹⁴⁸ Vi skal se at Seip gikk lengre enn Koht og Bull henimot å fokusere på det ”levende” mennesket, i motsetning til et kollektivistisk syn.

Realpolitikeren

Seip hadde som mål å klarlegge forholdet mellom enkeltpersoner og dypere sosiale krefter. For Sverre Bagge løste Seip det ved å kombinere det funksjonelle syn og aktørorienteringen. Dette var en opposisjon til Sars’ og Kohts utviklingstenkning. I følge Bagge var ikke samfunnsklasser, hos Seip, organiske enheter som bar med seg en århundregammel arv, de var summen av individuelle interesser i nåtiden: ”Individuelt og kollektivt tilpasser menneskene seg nye forhold; derfor må institusjoner forsåes ut fra sin funksjon i øyeblikket mer enn fra sin opprinnelse.”¹⁴⁹

Vi kan si at de funksjonelle forklaringene til Seip hadde to dimensjoner og har blitt forstått på to forskjellige måter. Den ene har dreiet seg rundt det funksjonelle forholdet mellom grupper i samfunnet. Den drøftet vi i sammenheng med Lunden og gjensidig avhengighet. Den andre er det funksjonelle forholdet mellom enkeltpersoner og sosiale krefter. Dette perspektivet er nærmest det vi presenterte i sammenheng med Baggens uttalelser ovenfor. Den første dimensjonen blir da en virkning eller beskrivelse, mens den andre blir en metode eller forskningsstrategi.

Det andre dimensjonen er knyttet opp mot Seips forståelse av politikeren som en realpolitiker. For Seip kunne det komplekse forholdet mellom en politikers adferd og normene i samfunnet oppløses av motivforklaringene hans: ”Sosiale forklaringer vil alltid i prinsippet kunne oppløses i forklaringer ut fra individuelt følte behov og altså individuelle motiveringer”.¹⁵⁰ Enkeltmennesket fikk økt makt og ble tillagt større realiseringsevne av Seip enn av noen andre norske historikere før ham. I Seips anmeldelse av Ottar Dahls ”Om årsaksproblemer i historieforskningen” fra 1958, stod det at sosiale, kollektive og strukturelle fenomen er en sum av ”enkelte individuelle menneskelige handlinger og tanker” og kan når som helst

---

¹⁴⁸ Dahl 1952, Kap 5

¹⁴⁹ Bagge 1996, s. 57

¹⁵⁰ Seip 1958b, s. 181

reduseres til eller oppløses i elementære handlingsenheter, som er historiens ”atomnære data”.¹⁵¹

Forskjellen mellom individuelle og sosiale fenomen ble sett på som en forskjell i beskrivelsesnivå: ”Når en skal beskrive kirken er det prestene jeg ser.”¹⁵² De massive begrepene som kirken og nasjonen, ble omtalt som abstrakte utsagn og ikke lenger som determinerende vilkår for handlinger. Til dette har Øyn skrevet: ”Seips begrepsnominalisme, hans insistering på å redusere det abstrakte til det konkrete og det allmenne og sosiale til det individuelle, er så poengtert at man kan snakke om en reduksjonsmodell”.¹⁵³ I reduksjonsmodellen ble normer tillagt liten vekt. Resultatet av dette synet var at, ikke institusjonene, men i ytterste konsekvens politikerne de som ble beskrevet med instrumentell makt. Politikerne hadde mulighet til å bruke institusjoner som instrument for sin vilje: (om Einar Gerhardsens makt) ”Et styringsapparat var skapt, en maskin som ved håndtak kunne svinge partimedlemmer og velgere til den kant styreren ønsket det, - svinge dem innenfor meget vide grenser.”¹⁵⁴ Utviklingen mot det viljebestemte så Seip i sammenheng med et allment drag i vårt kulturliv.¹⁵⁵

Politikeren, styrt av maktbegjær, ble av Seip ikke begrunnet med en psykologisk adferdsforskning utenom sine egne empiriske studier. Det nærmeste han kom en forklaring på hvor han hadde det realpolitiske synet fra, var i referansen til filosofen Bertrand Russell. Russell gav, ifølge Seip, en psykologisk tolkning hvor viljen til makt ble begrunnet med en enkel menneskelig impuls: (om Russell) ”Dette er en teori som understreker det egenartede, (...) ved politikk.”¹⁵⁶ Seip støttet seg til en teoretisk-filosofisk forståelse av makt i politikken som viljen til makt. Enhver politiker i Seips søkelys ble tillagt et ønske om en maktposisjon som et mål i seg selv. En begrensning i dette maktpillsynet er at det ikke kommer like godt fram hvorvidt en historisk person ønsket å utrette noe positivt for allmennheten gjennom politikk.

Seip brukte sin forståelse av realpolitikeren i sine beskrivelser av de sentrale embetsmennene på 1800-tallet, og deres forhold til den økonomiske liberalismen. Til den økonomiske

---

¹⁵¹ Seip 1958b, s. 178

¹⁵² Seip 1986

¹⁵³ Øyn 1976, s. 12

¹⁵⁴ Seip 1963, s. 31

¹⁵⁵ Seip 1967, s. 283

¹⁵⁶ Seip 1976, s. 234

doktrinen stilte Seip spørsmålet: (om Schweigaard) ”Er den tvang som vi gjerne forestiller oss utgå fra et politisk tankesystem, i virkeligheten av liten betydning i det øyeblikk en politiker skal handle i en gitt situasjon?”¹⁵⁷ For Seip var det ikke samsvar mellom de økonomiske liberalismens prinsipper og de faktiske avgjørelsesprosessene på Stortinget. Det betydde, for Seip, at prinsippene eller normen fikk liten betydning i de reelle politiske forhandlingene. Det at handlingsimpulsene fra en norm og fra en situasjon ikke samsvarte, skapte ikke psykologiske vanskeligheter for Seips historiske politikere – de var jo realpolitikere.¹⁵⁸

I den grad politikere var bundet av normer var det heller i den forstand en var avhengig av å følge godtatte normer, ellers ble legitimiteten som politiker satt på spill. Dette hører sammen med Machiavellis herskertechnik hvor politikken har egne normer. Normene i politikken ble av Seip nærmest beskrevet som spilleregler. I beskrivelsene av Johan Sverdrup, venstrebevegelsens leder, tegnet han et bilde av en realpolitiker *par excellence*. Seip knyttet Sverdrup til en teori om politikeren som en forretningsfører, en teori som også den realpolitiske teoretikeren Joseph Schumpeter har brukt.¹⁵⁹ Sverdrup uttalte i 1869 at politikeren var en ”forretningsfører for de store nødvendigheter innen samfunnet”.¹⁶⁰

Schumpeter sammenlignet politikeren med en forretningsfører – hvor politikeren jakter på stemmer som forretningsføreren jakter på profitt. Seip brukte også selve begrepet ”Teorien om politikeren som forretningsfører”.¹⁶¹ Mellom opinionen og det ”rette” la ikke Sverdrup lenger vekt på selvstendighet hos politikeren. Det viktige var å handle i ”overensstemmelse med folkemeningen” Det å hente kraften i folket var egentlig bare en jakt på stemmer.¹⁶²

Sverdrups taktikk fikk et nytt karakteristisk drag. Han plasserte sine ord der stemmene var, eller der han kunne trekke dem hen. (...) Uten å oppgi langsiktige planer eller store vyer konsentrerte han seg om ”det i dag brukbare” (Bjørnson, 1870).¹⁶³

Når det gjaldt kulturradikalismen i åndslivet var Sverdrup forbeholden i sine offentlige uttalelser. Politiske hensyn gjorde dette nødvendig. Han kunne ikke skremme nære tilhengere og det brede folk med uttalelser av ”positivistisk” karakter. (...) I 1870-årene, som fører for en bevegelse hvor store grupper var religiøst grepet, ga han sine omgivelser det inntrykk at også han nærret dype religiøse

---

¹⁵⁷ Seip 1959, s. 22-23

¹⁵⁸ *ibid*, s. 22

¹⁵⁹ Scumpeter 1942

¹⁶⁰ Seip 1945, s. 105

¹⁶¹ Seip 1981, s. 174

¹⁶² *ibid*, s. 174-75

¹⁶³ *ibid*, s. 151

følelser. (...) (Bjørnson) skjønnte at Sverdrups nyvakte religiøse interesse hadde sammenheng med hans politikk.¹⁶⁴

Det realpolitiske bildet av politikeren har av Sejersted blitt kritisert ved at Seip forutsatte en normløshet blant sine aktører, ”at regler er noe man så å si går inn og ut av etter forgodtbefinnende.”¹⁶⁵ Både Rune Slagstad og Fure har modifisert denne uttalelsen og påpekt at Seip også var opptatt av ”de omklamrende normene”.¹⁶⁶ Likevel var Seip, ifølge Slagstad, en normnihilist (at normer er kunstig skapt) og ifølge Fure var de politiske lederne, hos Seip, tillagt en stor frihet i forhold til normene.¹⁶⁷ Slagstad impliserte også en normløshet ved å beskrive han med begrepet machiavellisme ved flere anledninger.¹⁶⁸ Fure, i likhet med H.F. Dahl, fant ikke noe system hos Seip, og derfor støttet de seg til enkeltuttalelser fra Seip. Ved at *vi* har funnet et system hvor Seips politikere var realpolitikere ”fra a til å”, kan vi faktisk støtte oss til Sejersteds utsagn. Dette kan vi underbygge med at Seip i sine uttalelser, der vi er ”bundet av truer og skikker”, var rettet mer mot en generell forståelse av samfunnet. I de spesifikke uttalelsene om f. eks. Schweigaard, Sverdrup og Gerhardsen impliserte Seip normløshet og en normnihilisme.¹⁶⁹ Seip uttrykte dette i forhold til Schweigaards handlinger:

Et normsystem som gir en tilnærmet riktig beskrivelse av en faktisk politisk adferd, vil ha den virkning at de handlinger som gjøres, får ”mening” fordi de på den måten fremtrer som ledd i en sammenheng. Kanskje en annen mening og en annen sammenheng enn de som fremkommer når det politiske motiv bak handlingen legges i dagen.¹⁷⁰

Motivet til realpolitikeren var for Seip noe annet enn de vikarierende motivene som ble presentert som ”meningen” for handlingene. Ved ”å kle av” kunne historikeren avdekke de ekte politiske motiver.

Motivforklaringene hos de tre politiske strategene¹⁷¹ er knyttet til en metode for å forstå enkelthandlinger på. Collingwood, som Seip stod nær i tankegang, holdt forståelsen av motivene – det å komme på innsiden – som historieforskningens mål. I denne sammenheng ble mennesket subjektet i historien. Problemet med de atomnære individer er at vi i mange sammenhenger er så bundet av normer og institusjoner at en oppløsning vil svekke

---

¹⁶⁴ *ibid*, s. 173

¹⁶⁵ Sejersted 1984, s.77

¹⁶⁶ Seip 1963, s. 39

¹⁶⁷ Slagstad 2001, s. 98, 123, og Fure 1983, s. 386-87

¹⁶⁸ Slagstad 1998, s 457

¹⁶⁹ Seip 1963, s. 39

¹⁷⁰ Seip 1959, s. 70

¹⁷¹ Gerhardsen, Sverdrup og Schweigaard

forklaringskraften. ”I noen spørsmål er vi så styrt av normer at visse alternativer *a priori* er utelukket”.¹⁷²

Jeg mener mennesker handler både på grunnlag av normer og motiver. Et skille mellom de to begrepene viser derimot at det ikke er problemfritt å bruke dem som parallelle forklaringer. I hvilken grad binder institusjoner handlingene? Det har i forskning på historie vært mange varianter av en dobbelthet i tankegangen, mennesker har påvirkningskraft i maktutøvelse, men er samtidig marionetter. Det oppsiktsvekkende ved Seip var at han i prinsippet strebet for å fjerne en slik dobbelthet i forklaringene.¹⁷³

Det står for meg som man ved å konstruere en motsetning på dette punkt innfører en høyest uheldig dobbelthet i historisk tenkning. (...) Dahl gir et eksempel hvor han sier psykologiske tolkninger ”skimter frem”. Jeg kan der på god autoritet erklære at vedkommende historiker med sine ord om ”kirkens behov og kirkens ønske” har ment å sammenfatte enkeltindividers åpent følte behov. Jeg kan ikke se at noen annen tolkning er mulig.¹⁷⁴

Uttalelsen om enkeltindividers åpent følte behov hang sammen med at amerikansk sosiologi slo igjennom og ble dominerende i det nyetablerte samfunnsvitenskapelige miljø i Norge på 1950-60-tallet. Seips kraftige uttalelser kan sees på som en motreaksjon. Et annet forhold var Arbeiderpartiets sterke regjeringsmakt etter 1945. Fure har beskrevet det slik: ”På toppen av dette apparat satt det en handlekraftig person med tøylene både i parti og regjering.

Kontrasten til mellomkrigstidens handlingslammede politikere var enorm.”¹⁷⁵

Arbeiderpartiets styre bidro til å utvikle den oppfatning at retningen av samfunnets utvikling var knyttet til beslutninger hos en politisk elite.¹⁷⁶ Innflytelse fra amerikansk statsvitenskap er derimot sporbar hos Seip. Det henger sammen med at f. eks. Robert Dahl og C. Wright Mills fokuserte på makteliter og de faktiske beslutningene. Dahl var epokegjørende med sine studier av de politiske beslutningene i detalj. Studiene var også adferdsorienterte, eller behavioristiske.¹⁷⁷

I forsøket på å etablere en endring i Seips forskningsstrategi over tid, kan vi trekke inn verket *Et regime* fra 1945. Her ble i praksis de historiske personer mer sosialt preget enn vi har fått

---

¹⁷² Kjeldstadli 1992, s. 252

¹⁷³ Seip 1958b, s. 181

¹⁷⁴ *ibid*, s. 181-82

¹⁷⁵ Fure 1983, s. 382, og Lunden 1995, s. 72

¹⁷⁶ Fure 1983, s. 382

¹⁷⁷ Østerud 1991, s. 152

inntrykk av til nå. Arbeidstittelen på verket var også ”Menn og marionetter”.¹⁷⁸ Til forskjell for tidligere historieforskning var personene mer politisk preget enn økonomisk preget. Det henger sammen med Seips syn på utviklingen mot et mer gjennomorganisert samfunn og en større regelbundet aktivitet. Hvordan henger det sammen med utviklingen mot det viljebestemte? Til dette har Knut Helle uttalt: ”Spenningen mellom determinerende miljø og grenseflyttende menneskelig handling er (...) et grunn tema i Seips historiske forfatterskap”.¹⁷⁹ Ottar Dahl har beskrevet Seip med en tosidighet i hans synsmåter i *Teoristrid i norsk historieforskning*. Seip la vekt på individuelle handlinger i politiske lederroller, men han var ikke ensidig kausal individualiserende i sin historieforståelse. I *Et regime* var personene bundet i tanke og handling av hva deres samtid hadde gjort med dem.¹⁸⁰ Til spørsmålet om det er individuelle handlinger og holdninger som bestemmer kollektive strukturer og prosesser, eller om det er omvendt, stilte Dahl seg negativ til å formulere som et dilemma.¹⁸¹

Vi har sett på motivforklaringene og vist at de hos Seip var basert på en realpolitisk forståelse. Seips forståelse av politikeren som streber etter makt var uløselig forbundet med hans motivforklaringer. Under skal vi se at motivforklaringene har blitt sett på som en utilfredsstillende forskningsstrategi; det trengs mer enn motivforklaringer for å danne seg et bilde av historien.

Oppgjøret med Seips realpolitiske motivforklaringer

Når vi nå skal se på motivforklaringene kan vi begynne med å observere at festskriftet til Seip het *Makt og Motiv*.¹⁸² Sejersted var, som vi har sett gjennom hans syn på prøvingsretten, ved flere anledninger i polemikk med Seip. Det gjaldt også i forhold til: motivforklaringer. I foredraget ”Norsk historieforskning ved inngangen til 1990-årene”, med en 84 år gammel Seip tilstede, trakk Sejersted langt på vei riktig fram Seip som selve historikeren i norsk målestokk som hadde forfektet en metodologisk individualisme.¹⁸³ De historiske forklaringene til Seip bygget, i følge Sejersted, for mye på motivene til politikeres handlinger. Sejersteds oppgjør med Seip skal vi komme tilbake til. Ved en annen anledning viste

---

¹⁷⁸ Seip, 1986

¹⁷⁹ Helle 1972, s. 560

¹⁸⁰ Dahl 1986, s. 65

¹⁸¹ *ibid*, s. 64

¹⁸² *Makt og motiv, Et festskrift til Jens Arup Seip*. Det er tradisjon at historikere får et festskrift på 70års dagen.

¹⁸³ Sejersted 1989

Sejersted til at Seips realpolitiske motivforklaringer var bygget så mye rundt en mistenksomhet at det fikk et satirisk preg.

Seips satire bygger på hans metodologiske individualisme med dennes ”realistiske” tendens til å redusere de egentlige motiver til individuelle, egoistiske motiver som ønske om makt og vinning. Disse ”ekte” motiver tåler dårlig dagens lys. Vi fremtrer derfor normalt med ”vikarierende motiver”, det er altså gode eller ideelle motiver som pr. definisjon er uekte. Det er historikerens oppgave å avsløre de ekte (...) motiver (...) (ved) ikke å kle på, men å kle av.¹⁸⁴

Hva er det teoretiske grunnlaget for motivforklaringer? Intensjonale forklaringer (motivforklaringer) er bygget opp av en subjektiv meningssammenheng og gir en rasjonell forklaring til noe mer enn bare adferd. Den bunner i intensjoner og motiver hos de historiske personene. Handlingen blir sett ”innenfra” (Collingwood) og det å forklare intensjonalt betyr å rekonstruere motivet bak handlingen. Å avdekke intensjoner er ikke bare empirisk, men bygger på en forståelse av forholdet mellom motiver og handlinger.¹⁸⁵ Forklaringene må altså ta i bruk teoretisk kunnskap spesielt når sammenhengen mellom motiv og faktisk handling ikke er åpenbar, f. eks. ved vikarierende motiver. Den teoretiske kunnskapen har sin opprinnelse i Sigmund Freud og psykoanalysen, men er blitt videreutviklet av den hermeneutiske tradisjon.¹⁸⁶ Den psykologiske analysen av historiske personer har støtt på flere problemer. Påstanden, i den intensjonale forklaringen, om at historikeren har forstått den historiske personen er motstritt, siden det faktiske forholdet ikke er at intensjonen konstituerer handlingen. Faktumet i historisk forskning er at handlingen foreligger *først, deretter*, under forklaringen blir intensjonen innlemmet.¹⁸⁷

Vi så i forrige kapittel at Paul Ricoeur har kategorisert blant annet Freud i en skole som bygde sin historiefilosofi på spekulativ søken etter ubevisste og underliggende motiver. Seip uttrykte det med: ”Søk etter det som søker skjul.”¹⁸⁸ Ricoeur tok grundig opp problemer med interpretasjon og forståelse som bygger på mistanke i hermeneutikken.

”Freuds interpretasjon som rekonstruksjon av mening er en mistankenes hermeneutikk.”¹⁸⁹ Kritikken delte Ricoeur i to, hvor den ene var ”recollection of meaning”, den andre reduksjonen av illusjoner og løgner i bevisstheten. Tilhengere av denne skolen ville avdekke

---

¹⁸⁴ Sejersted 1995, 321

¹⁸⁵ Rüsen 1986, s. 8

¹⁸⁶ *ibid*, s. 10

¹⁸⁷ Lunden 1991, s. 241

¹⁸⁸ Seip 1964, s. 14

¹⁸⁹ ”School of suspicion”. Tre representanter: Marx, Nietzsche og Freud. Vi skal bare konsentrere oss om Freud her. Ricoeur 1970, s. 32

mening og der sannheter var løgner. Bevissthet ble sett på som falsk bevissthet (også Marx fikk kritikk av Ricoeur). Den egentlige mening og bevisstheten ble dermed splittet. Denne tvilen mente Ricoeur stammet fra den kartesiske skole hvor alt ble satt under tvil.¹⁹⁰ Ting er ikke som de gir inntrykk av. Forskjellen derimot var at den kartesiske skole ikke trakk i tvil at *bevisstheten* var som den gav inntrykk av. Måten denne skolen rekonstruerte en ny sannhet på var en destruktiv interpretasjon, siden forståelse ikke bygde på bevisste motiver. Den nye sannheten innebar at vitenskapen om mening ble skilt fra bevisstheten om mening.¹⁹¹

Videre viste Ricoeur til at skolen også innebar en allmenn hypotese om en falsk bevissthet og metoder for å tolke den. Det sentrale lå i at skolen begynte med en mistenksomhet av bevisstheten som en illusjon, for deretter å utvikle metoder for å tolke hva bevisstheten egentlig var – motivet. Denne måten å rekonstruere på var en radikal nytolkning av hermeneutikken. I sammenheng med Seips maktforklaringer kan vi trekke inn Nietzsches forklaring hvor vilje til makt ble sett på som selve grunnmotivet. Freud derimot begrunnet det med ”å skape mening med livet”.¹⁹² Realitetene skulle komme fram ved en reduksjon og destruksjon i tolkningen.

Ricoeur konkluderte med at psykoanalyse ikke var observasjon, men interpretasjon, og at gyldigheten til interpretasjoner gjort i psykoanalysen er gjenstand for samme type spørsmål som gyldigheten til en historisk eller fortolkende interpretasjon.¹⁹³ Han bygde bro mellom psykoanalyse og hermeneutikk. Ricoeur kan altså tolkes i retning at han så på destruktivitet som kilde til kreativitet. Forståelse og forklaring var for Ricoeur sammenbundet. Det var ikke bare en fortolkende metode, men en erkjennelsesteori (epistemologi)

Ricoeurs oppgjør med mistankenenes hermeneutikk gikk ut på at de historiske personene ble tillagt motiver som historikeren så, men som ikke de historiske personene selv var bevisst. Det stemmer med deler Seips motivforskning, men det gir ikke en fullstendig beskrivelse; Seip gav også uttrykk for at de historiske personene var bevisst sine vikarierende motiver. Denne delen av Seips motivforskning har Sejersted beskrevet.

---

¹⁹⁰ Kartesiske skole – Fra René Descartes, ”Jeg tenker, derfor er jeg” ”Cogito, ergo sum”

¹⁹¹ Ricoeur 1970, s. 32-33

¹⁹² *ibid*, s. 34-35

¹⁹³ *ibid*, s. 374

Sejersteds oppgjør med Seip

Det ovenfor nevnte foredraget av Sejersted ”Norsk historieforskning ved inngangen til 1990-årene – Et oppgjør med den metodologiske individualisme”, kan sees på som et oppgjør med Seips motivforskning. Argumentene under er Sejersteds egne. Grunnen til at vi tar de med i en utvidet form er for å vise til en diametralt annen oppfatning av historieforskning enn hos Seip. Sejersted begynte tiraden med:

Det teleologiske slagg måtte bort. Vi kan med Seip slå fast at ”den tann er slått ut”. Spørsmålet er imidlertid om ikke resten av gebisset også fulgte med, slik at vi står i fare for å få en tannløs historieskrivning, og det er vel ikke meningen.¹⁹⁴

Sejersteds kritikk rettet seg mot Seip som sjefsideologen for den metodologiske individualismen. I tillegg var Seip, for Sejersted, førstefiolinist for en empirisk nøktern forskning, i motsetning til hans syntetiske historieskrivning. Det er mange innvendinger mot hvorvidt Seip ensidig kan tillegges dette synet, men i likhet med Seip spissformulerte Sejersted argumentene sine for å tydeliggjøre sine poenger.

Spørsmål som ble stilt, knyttet til den kritiske empirismens metoder, var om ikke den nøkterne vitenskapelige historieskrivningen hadde ført til at historikere mistet appell hos vanlige folk. Seip argumenterte for en historie fri for politiske pamfletter og var sjefideologen for den kritiske empirismen i Norge slik, som Arne Næss var for den logiske empirismen.

Kjernen i Sejersteds argumentasjon mot Seip var at individualismen bare var en ny form for determinisme og kan kobles til Seips generalisering på bakgrunn av menneskelig adferd. Sejersted trakk også fram at forutsetningen for en metodologisk individualistisk analyse var rasjonelle valg. Som vi så i forbindelse med Ricoeur ovenfor, kan intensjonale forklaringer også være noe annet enn rasjonelle valg. Seip avviste også kategorisk et forskersyn som forutsetter rasjonelle valg i *Studiet av makt*.

Sejersted brukte videre Durkheim-sitatet ”Hver gang et sosialt fenomen er direkte forklart ved et psykologisk fenomen, kan vi være sikre på at forklaringen er gal”.¹⁹⁵ Seip derimot avviste Durkheims begrep om overpersonlig bevissthet.¹⁹⁶ ”Jeg har ikke mandat til å tale på vegne av sosiologien. Men jeg har latt meg fortelle at meget få sosiologer i dag aksepterer denne del av

---

¹⁹⁴ Sejersted 1989 s. 400

¹⁹⁵ Sejersted 1989, s.409

¹⁹⁶ Seip 1986

Durkheims forestillingsverden.”¹⁹⁷ Dette illustrerer forskjellen hos de to forskerpersonlighetene. Humanvitenskapene skulle, ifølge Sejersted, vitenskapeliggjøres ved hjelp av psykologien, og da gjerne den behavioristiske variant, og psykologismen stod for en metodologisk individualisme. Sejersted mente psykologismen hadde en tendens til å redusere alle sosiale fenomener til psykologiske fenomener, likevel var ikke psykologien tatt i bruk som en hjelpevitenskap.

Problemet er tvert imot en ”realisme” bygget på en dominerende metodologisk individualisme kombinert med en implisitt apriorisk psykologistisk reduksjon av motiver til enkle grunnreaksjoner som ønske om makt, materiell vinning eller lignende – mer eller mindre uavhengig av den sosiale eller historiske kontekst.¹⁹⁸

Ifølge Sejersted var læren om de egentlige versus de vikarierende motiver en ikke-uttalt forutsetning for analysen hos Seip; det var en metodologisk individualisme med dens tendens til en behavioristisk reduksjonisme. Nøye knyttet til den metodologiske individualismen var altså en streng rasjonalitetsforutsetning som Seip hadde ambisjoner om å fri seg fra. Han klarte det, ifølge Sejersted, derimot ikke, fordi det henger uløselig sammen med den metodologiske individualismen, som var hans utgangspunkt. Utgangspunktet var altså bevisste, rasjonelle, frie enkeltindivider.

Den individualistisk-rasjonalistiske tilnæringsmåte har en tilbøyelighet til å forklare ved hjelp av lover som til syvende og sist blir redusert til psykologiske (behavioristiske), og kanskje til og med dypere fysiologiske eller fysiske, lover som visker ut individuelle særtrekk. Der er altså en tendens til at individualismens intasjonale forklaringer faller tilbake til kausale forklaringer – for så vidt i positivismens ånd.¹⁹⁹

Sejersted mente historikerens oppgave burde heller være å klargjøre forholdet mellom den normstyrte samhandling og den målrasjonelle, motivstyrte, individuelle handling.

Jeg har videre søkt å påvise hvordan systemet ble forandret, delvis ved at tradisjonen ikke var entydig, slik at aktørene så å si kunne velge identitet, og delvis ved at systemet ikke fungerte slik meningen var at det skulle fungere, noe som førte til moralske dilemmaer. Hovedpoenget har altså vært i utgangspunktet å finne frem til en ”apriorisk over-individuell orden” om man vil, som jeg forutsatte i en viss grad kunne være handlingsdeterminerende, og så forfølge denne ordens endring. Metoden står i kontrast til den dominerende metodologiske individualisme representert ved Seip.²⁰⁰

Sejersted mente Seip ”kledde av” eller ”analyserte bort” normative føringer og så på politikken som en ”moment-to-moment” prosess, der motivene i stor grad ble redusert til

---

¹⁹⁷ Seip 1987, s. 228

¹⁹⁸ Sejersted 1993, s.310

¹⁹⁹ Sejersted 1989, s. 406

²⁰⁰ Ibid, s. 410

enkle basisreaksjoner som interessekamp eller maktkamp. Det bevisste individuelle valg gjorde at det påståtte klare skillet mellom kausalitet og intensjonalitet også ble uklart. Sejersted oppsummerte med at det er mulig å finne frem til visse historisk eller kulturelt betingende førende ideer (idealtyper, regulative ideer) om hvordan samfunnet bør organiseres. Videre har han gått ut fra at disse førende ideer ga et moralsk innhold til de politiske handlinger, man ”anstendigjøres”, og at de definerte visse sosiale roller og derved ga handlinger et visst ritualistisk preg (dommerrollen for eksempel, men også politikerrollen).²⁰¹

Vi kan legge til Sejersteds kritikk at Seip erkjente at motiver har noe allment ved seg på den ene siden, og at historikeren har en svak innsikt i tidsbestemte tenkemåter på den andre siden. Seip løste dette ved altså å tillegge sine aktører realpolitiske motiver. Det virker som Seip ikke så på dette som noe valg, men heller en realitet; jeg mener i hvert fall at det var et valg å utelate normative føringer og etikk i de historiske personers motiver.

Forklaringer er sant, fortellinger er interessant - Fra positivismestrid til narrasjon

Vi kan si at både de funksjonelle forklaringene og formålsforklaringene (motivforklaringene) har for det første mangler, men at de også bygger på teori og forståelse. Hos Seip var disse forklaringene bygd opp rundt en realpolitisk teori og en realistisk forståelseshorisont.

De funksjonelle forklaringene har av Ottar Dahl blitt plassert som en underkategori til de kausale forklaringene, mens Jon Elster har vist at formålsforklaringer er en hypotetisk-deduktiv metode anvendt på intensjonale fenomener (mennesker). Teoretisk er skillet altså uklart. Dette skal vi se nærmere på.

Intensjonale forklaringer og kausale forklaringer

Carl G. Hempel er selve kroneksempelen på den logiske empirismen og forsøket på å etablere en enhetlig kausal metode for all vitenskap. Den ene typen vitenskap skulle være den eksakte naturvitenskap hvor alt faller inn under generelle lover. Ambisjonen for årsaksforklaringene

---

²⁰¹ Ibid, s. 410

var å gjøre historie til en vitenskap hvor en kunne erkjenne lovmessige sammenhenger. Essensen i en kausal lov er at hver gang når forhold A er til stede, vil også forhold B inntreffe. For å forklare et historisk fenomen gjaldt det for Hempel å finne den dekkende loven (*covering law*) Det logiske ved å forklare var å finne regelmessigheter eller generelle innsikter for deretter å finne loven.²⁰²

De kausale forklaringenes metode er den hypotetisk deduktive. Den går ut på at (1) alle forklaringer har samme struktur, (2) naturvitenskaplige forklaringer er målet å se opp til, (3) all vitenskapelig forklaring er årsaksforklaring, (4) sammenhengen kan testes empirisk, kontrolleres, bekreftes og det kan stilles prognoser.”Å anvende denne metoden uavkortet på samfunnet innebærer at en betrakter det som natur, en målbar størrelse som beveger seg etter visse lover.”²⁰³

Jörn Rüsen har vist at de kausale teorier som historikeren anvender, sikter til forandringer hos mennesket over tid, men likevel ikke for å forklare forandringen i sin helhet. Det er fordi de kausale forklaringer ser bort fra det tidsspesifikke, og siden lovene ikke forklarer det spesifikt historiske må de kausale teoriene beregnes som sekundære i kunnskapsutviklingen innen historiefaget.²⁰⁴ Seip har også uttalt seg om at de kausale årsaksforklaringene er sekundære:

Der eksisterer hva vi kan kalle lovmessigheter, dvs. årsaksfaktorer av allmenn art, som innenfor historieforskningen bør betraktes som aprioriske. I utgangspunktet har historikeren å gjøre med et stort antall slike mekanismer knyttet til institusjonelle arrangementer i vid forstand og til menneskelig psykologi.

Disse mekanismer er ikke jernhårde i den betydning at deres virkning er gitt, selv om virkemåten er det. De kan betraktes som iboende tendenser, som muligheter for endring i bestemte retninger. Resultatet er avhengig av et samspill mellom flere faktorer. Det er åpenbart at antallet av virkende faktorer i en historisk prosess ikke kan overskues i sin helhet, og at vekten av de enkelte faktorer i en gitt situasjon vanskelig kan jevnføres. Dette forklarer det uforutsigbare når det gjelder virkningen av den enkelte faktor, og også det uforutsigbare i den historiske prosess som helhet.²⁰⁵

I forhold til årsaksforklaringen knyttet til det institusjonelle arrangement har Seip videre utdypet den med: ”Det kan oppstilles som en historisk lov at jo mer elementære de samfunnsmessige behov er, desto større kontinuitet har de organer som skal tilfredsstille dem.”²⁰⁶ Dette var et eksempel på Seips lovmessigheter i forklaringene på institusjonelle arrangementer. Han benyttet også lovmessigheter i forklaringene på menneskelig psykologi.

---

²⁰² Kjeldstadli 1992, s. 115

²⁰³ *ibid*, s. 113-15

²⁰⁴ Rüsen 1986, s. 4

²⁰⁵ Seip 1975, s. 196, mine understrekinger

²⁰⁶ Seip 1940, s. 50, mine understrekinger

Under avsnittet om endringene i den sosiale struktur i embetsmannsstaten viste Seip til at da antallet uteksaminerte universitetskandidater økte opp mot 1884, var det en så stor overflod på søkere til de ledige embetene, at det utviklet seg to tendenser; en tendens til konformitet og en tendens til radikalisme. Han forklarte det med at: ”de to tendenser hører til de årsakssammenhenger som direkte kan utledes av allmenne adferdsmønstre og ikke trenger historisk bevis”.²⁰⁷

Intensjonale forklaringer og kausale forklaringer – Dray og Hempel

Hvordan kan Seips syn bli mer klargjort ved å gjengi et utdrag positivismestrident? Fordi det viser det at problemer og metoder i historievitenskapen er et ”web” av forskjellige meningsutvekslinger; det setter Seip inn i et paradigme.

Vi har sett at Seip argumenterte for at han ikke så noen annen enn den psykologiske tolkning som mulig, i sitt opposisjonsinnlegg ved Ottar Dahls disputas. Vi har også sett lovmessighetene til Seip rett over. Jeg mener forholdet til årsaksforklaringer hos Seip forble ukart på visse områder og ser det som positivt for vår forståelse av problemene å trekke inn en debatt mellom Dray og Hempel.

William Drays *Laws and Explanation in History* var inspirert av Collingwood. Collingwood så årsaker til begivenheter som ensbetydende med motivet til personen. Han beskrev, i likhet med Seip, en analyse med å forestille seg hvilke tanker som gav opphav til handlinger og adferd.

I en tradisjon fra Hume var den logiske empirismen opptatt av en epistemologisk reduksjonisme; det å ville redusere kunnskap til sansbare enkelthendelser. Det sentrale verket til Hempel, *The function of General laws in History*, har vi allerede introdusert sammen med en hypotetisk-deduktiv metode. Hempel var derimot ikke bare opptatt av den deduktive metoden. Han trakk også fram Humes induktive metode hvor kausale sammenhenger bare trenger en nødvendig relasjon. Det at det kausale forholdet ble omforklart fra en lov til en lovmessighet hentet Hempel altså fra Humes regularitetsanalyse.²⁰⁸

---

²⁰⁷ Seip 1981, s. 111-112, mine understrekinger

²⁰⁸ Dancy 1985

Lovmessighetene til Hempel og de tilstrekkelige årsakene for å lage generelle lover, har av Dray blitt kritisert for at enten blir loven banal og kan ikke falsifiseres, eller at den blir for spesifikk og dermed tautologisk (sirkelslutning) og også ideografisk. Hempel på sin side brukte begrepet forklarings-utkast (explanation sketches) hvor en lov først ble sett på som vag og trengte mer resultater fra forskning for å bygges ut. Ved å fylle ut forklarings-utkastet blir utkastet til en fullstendig forklaring. For Hempel benyttet historikere seg av mange slike underforståtte lovmessigheter. Til dette har Per Maurseth beskrevet Seip slik: ”Det Seip kalte interesseområder tenderte mer i retning av almene tilnæringsmåter og problemstillinger enn mot konkrete historiske emner.”²⁰⁹

Dray hevdet, som en opposent, at gode historiske forklaringer ikke trengte empiriske lover. Historiske forklaringer var heller den rasjonelle forklaring av handlinger og motiver. Formålet med historie var for Dray å avdekke motivet i den konkrete historiske situasjonen. Collingwood beskrev det med å komme på ”innsiden” av mennesket. Collingwood delte videre opp i (1) hvordan den historiske personen oppfattet situasjonen og (2) hva aktøren ønsket å oppnå. Det første kalte han formål (*purpose*), det andre motiver (*motive*). Parallellen til Seip er her slående ved bruk av selve ordet motiver. For Dray var handlinger på den ene siden fortolkningen av den uttalte hensikten, og på den andre siden en del av aktørens strategi for og nå et mål.²¹⁰ De reelle og de vikarierende motiver fra Seip er til å kjenne igjen. Den innlevende hermeneutikken til Dray hadde altså et element av innlevelsesevne eller konstruktiv fantasi, og de intensjonelle forklaringene er ikke dekkende som forklaringer alene. Det samme som vi ovenfor har argumentert lovmessighetene heller ikke er.

Problemer ved intensjonelle forklaringer er at ikke alle handlinger er intensjonelle. Knut Kjeldstadli har påpekt at det finnes adferd og strukturer som virker inn på selve handlingen, uten at det er hensiktsmessig å redusere adferden til enkeltmotivet.²¹¹ Den rasjonelle forutsetningen for handlingene har også blitt kritisert for at den ikke tar høyde for impulser. Som vi har vært inne på ovenfor er det også et problem å forestille seg intensjonen, for det er jo for historikeren *handlingen* som konstituerer intensjonen. I oppdelingen til Collingwood mellom formål og motiver, var Seip mindre interessert i hva aktøren oppgav som formål for sine handlinger, det var etter å ha rekonstruert ønskene til aktøren at Seip tilla sine historiske personer motiver.

---

²⁰⁹ Maurseth 1984, s. 141

²¹⁰ Oppsummering av Hempel - Dray debatten, i Clayton 1996

²¹¹ Kjeldstadli 1992, s. 254

Men hva er forholdet mellom de strategiske motivene og kausalforklaringene? Vi har tidligere i oppgaven påpekt at det hos Seip forekom et kausalt element i de intensjonelle forklaringene. Vi så det i Seips beskrivelse av juristenes strev til ”å kle på” politikere i forrige kapittel. Vi så det også under avsnittet om funksjonelle forklaringer og ”repetisjon av likeartede handlinger”. Forståelsen av forholdet mellom intensjon og handling bygger på en årsaksforklaring som trenger allmenne modeller. Det ligger i språket å forstå gjennom å forklare i allmenne termer. Videre bygde Seip også de intensjonelle forklaringene på teorier om menneskelig adferd. Når en persons intensjoner bygger på generell menneskelig adferd, er den samtidig en årsaksforklaring i form av en lovmessighet. Et eksempel er da Seip forklarte makt på det psykologiske plan som: ”gleden ved å sitte med autoritet”.²¹²

Schaannings idehistoriske perspektiv

Espen Schaanning har vist til at Elster programmatisk uttrykte følgende: ”Å forklare observerte begivenheter eller saksforhold er en av vitenskapens viktigste oppgaver, kanskje den viktigste.”²¹³ De tre forklaringsmodellene ifølge Elster var årsaksforklaringer, funksjonalistiske forklaringer og formålsforklaringer. Videre kunne årsaker, funksjoner og intensjoner selv forklares ut fra andre årsaker, funksjoner og intensjoner osv. Vi kan her konstantere at forklaringen trengte en forklaring helt til forskeren var tilfreds med forklaringen. Forskerens behov for å forstå ble tilslutt tilfredsstilt ved at sammenhenger var blitt påvist så detaljert som mulig.²¹⁴ For Schaanning var problemet at Elster selv stanset ved en forklaring (selv om Elster hevdet at vi må stadig kreve en ytterligere forklaring) og at den ikke var underbygd av noen form for empiri av for eksempel adferdsforskning. At en forsker derfor blir tilfreds med en forklaring, blir derfor forbundet med følelser og mister noe av sin forankring i rasjonalitet: ”Kriteriene for om teorier, modeller eller forklaringer er akseptable eller ikke, er ikke basert på om de ”stemmer” med virkeligheten, men i hvilken grad forskeren føler seg tilfredse med dem.”²¹⁵

Ved å velge en forklaring, velger en forsker samtidig ett perspektiv å se fortiden ut i fra, uten at ”virkeligheten” i fortiden forandrer seg. Den fortidige virkeligheten blir på en måte det vi

---

²¹² Seip 1976, s. 242

²¹³ Schaanning 1997, s. 77

²¹⁴ *ibid*, s. 78

²¹⁵ *ibid*, s. 79

vil at den skal være. Forskere er ikke løgnere, men må av praktiske grunner stoppe opp og være tilfreds med visse forklaringer.²¹⁶ Vi kan slå fast at det har vært viktig med orden og fjerning av uklareheter for at en forsker har blitt fornøyd. Seip brukte ofte argumentet om at en forskers forklaring hadde behov for orden: ”Forestillinger (...) om en iboende utvikling i retning av et integrert nasjonalt fellesskap, hviler antakelig like meget på et behov for intellektuell orden som på iakttagelse.”²¹⁷ Forskerens subjektive preferanser og ”det kollektive smaksregimet” er viktige. Når det gjelder det siste har Erslev sagt at en blir ikke vitenskapsmann uten at andre vitenskapsmenn anerkjenner en.

Delkonklusjon

Ingen av de tre gjennomgåtte forklaringene ble av Seip brukt som en helhetlig forklaring. Av det kan vi slutte at realismen gikk forut for forskningsstrategien. Det betyr at han hadde en forståelseshorisont som var ”realistisk” og benyttet seg av realpolitisk teori til å konstruere forklaringene. Årsaksforklaringer er altså ikke aleine fullstendige forklaringer og årsaksforklaringene hos Seip var påvirket av realpolitisk teori. Han brukte teorien for å forklare. Det betyr at teorien kommer før årsaksforklaringene, noe som igjen betyr at Seip interpreterte kildene med et allerede utviklet teoretisk stillas. Ricoeur har i mange av sine arbeider argumentert for at motsetningen mellom forståelse og forklaring (Dilthey) er fiktiv, dvs. at hermeneutikken ikke bare er en meningsfortolkende virksomhet.²¹⁸ Dette betyr at årsaksforklaringene er en forståelse, og for Seip var de preget av en ”realistisk” forståelse.

Grunnen til gjennomgangen av forklaringene har vært å vise at forståelsen går forut for forklaringene, og dermed kan ikke alle metodene i historieforskningen sees på som instrumentelle. Den delen av historieforskningen som i hvert fall ikke er instrumentell er den som binder sammen årsaksforklaringene. Til det trengs det et plott.

Forklaringer er sant, fortellinger er interessant – Fra positivismestrid til narrasjon

Fra et vitenskapsteoretisk metaperspektiv stilte Arthur C. Danto interessante spørsmålsteget ved de tradisjonelle forklaringene i historieteorien. Når det gjaldt intensjonsforklaringer og

---

²¹⁶ ibid, s. 80

²¹⁷ Seip 1974, s. 8

²¹⁸ Ritivoi 2006, s. 12

kausalforklaringer påpekte han at de ikke var den riktige måten å stille spørsmålene på. I forhold til Collingwoods intensjonsforklaringer og Hempels lovmessigheter ble de av han sett på som midler og ikke som mål i seg selv. Seip har i denne sammenheng uttrykt:

Begivenhetene i 1814 er sammensatt av tusen enkeltheter som hver for seg må forsåes (og ofte kan forsåes) ut fra noe alment menneskelig; men til sammen, tatt som en enhet, utgjør de nettopp noe enestående.²¹⁹

På den måten gikk historieforskningen fra å strides om hvilken forklaring som hadde forrang, til å forsøke og kombinere midlene eller metodene i en fortellende (narrativ) fremstilling. Karl Popper har også vist at teorier kan ikke verifiseres, de kan kun falsifiseres. Danto har til Hempels lovmessigheter uttrykt at det han hadde argumentert for var sant, men det sluttet bare å være interessant.²²⁰ Dantos syn var at det som inngikk i en lovmessighet bare forklarte det allment menneskelige og ikke det enestående. ”En forklaring av hendelsene i 1814 ut fra generelle revolusjonsteorier forklarer disse hendinger så langt som de kan beskrives ved generelle revolusjonsbegreper, og ikke lenger.”²²¹ Dantos bidrag til historieteorien var et uttrykk for at positivismedebatten var avtagende og at narrasjonen igjen skulle komme på agendaen.

Ifølge forklaringer med en narrativ struktur er det ikke hendelser i seg selv som skal forklares, men forandringer: ”En historiker vil uvilkårlig se det slik. (...) Han er innstilt på å se tilblivelse og undergang, og gjerne vekst mot høyere plataer. Det er ikke forandring som er en gåte, det er stillstand som er en umulighet. Det som slår ham er flukten fra likevekt”.²²² Danto har uttrykket det med at en forklaring av en prosess over tid har et begynnelsestidspunkt og et sluttspunkt, hvor forklaringen ligger i å plassere årsaken mellom de to tidspunkter. Slik forklares forandring.²²³ En fortelling er bygd opp av kronologisk ordnede ledd hvor det er et bestemt tidsforhold mellom elementene i fortellingen, med en retning mot en forandring. Fortellingen er videre tidsavgrenset (sluttspunkt) og må ha et samlende tema.

Fortellingen er strukturert etter visse relevanskriterier i forhold til sitt tema, dvs. kriterier for hva som hører med i en fortelling og hva som ikke hører med, som gir grunnlag for å kritisere en fortelling hvor det trekkes inn ”løst og fast”. Det er denne indre struktur som Hayden White refererer til med begrepet

---

²¹⁹ Seip 1974, s. 16

²²⁰ Danto 1995, s. 80

²²¹ Dahl 1993, s. 68

²²² Seip 1969, s. 271

²²³ Dahl 1993 s. 72

”plot”, og Ricoeur tilsvarende med ”intrigue”. Her har kausalforhold en særlig betydning, enten som årsaker til eller virkninger av elementer innenfor temaets ramme.²²⁴

Hayden White har vært en ledende skikkelse i narrativ teori. White fokuserte på det subjektive ved historiske fremstillinger. Han hevdet at det er *historikeren* som knytter sammen begivenheter i fortiden. For White innebar de historiske narrativer ikke bare et utvalg av data, men også en tilføyelse av ”implotments”, dvs. konnotasjoner som henger sammen og gjør hendelsesforløpet til en tragedie, komedie, romanse eller satire. De fire sjangrene brukte han for å vise at historikere har en tendens til å legge en moral i fremstillingen, også ubevisst. Det han ville illustrere var at kjernen i narrativer (fortellinger) er et ”plott” som binder begivenhetene sammen og gjør hendelsesforløpet forståelig uten at plottet finnes i begivenhetene selv.

Seips kritiske empirisme var et oppgjør med fortellingene. Vi har sett at Seip gjorde et oppgjør med Sars fortelling om nasjonalånden i vekst (Kap. 2). Vi har også sett Seips oppgjør med utviklingslovene fra Tonymbee (Kap. 1). Sejersted har hevdet at oppgjøret imidlertid kun ble et oppgjør med romanse-sjangeren. Utviklingsoptimismen ble erstattet med andre sjangere, i Seips tilfelle spesielt satiren.²²⁵ Sejersted trakk paralleller til White og Poppers beskrivelser av historieskrivning med denne nye genren - realismen. I norsk kontekst betydde dette at Seip frigjorde historieforskningen kun fra myter og teleologi, som hadde vært fremtredende ved tidligere skoler, men kun ved å innføre en ny sjanger i form av realismen.²²⁶

Seip regisserte altså oppgjøret med historisismen i norsk sammenheng. De viktigste undertemaene, hos Seip, var videre for Sejersted, oppgjøret med utviklingsoptimismen og den metafysiske teleologi, synteser, de store fortellinger og til slutt modellenes tyranni.²²⁷ Ved å koble utvikling til syntese vil jeg påstå Seips forfatterskap sett under ett faller inn under realisme-sjangeren i den form at eliter kommer og går i samfunnet. Et slags syklisk samfunnssyn som også kan kobles til en ironisk plottstruktur. Et uttrykk i denne sammenheng er Seips: politikernes evige forræderi.²²⁸ Dette fører oss over i neste kapittel om Seip som eliteteoretiker.

---

²²⁴ Ibid, s. 78

²²⁵ Sejersted 1995, s. 318

²²⁶ Ibid, s. 320-21

²²⁷ Ibid, s. 320

²²⁸ Seip 1963, s. 35

Kapittel 4: Eliteteoretisk innflytelse

Det er nær sammenheng mellom de tanker man gjør seg om den politiske styreform og det bilde man danner seg av den sosiale struktur. Til teorien om en ledende regjering svarte en teori om en ledende klasse.²²⁹

Jeg har funnet det nyttig ved beskrivelse av en opinion, en ideologi eller et ideologisk element som en første tilnærming å skjelne mellom (...) *kjennetegn*: for det første *emneområder*, eller *problemområder* (f. eks. eliteteorier).²³⁰

Innledning

Elitens funksjon var maktutøvelse i staten, og den maktutøvelsen Seip holdt for viktigst var de politiske institusjoner. Seip satte studiet av politikk øverst på agendaen. Den politiske elite i Norge endret seg også over tid ved at statsskikken og arrangementet ble tolket annerledes. Dette var resultatene av en demokratisk og nasjonalistisk ideologi. En nasjonal ideologi trenger også et forum, og det var offentligheten.

Den politiske elitens funksjon bestod derimot. I realismen til Seip endret de politiske elitene forutsetninger, men på tross av parlamentarismen og arbeiderbevegelsen bestod. De funksjonelle forklaringene, var til forskjell for middelalderhistorien, gjort mer komplekse i hans 1800-tallsforskning. Likevel lå den politiske kontrollen uunngåelig hos elitene. Embetsmannsstaten (1814-1884) var en elite – embetsmannseliten. Venstrebevegelsen (1870-årene-1884) var en elite – venstreeliten. Arbeiderpartistaten (1945- ca. 1963) var en elite – ettpartistaten. Et viktig studiefelt for Seip var altså ”det jeg har kalt politisk kontroll og dermed (...) studiet av sosiale eliter og den normskapende prosess til forskjell fra det normerte handlingsliv.”²³¹ I dette kapitlet vil jeg vise at Seip hadde et system – han var en eliteteoretiker. Men var han også en demokratiteoretiker?

Vi skal i dette kapitlet trekke inn mer raffinerte teorier om realpolitikk. Det gjelder Vilfredo Pareto, Gaetano Mosca, Robert Michels og til slutt Schumpeters eliteteorier. Seip viste ingen eksplisitte referanser til teoretikerne i *Utsikt*, men ved å vise til de sentrale poeng i eliteteori er likhetene i argumentasjonene min hovedsak. Perspektivene var altså på mange områder sammenfallende, akkurat som vi tidligere har sett med Machiavelli og Seip. Det gjaldt spesielt

---

²²⁹ Seip 1874, s. 106

²³⁰ Seip 1967c, s. 11

²³¹ Seip 1940, s. 289

på området: Funksjon til en politisk elite, hvor den er i samfunnet, og organisasjoners virkning på det politiske liv.

I forløpet til 1884 hadde den politiske kulturen forandret seg. ”Bøndene hadde inntatt Stortinget”, dvs. uutdannede folkelige representanter satt i et organ som stod i opposisjon til regjeringen. Dette kapitlet tar også opp hvordan politikerrollen forandret seg, noe som medførte nye former for realpolitikk. Det var en annen politisk kultur Seip skisserte i venstreeliten og i ettpartistaten.

Under skal vi først gjennomgå Arbeiderpartiets styre mellom 1945-63, altså perioden fra 2. verdenskrig opp til foredraget ”Fra embetsmannsstat til ettpartistat” fra 1963. Grunnen til at jeg har valgt å sette ettpartistaten først, er for å tydeliggjøre Seips forståelse av sin samtids politiske elite. Både i ”Fra Embet.” og i *Utsikt over Norges historie* var Seips teoretisk inspirert. Før beskrivelsen av ettpartistaten skal vi derfor fylle på med litt eliteteoretisk medisin.

Den uunngåelige elite i den machiavelliske tradisjon

Eliteteoretikere har konsentrert seg om maktkamp. Det er en motsetning til f. eks. dagens studie i lederskap, som i større grad har tatt opp realiseringen av felles mål. Eliteteori har to sider. Den ene er hvordan en elite etablerer seg nedenfra, mens den andre er hvordan rivaliserende eliter avløser hverandre.²³² Hvordan elitene avløste hverandre skal vi vise i sammenheng med Seips periodisering av norsk historie. Hovedpoenget i eliteteori er at det alltid ville være eliter. Selv om de endres over tid, vil det alltid være en elite som styrer.

Hos Machiavelli var det to regjeringsmetoder; den ene gikk ut på tvang mens den andre gikk ut på list; det var de sterke løvene og de smarte revene. Dette adopterte Pareto og Mosca til deres eliteteorier fra begynnelsen av 1900-tallet. En viktig årsak til eliteteoriens utforming var kritikken av marxismen. Som et alternativ til Marx’ økonomisk baserte klasser, fremhevdde eliteteoretikerne at makteliten var å finne i de *politiske* interessekampene. Produksjonsmidler ble ikke trukket inn som det eneste motivet i maktkampen. I politikken som selvstendig maktfelt gjaldt andre regler enn på det økonomiske felt, og politikkenes egne dynamikk ble sett på som viktigere. Eliteteoretikerne opponerte altså mot Marx’ basis i økonomien, men også

---

²³² Østerrud 1991 s. 148

mot "folkeviljens" evne til selv å styre. Eliteteoretikerne var kritiske til ideen om folkestyre. Ifølge Paretos *The Rise and Fall of the Elites* var demokratiet i betydningen folkestyre en umulighet, for selv etter en revolusjon i folkets navn ville nye elitegrupper dominere og sørge for deres egne interesser. En revolusjon eller skifte i statsskikk innebar for Pareto kun et skifte av eliter. Elitene var altså nødvendige siden f. eks. arbeiderklassen var ute av stand til å styre seg selv.²³³ Eliteteoretikerne var altså realister i synet på en elite som uunngåelig.

For Pareto var en elite enten konservativ eller opposisjonell. Den konservative eliten, hos Seip embetsmennene, ville naturlig beskytte sin maktposisjon. Den opposisjonelle eliten, hos Seip venstrebevegelsen, var nødvendigvis brutalt pågående: "Dette betyr at eliten ikke bare består av dem som sitter i maktposisjon, men også av tidligere makthavere og av fremtredende opposisjonelle. Eliten omfatter de gruppene som de mektige til enhver tid rekrutteres fra."²³⁴

Mens historien, ifølge Marx, var en historie om klassekamp, var den derimot en historie om en kontinuerlig utskiftning av eliter ifølge Pareto.²³⁵ Elitesirkulasjonen var enten individuell, ved at noen ble skiftet ut, eller total. Hvis elitene var åpne for rekruttering nedenfra, ville utskiftning på individuelt grunnlag være dominerende. Potensielt truende elementer fra nye samfunnslag ville slik bli "oppsugd" i eliten, og de ville samtidig uskadeliggjøres. Dette eksempelet så vi i forrige kapittel med den store overfloden på uteksaminerte universitetskandidater som førte til at eliten ikke kunne uskadeliggjøre de truende elementene (Kap 3).

Paretos syn på elitesirkulasjon var ikke demokratisk orientert. Det var nettopp et hovedpoeng i hans teori at nyankommende medlemmer av eliten sluttet å tale deres sosiale lags interesser i det øyeblikk de selv ble medlemmer av eliten. Det gjaldt også i de tilfellene hvor de kollektive sirkulasjonsmekanismer var dominerende, f.eks. i forbindelse med revolusjoner eller endringer av statsskikker. Under påskudd av å tale allmennhetens eller den brede befolkningslags sak, tilranet den nye elite seg makten og ble deretter lukket og utilgjengelig.²³⁶ Paretos teorier utsprang av en dyp motvilje mot demokratiet og spesielt mot arbeiderklassens organisering. Han tok eksplisitt sikte på å svekke den marxistiske teori om at det var klasser med rot i økonomiske maktforhold, som utgjorde samfunnets grunnleggende

---

²³³ Pareto 1896

²³⁴ Østerrud 1991, s. 149

²³⁵ Pareto, 1896, s.36

²³⁶ Pareto, 1896, s. 86

oppdeling. Som i det økonomiske system ville elitene ifølge Pareto avløse hverandre. Det gav derfor ingen mening å tale om en herskende klasse, som holdt seg uendret over tid.

Marxistisk klasseteori var strukturell, dvs. at selv om individene innenfor elitene skiftes ut, vil det strukturelt betingede maktgrunnlaget bestå. Pareto skrev at det ikke var økonomisk makt som ga elitene makt, men individuelt talent. Nettopp dette, poengterte Seip i sine beskrivelser av Chr. Fredrik, Johan Sverdrup, Schweigaard, Stang og Gerhardsen. Eliteteorien ble også beskrevet som strukturell, spesielt hos Mosca, som var mindre opptatt av det psykologiske ved individer i eliten. Han mente at makten alltid ligger hos en organisert minoritet. Styrken lå i evnen til organisasjon. Seip brukte dette som kjerneargumentet til hvorfor embetsmannsstanden var den styrende elite i Norge på 1800-tallet. For Mosca var alle samfunn, uansett styreform, delt i to grupper: En styrende elite (alltid i minoritet) og en ikke-elite (alltid i majoritet).²³⁷ Svakheten ved majoriteten var at den ikke var organisert og dermed ikke kunne representere seg selv. Minoriteten var en mer oversiktlig og informert gruppe, og demokratiet var kun i navn, mens realiteten alltid var en elite. Organisering av eliter fører oss over til neste eliteteoretiker.

Robert Michels innførte begrepet ”oligarkiets jernlov”.²³⁸ Hans teori gikk ut på at det innen alle partier og organisasjoner vil utvikle seg et fåmannsvelde (oligarki): ”Den som sier organisasjon sier også oligarki”. Michels hevdet at oligarkiets nødvendighet i en organisasjon var bundet i ledernes overlegenhet med hensyn til vitale ressurser som kunnskap, kontroll over kommunikasjonslinjer i organisasjonen og trening i lederskap.²³⁹ Teorien om organisasjoners struktur fra Michels, inspirerte Seip: ”Hvor smittende er ikke den naiviteten som en forsker som (...) S.M. Lipset og andre når de på et skrøpelig grunnlag føyer til side Robert Michels’ teori om forholdet mellom medlemmer og lederskap i organisasjoner. Og får følge her hjemme”.²⁴⁰ ”Studiet av avgjørelsesprosesser på nært hold ga ny erfaring. (...) Robert Michels ”jernhårde lov” om fåmannsvelde i massepartiene og organisasjoner har satt dype spor, og det ble utformet begreper og kategorier om makt og politikk som ennå er gangbare (Max Weber).”²⁴¹

---

²³⁷ Østerud 1991, s. 149

²³⁸ Michels 1915

²³⁹ Robert Michels, SNL

²⁴⁰ Seip 1969, s. 267

²⁴¹ Seip 1976, s. 234

Ettpartistaten (1945- ca 1963)

At både Michels, Pareto og Moscas teorier var gangbare for Seip var foredraget ”Fra Embetsmannsstat til Ettpartistat” et bevis på: ”Einar Gerhardsens hånd var til stede overalt hvor 2 eller 3 var forsamlet”.²⁴² I sin beskrivelse av ettpartistaten viste Seip til at de politiske formene og det politiske arrangement hadde blitt fortrent i tidligere forskning. Den politiske prosess var for Seip viktig: ”den er også det sted hvor *loven* blir til, som vil styre livet.”²⁴³ Videre fortsatte han: ”Denne apparatur, som i politikken er både mål og middel, er en komplisert affære (...), en annen affære enn det som synes ved første øyekast.”²⁴⁴ Seip skisserte arbeiderpartistyret som en politisk elite og begrunnet styret med at maktposisjonen var et mål i seg selv. Starttidspunktet for styret ble satt til etter 2.verdenskrig: ”I 1945 tok de hele staten til odel og eie.”²⁴⁵

Hvorfor ettpartistaten var en elite forklarte Seip med at den politiske avgjørelsesprosess ble ført til topps og avsluttet innenfor partiapparatet, omtrent som i det franske eneveldet under solkongen.²⁴⁶ Grunnloven kamuflerte vår statsskikk og derfor var ikke spørsmålet om statsforfatningen det viktigste for Seip, men spørsmålet om partiets forfatning.²⁴⁷ Partiet var bygd opp av en elite som satt på toppen og styrte. Ifølge Michels ble alle organisasjoner oligarkiske, og Seip benyttet denne teorien på ettpartistaten: ”Vi har fått en maktkonsentrasjon i toppen, i partiet og dermed i staten.”²⁴⁸

På toppen satt Caesar (Gerhardsen) fordi han var både partiets og velgernes mann. Han var velgernes mann fordi det fantes en strek solidaritet og lojalitet til styret.²⁴⁹ Seip skisserte et syn på et legitimt styre, men et legitimt styre kan være både det franske eneveldet og Arbeiderpartiet. Hva var det demokratiske i styret?

Vi kan enten si at gjennom partiet har velgerne fått byråkratiet under kontroll; utviklingen mot demokrati, mot folkestyre, er fullbyrdet. Eller vi kan si: gjennom partiapparatet har et byråkrati fått

---

²⁴² Seip 1963, s. 32

²⁴³ *ibid*, s. 9

²⁴⁴ *ibid*, s. 10

²⁴⁵ *ibid*, s. 20

²⁴⁶ *ibid*, s. 21-22

²⁴⁷ *ibid*, s. 12

²⁴⁸ *ibid*, s.27

²⁴⁹ *ibid*, s. 27-29

kontroll over velgerne. Det første stemmer med den myte vi alle bærer i oss. Det gjør vi jo. Det andre utsagn vil jeg uten betenkning velge som en sannsynlig arbeidshypotese.²⁵⁰

Til spørsmålet om en leser klarer å følge fortellingen og ”plottet” til Seip, vil jeg si at dette var en definisjon på en politisk elite som sammenfaller med eliteteori på alle punkter. (1) Politikken ble sett på som selvstendig maktfelt. (2) Basis ble ikke lagt til økonomien. (3) Arbeiderklassen var ute av stand til å styre seg selv og organiseringen av den endte opp med en politisk fremmedgjort elite, jf. byråkratiet hadde fått kontroll over velgerne. (4) Historien var bygd rundt kontinuerlige utskiftelser av eliter, noe parallellen til det franske eneveldet og solkongen illustrerte. Seip stilte også opp et treleddet utviklingsskjema for de politiske elitene i norsk historie. Embetsmannsstaten (1814-1884), flerpartistaten (1884- 1940), ettpartistaten (1945- ca 1963).

Seip skisserte opp (5) de klassiske lederne en elite trenger. Machiavelli, Pareto og Mosca kalte det for rever og løver, Seip kalte det for Caesar (rev) og Stalin (løve). I denne beskrivelsen av en elite ligger en nødvendighet både i overtalelseevne, noe Seip så i Gerhardsen, og viljen til maktbruk, som Seip så hos generalsekretæren.

I eliteteori blir ikke det demokratiske element fokusert på. (6) En politisk elite som ble valgt sluttet å tale deres sosiale lags interesse etter de har kommet i maktposisjon. Seip uttrykte det med at lederne glemte sin sosialistiske ungdom, og at Arbeiderpartiet hadde falt for hertuginnens omfavelse, dvs. kapitalistene var kommet i paradiset: ”Hva kommer det av at menn og partier vil noe annet når de er i opposisjon enn når de kommer i posisjon?”²⁵¹ ”[Det er kommet] til et samarbeid på toppen mellom næringslivets menn og byråkratiet i utvidet betydning – til sammen en bred samling av teknikere som gjennom ettpartisystemet har velgerne under kontroll.”²⁵² For Seip hadde næringslivets menn blitt befridd fra frykten for kriser, konkurs og konkurranse. Borgerskapets samfunn var reddet, men det var for Seip noen merkelige redningsmenn.²⁵³

En siste parallell til Pareto og Mosca var Seips fokus på (7) individuelt talent. Makten lå hos de få personer som besatte de øverste embetene. Løvene og revene var kombinert med en motivforklaring.

---

²⁵⁰ *ibid*, s. 26

²⁵¹ *ibid*, s. 35

²⁵² *ibid*, s. 41

²⁵³ *ibid*, s. 38

Ved å sammenligne eliteteori med Seips ettpartistat vil jeg påstå at Seip nærmest brukte eliteteoretikernes skjema på samfunnet for å beskrive staten han levde i. Seip henviste også til Pareto og Mosca i *Studiet av makt* med at ”de nye maktteorier hadde kraftig innslag av elitetenking.”²⁵⁴ I løpet av Seips forfatterskap fikk teoretikere han holdt for uvitenskapelige det glatte lag og gjerne fulgt opp av omtaler i ironiske vendinger. I Seips valg av ord betydde altså den manglende kritikken av Pareto og Mosca en konstatering av deres maktsyn som vitenskapelig.

Det kontroversielle som skilte Seip fra blant annet Sverre Steen, var at han også brukte grunnsynet sitt på sin samtids politiske organisering. Det skapte ikke noe stor debatt at han beskrev Danmark-Norge som et opplyst enevelde, derimot skapte det en heftig debatt at han ikke så på Arbeiderpartiet som en gjenspeiling av folks meninger. I historikermiljøet var eliteteorien en motsetning til Steens mer romantiske syn, hvor historien endte i et fritt samfunn i etterkrigstidens sosialdemokrati. Seip derimot, så på Arbeiderpartiets maktposisjon som en utvikling hvor eliten med udemokratiske trekk sendte Stortinget i eksil. Han trakk paralleller til middelalderstaten og til embetsmannsstaten. I allmenne ordlag skisserte Seip opp nødvendigheten ved at makt korrupperer. I 1963 identifiserte han på nytt en elite. En elite som produserte normer for å sikre legitimitet i likhet med tidligere politiske organiseringer. Det er her mulig å se impulser fra Michels jernlov. Politiske partier er nødt til å organiseres hierarkisk for å lykkes. Alle samfunn med politisk organisasjon tilrettelegger for institusjoner med makt i forskjellige former, har Seip skrevet.²⁵⁵ Det iøynefallende var at han mente politiske valg var uvesentlig, og beskrev det nærmest i den ironiske sjangeren. Det går også an å beskrive det som demokratiets paradoks.

I ettpartistaten var ”ringen sluttet”, siden ”etaten atter hadde blitt til staten.”²⁵⁶ Seip la fram et syn på offentligheten i ettpartistaten som ligner Jürgen Habermas’ reføydalisering. For Habermas, var ikke offentligheten i demokratiene et forum hvor det forgikk en reell diskusjon. De politiske avgjørelsene ble tatt på bakrommet, ikke gjennom den offentlige diskusjon. Medias rolle i offentligheten ble derfor bare som et formidlingsapparat, i motsetning til et sted der reell meningsutveksling foregår.²⁵⁷ ”Ringene” var for Seip at

---

²⁵⁴ Seip 1976, s. 234

²⁵⁵ Seip 1976, s. 237

²⁵⁶ Seip 1963, s. 25

²⁵⁷ Habermas 1962

den politiske avgjørelsesprosess blir ført til topps og avsluttet med endelig virkning innenfor ett og samme partiapparat. (...) Våre journalister hører til de beste. Men det er én ting jeg ikke får vite. Det er én ting det ikke står noe om: Hvorledes foregår den politiske prosess i Norge, hvem bestemmer, og hvorledes? Politiske resultater kommer ut som av en automat hvis maskineri vi ikke ser og ikke forstår.
258

Med uttrykket reføydalisering mente Habermas at politikk i offentligheten var gått tilbake til den føydale tidsalder der politikk ikke var noe folket var delaktige i gjennom diskusjon. Da Seip skrev at ringen er sluttet, refererte han til opprinnelsen til byråkratiet i Norges politiske elite – embetsmannsstaten.

Når vi også skal sette eliteteoretikerne sammen med Seips 1800-tallshistorie er det kritikkverdig på grunnlag av at de verken beskrev det norske samfunn eksplisitt og at de delvis teoretiserte rundt en periode som ligger kronologisk etter den norske embetsmannsstaten. Dette henger sammen med det Kåre Lunden har kalt ”det eviggjorte 1900-tall”; at Seips historieoppfatning var metodisk-teoretisk påvirket av sin samtid.²⁵⁹ Videre har Lunden påpekt: ”Kjernen hos Seip er homogen nok: eliteidentifikasjon, uttrykt både i interessefelt, i samfunns- og historieoppfatning (den mest representative varianten) og i valg av form”.²⁶⁰

De uunngåelige elitene

Når vi nå skal over til å beskrive de andre historiske elitene i Seips forfatterskap, så er det ikke til å unngå at man stiller spørsmålet om hans forståelse av sin samtids politiske elite, satte spor i hans forståelse av fortiden. I forrige kapittel argumenterte jeg for at forståelsen og teoriene går forut for forklaringene. Det vil si at Seip projiserte et elitesyn i form av en modell på staten tilbake til de politiske elitene han omtalte. Seip skrev også at materialet til foredraget om ettpartistaten hadde dannet grunnlaget for *Utsikt over Norges historie*.²⁶¹

Vi skal vise at Seip i *Utsikt* ikke slavisk fulgte et skjema fra de tradisjonelle eliteteoretikerne, men kombinerte det med en demokratiteori. Vi kan si at Seip beskrev demokratiseringen, ikke med demokratiske normative argumenter, men som en metode. Demokrati som metode kommer fra Schumpeter og går ut på empirisk å forklare styresettene i de landene som kaller

---

²⁵⁸ Seip 1963, s. 22

²⁵⁹ Lunden 1981, s. 75

²⁶⁰ Lunden 1985, s. 261

²⁶¹ Seip 1986

seg demokratiske. På den måten ble det skapt et grunnlag for å beskrive en politisk elite og et demokrati som sammenfallende i den politiske teori. Men er det uproblematisk å kombinere en eliteteori med en demokratisk teori? I slutten av kapitlet skal vi vise at den påståtte nøytrale forskningsstrategien til Seip også var normativ.

Under skal vi (1) helt kort gi et innblikk i Seips beskrivelser av eneveldet, deretter (2) gjennomgå embetsmannstaten, så (3) venstrebevegelsen. Dette skal vi sette sammen med beskrivelsene Seip gjorde av organisasjonssamfunnet, med utgangspunkt i den forandrede politikerrollen. Embetsmannsstatens vikarierende motiver hadde grunnlaget sitt i en paternalistisk og aristokratisk tankegang, dvs. om de naturlige og dannede lederne. Den politiske kultur forandret seg i løpet av 1800-tallet. De nye vikarierende motivene som ”nasjonalisme”, ”selvstyre” og ”demokrati” var for Seip et verktøy for en mer sofistikert måte å drive realpolitikk på etter offentlighetens gjennombrudd.

Det opplyste eneveldet (fram til 1814)

Seip la den norske reisnings utgangspunkt til kong Fredrik VI i København. Han sendte sin prins Christian Fredrik som stattholder (høyeste tittel) til Norge i mai 1813. Denne hendelsen, sammen med retorikk fra kongehuset, mente Seip var indisier på at avståelsen av Norge fra Danmark var forberedt.²⁶² Seip publiserte ikke historien om forholdene i Norge i forløpet til 1814. Det han derimot publiserte var forholdene i Danmark innen avståelsen av Norge. I hans analyse av danske forhold fikk vi innblikk i hva slags miljø Christian Fredrik kom fra. I begynnelsen av *Teorien om det opinionsstyrte enevelde* poengterte Seip: ”Nordmennene opplevde i 1814 en hodekuls overgang fra eneveldig styre til et konstitusjonelt styre med sterke innslag av demokrati.”²⁶³

Det direkte resultat for overgangen var for Seip de ytre omstendighetene. Seip gikk inn på vanskelighetene forbundet med den plutselige overgangen. Tidligere forklaringer (bortforklaringer som han også skriver) var Ernst Sars teori om at kongetro og tilfredshet bare var tilsynelatende, og Sverre Steens teori om at begeistringen for grunnloven ikke kom så raskt som det hadde vært vanlig å tro. Seips teori var at det til tross for den institusjonelle

---

²⁶² Seip 1974, s. 19-20

²⁶³ Seip 1958, s. 1

raske forandringen ikke ”forutsatte en vidtgående omkalfatring i tankelivet”.²⁶⁴ Både i Vest-Europa og i Danmark-Norge foregikk det ”en ideologisk utvikling som forberedte overgangen til et friere forfatningsliv uten prinsipielt å forkaste det rådende eneveldet.”²⁶⁵ Dette kalte Seip ”teorien om det opinionsstyrte enevelde”.

Fra perioden med åpen politisk diskusjon før 1799, trakk Seip fram professor i rettsvitenskap J.F. Schlegel og hans mye leste forelesninger om naturretten. Franske tenkere var ikke fremmede i den politiske debatten i Danmark.²⁶⁶ Seip hevdet at denne borgerlige offentligheten i Danmark fikk ringvirkninger på norsk offentlighet i tiden *etter* 1814 og spesielt etter 1850. Altså som en prosess i løpet av 1800-tallet til forskjell for et stråmannssyn hvor friheten i 1814 ble tilkjempet ved en folkelig revolusjon i fransk kaliber og med omfattede virkninger på samfunnet.

Selv om den politiske debatt var lovlig, var det reelle innskrenkninger i form av hva folk turte å ytre. Den stille sensur var en form for normverk som ikke alle ville utfordre. Likevel var både ytringsfriheten, periodiske skrifter og et aktivt foreningsliv ”et vilkår for en bred og kraftig opinionsdannelse”.²⁶⁷ Folk fant meningsfeller, og dette førte til en utvikling av en felles bevissthet, intensivert av den franske revolusjon.²⁶⁸

Politisk debatt vokste både i Danmark og Vest-Europa. I Danmark fikk denne utviklingen en nærmest bråstopp med presseloven (sensur) i 1799: ”Denne lov satte forbud mot å råde til forandringer (...). Etter 1799 ligger derfor opinionsbevegelesene i mørke”.²⁶⁹ Dette viser at Chr. Fredrik kom fra et regime med et miljø som begrenset borgerlige friheter. Dette underbygger Seips syn på at Chr. Fredriks seinere appell til borgerlige friheter i Norge ikke var en grunnleggende verdi Oldenborgerne tidligere hadde kjempet for, og at appellen derfor hadde klare taktiske momenter.

---

²⁶⁴ *ibid*, s. 2

²⁶⁵ *ibid*, s. 2

²⁶⁶ *ibid*, s. 4-5

²⁶⁷ *ibid*, s. 7

²⁶⁸ *ibid*, s. 8

²⁶⁹ *ibid*, s. 3

Den opplyste embetsmannsstat (1814-1884)

Embetsmannsstaten var et begrep Seip innførte. Seip beskrev embetsmannsstaten som en eiendommelig maktstruktur med et egenartet sosialt grunnlag.²⁷⁰ ”I Norge (...) det egenartede sosiale substrat et byråkrati som statsbærende elite, ikke borgerskap og adel”.²⁷¹ ”De norske toppjurister (...) utgjorde kjernen i en embetsmannelite som rekrutterte de vesentlige politiske maktstillinger særlig på regjeringsplanet. De var ikke bare en stat i staten, de var selv staten.”²⁷² Embetsmennene var med visse unntak uavsettelige og eliten ble omtalt som lukket og utilgjengelig for andre sosiale grupper.

Grunnloven gav Norge en politisk sentraladministrasjon i praksis. Kongens makt ble i grunnloven innskrenket. Makten ble derimot ikke lagt til det representative organet (Stortinget), men til regjeringen av embetsmenn. Embetsmenn ble uavsettelige og dette ”adelsbrevet” ga basis for en politisk maktfaktor av stendersk art.²⁷³ Etter krigen med Sverige og etter at ”sommerkongen” Chr. Fredrik var ”glidd bort i uklar passivitet”²⁷⁴, ble revisjonen av grunnloven på høsten 1814 forsøkt gjort mer republikansk av Eidsvollsforsamlingen. Unionen med Sverige skulle med dette bli så løs som mulig. Det ble derimot ikke en realitet og novembergrunnloven ble ingen stor forandring av 17. maigrunnloven. Det som seinere viste seg å bli den norske regjering var i Grunnloven egentlig bare et kollegium (råd) av statsråder med sete i Christiania. Regjeringskollegiumet i Norge ble altså en utilsiktet stor aristokratisk maktfaktor i landet pga. blant annet den store avstanden til Kongen i Stockholm.²⁷⁵ Fredrik Stang beskrev også grunnloven med at den manglet ”ethvert historisk begrunnet fundament hos folket selv.”²⁷⁶ Etter at det eventyrlige året 1814 var over, hadde Norge fått en grunnlov

konstruert fra bar bakke. (...) Det konstruerte trer så meget sterkere frem som den ikke var tilkjempet av en sosial bevegelse med dype røtter i landets liv, og ikke tilpasset viktige sosiale elementer. Den var ingen naturlig overbygning over økonomisk og sosialt liv.²⁷⁷

Kjernen i Seips argumentasjon for embetsstatens eksistens var at ved etableringen av statskikken i 1814 var Norge fortsatt et standssamfunn og et samfunn med lokal tilhørighet.

---

²⁷⁰ Seip 1963, s. 21

²⁷¹ Seip 1974, s.100

²⁷² *ibid*, s. 45

²⁷³ *ibid*, s. 45

²⁷⁴ *ibid*, s. 46

²⁷⁵ *ibid*, s. 46-48

²⁷⁶ *ibid*, s. 37

²⁷⁷ *ibid*, s. 36

Den eneste gruppen i befolkningen som hadde en nasjonal samhörighet og kommunikasjon var eliten; embetsstanden dannet en tynn hinne over landet. Seip la derfor ikke noen folkelig nasjonal bevegelse som årsak til forfatningen. Hans syn på elitens funksjon var at den sikret den unge nasjonens overlevelse og at den spredte en politisk liberalisme. Styresettet ble legitimert ved at det var naturlig at en elite ivaretok den politiske liberalismen i motsetning til et representativt styre. Resultatene av styresettet var for Seip at denne ideologien la *grunnlag* for omskiftningene i landet fra ca 1850. Ved at ”de beste” styrte i et fåtallsstyre, på vegne av felles interesser, viste Seip til at regimet undergravde seg selv, spesielt i den økonomiske politikk.

Revolusjonen i 1814 var en politisk og en nasjonal revolusjon. Den var ikke en sosial og bred folkelig bevegelse. For Seip var frihetsønskene på Eidsvoll frihetsønsker for mennene på Eidsvoll. Han beskrev videre ideologien til embetsmennene med ”den patriotiske liberalismen”. Det samlende for ideologien var aversjonen mot eneveldet. Begrepet ”frihet” betydde et ikke-eneveldig styre; eneveldet ble altså sidestilt med et despoti.²⁷⁸ Hva et ikke-eneveldig styre innebar var derimot vanskeligere å definere. På den måten hadde opplysningstidens tanker og ideer fra den franske revolusjon bare spredt seg til den norske elite.

Forklaringen på de lidenskaplige utbrudd av frihetsbegeistring, og at prinsippene i grunnloven ble kjempet om, la Seip til ideologien *kun* hos Eidsvollsforsamlingen, og statskikken fra 1814 som Seip altså kalte embetsmannsstaten. Denne eliten ble også kalt ”det borgerlig-liberalistiske samfunn.”²⁷⁹ Seip var klar over at hans standpunkt var kontroversielt. I en avisartikkel i Dagbladet kalte han synspunktene sine for ”Et grunnskudd mot 17. mai-retorikken.”²⁸⁰ ”At revolusjonen i 1814 og den fri forfatning var embetsstandens verk er klart nok (...). I 1814 ble embetsmannsstaten grunnlagt, og det skjedde ikke ved hjelp av en revolusjonær massebegeistring.”²⁸¹

Det var et sosialt sett snevert grunnlag for frihetsbestrebelsene.²⁸² Dette spissformulerte Seip: ”Kolonistene rev seg løs fra moderlandet og tok på egenhånd styret over de innfødte”.²⁸³ Seip

---

²⁷⁸ *ibid*, s. 90

²⁷⁹ Seip 1981, s. 51

²⁸⁰ [Seip Dagbladet 12. Mai, 1973], i Ringdal 1981, s. 69

²⁸¹ *ibid*

²⁸² Ringdal 1981, s. 69

²⁸³ Seip 1963, s. 13

skrev også at det var menn med høyere embeter som ble utpekt som de naturlige lederne i Norge da landet fikk en plutselig selvstendighet. Embetsmennene var på mandarin-vis en klasse som snakket et eget språk - latin.²⁸⁴ ”Fra svensk side fortonet embetsstanden seg som den norske forfatningens ”oligarki” – et oligarki bestående av fogder, sorenskrivere og amtmenn. (...) ”det juridiske embetsaristokrati”²⁸⁵

Vi kan i Embetsmannsstaten konstantere at Seips forståelse av den politiske liberalisme på begynnelsen av 1800-tallet, ikke kan likestilles med den demokratiske bevegelse fra midten av 1800-tallet. Norge hadde ikke aktive politiske borgere utenfor eliten. De som fantes var få og spredt. Stortinget hadde potensialet til å representere folket, siden halve befolkningen hadde stemmerett²⁸⁶, men det var embetsmenn som ble valgt. Dessuten gikk det to og et halvt år mellom stortingssesjonene. Det var ikke ofte nok til å etablere en kontinuerlig politikk i den forstand vi kjenner Stortinget i dag. Embetsmennene dominerte Stortinget i tre fjerdedeler av 1800-tallet. De var flest, de var sakførere og de var formenn i komiteer, på tross av at de bare utgjorde en liten del av befolkningen (ca. 2000).²⁸⁷

I perioden fra 1815 til ca 1860 var den politiske aktiviteten, ifølge Seip, konsentrert om de statlige organer uten nevneverdige organisasjoner omkring: ”Bevegelser i opinionen hadde små muligheter for organisatorisk fortetning: meningsfeller kunne vanskelig finne hverandre.”²⁸⁸ Denne manglende fortetning i den borgerlige offentlighet var en forutsetning for det politiske systemet i perioden. Regjeringen gikk også inn for å holde opposisjonen splittet:

Meget virket til å holde vedlike det fragmentariske i all opposisjon. Pressen var under fordekt sensur. ”Trykkefrihed bør finde sted”, sto det i grunnloven. Justisdepartementet hadde det imidlertid i sin hånd å gradere portoen på aviser og periodiske skrifter. Dermed kunne regjeringen tving et blad til å gå inn. Dette virket som ris bak speilet. Det ble brukt mot de to viktigste opposisjonsblad, mot Det norske Nationalblad i 1821, mot Statsborgeren i 1835. Det var en bonderepresentant, Lars Jensen, elev fra Asker seminar, som i 1836 fikk stortinget til å vedta moderat porto for periodiske blad for at de ikke skulle kunne ”genereres ved kontrollering” av regjeringen og således ”innskrenkes i deres virken”.²⁸⁹

---

²⁸⁴ Seip 1974, s. 65

²⁸⁵ *ibid*, s.75

²⁸⁶ Stemmeretten ble i grunnloven gitt til embetsmenn, borgerskapet (næringsborgerskap, handlende, håndverkere), selveierbønder og leielendinger. Krav var i tillegg at de skulle være menn over 25 år. Dette utgjorde trolig nær 40 % av den voksne mannlige befolkningen over 40 år, noe som var en radikalt stort i sin samtid.

²⁸⁷ Seip 1974, s. 86-87

²⁸⁸ *ibid*, s. 116

²⁸⁹ *ibid*, s.117

Fordekt pressesensur viste at virkningene av den liberalistiske tankegang brukte tid på å spre seg før offentlighetens fremvekst, mens den seinere skulle spre seg eksplosivt. Overgangen til en utvidet borgerlig offentlighet var en langsom prosess noe avviklingen av privilegiene også viser. Seip forklarte samfunnet før den utvidete offentligheten slik:

Det tradisjonelle bilde av et samfunn sammensatt av atskilte stender, hver med sin eiendommelige karakter og sine rettigheter, var levende og ble næret av dagens liv: slik var det samfunn man så for sine øyne.²⁹⁰

Så lenge forestillingene av de ulike stendene ikke ble utfordret, overlevde eliten. Norge hadde ikke en standsforfatning, men var likevel delt i tre hovedgrener etter yrke: landsbonæringen, kjøpstadnæringen og statstjenesten; altså bøndene, borgerskapet og embetsklassen. I politikken var man opptatt av yrkesstender når valg skulle foregå.²⁹¹

En faktor i det aristokratiske styresett i Norge var altså privilegiene et bevis på: ”Hverken grunnloven eller frihetsideologien fra 1814 var entydige når det gjaldt næringsprivilegiene.”²⁹² Avviklingen av privilegier og reguleringer tok lang tid og var nølende.²⁹³ Stortingets forslag til opphevelsen ble i flere omganger nektet sanksjon av Kongen. Innehaverne av privilegiene, borgerskapet, viste naturligvis motstand mot opphevelsen av privilegiene. I denne konflikten mellom befolkningslag forklarte Seip at embetsstanden styrket sitt politiske lederskap med en splitt-og-hersk metode, mellom å bevare det bestående og gjennomføring av reformer.²⁹⁴

Under det Seip kalte for ”politisk aksjon og de opposisjonelle bevegelser i årene 1814-1851”, ble resultatet av alle de tre opposisjonsbevegelsene at de ikke ble farlige for den politiske kontrollen til embetsmennene.²⁹⁵ Under den tredje opposisjon, mellom 1844-51, viste Seip til at den kulminerte med februar-revolusjonen som rammet hele Europa i 1848. Seip beskrev det slik:

Det var nytt at opposisjonsbevegelsene gjorde seg så strekt og kontinuerlig gjeldende på grunnplanet. (...) Og helt nede, på gaten og blant småfolk i bygdene, kom det oppløp av hittil ukjent omfang og endog organisatorisk fortetning i foreninger (...) Tallet på aviser steg raskt fra omkring 1840 (...). En

---

²⁹⁰ ibid, s.122

²⁹¹ ibid, s.123

²⁹² ibid, s. 129

²⁹³ ibid, s. 130

²⁹⁴ ibid, s. 129

²⁹⁵ ibid, s 144

rekke skrivekyndige unge folk (...) fikk dermed både levebrød og talerør. Dette hadde til følge at den hørbare opinion gjorde seg gjeldende med større styrke (...) gjennom andre kanaler enn valg.²⁹⁶

Denne utviklingen forklarte Seip med sosiale motsetninger og økonomiske krav. Det var et samfunn i bevegelse, som gjennom økonomisk vekst førte til en forandring i forholdet mellom klassene. Økonomien ble i denne perioden mer åpen ved at reguleringene (privilegiene) falt bort og samferdselsmidlene ble bygget ut. Det ble en større bevegelighet i økonomien. Samfunnet i bevegelse førte til en oppmykning i adferdsmønsteret som igjen førte til politisk uro.

Etter februar-revolusjonen i 1848 økte uroen i et visst tidsrom.²⁹⁷ Opposisjonen i denne perioden ble derimot bare et tilløp: ”Store planer om et landsomfattende nett av ”demokratiske” foreninger, måtte oppgis”.²⁹⁸ Men det opposisjonen viste, var en offentlighet under utvikling ”en politisk modning med klarere blikk for ”den store politikk”.²⁹⁹ Det fantes altså forsøk på politisk organisering. En som så nødvendigheten av politiske partier for å felle embetsvelde var Ludvig Kristensen Daa. Men han var et fremmedelement i tiden.³⁰⁰ Det fantes altså tilløp til organisering, men tiden var ikke kommet for en organisering av politiske partier. Daa ville gi bøndene og andre utdanning som motvekt til den latinsk skolerte elite på toppen av byråkratiet. Dette skulle skape et politisk fellesskap på tvers av de gamle standsskiller.

Personalunionen mellom Norge og Sverige, med en svensk Konge, spilte inn på embetsstandens oppslutning. Regjeringen og Stortinget var samlet i nasjonens interesser for å overleve som stat i unionen. Da regjeringen av embetsmenn seinere (fra ca 1871/72)³⁰¹ ble utfordret av Stortinget søkte den sikkerhet hos kongen i Sverige. Det at byråkratene ville sikre statskikkens overlevelse, i stedet for å gripe situasjonen politisk, førte til ”en svinnende dags aften”³⁰², for dem. Ved embetsregimets fall viste Seip noe av realismen som skilte han fra romanse-sjangeren. Hos stråmenn i romanse-sjangeren har teleologien vært fremtredende, ved at 1884 var enda en milepel i utviklingen mot den demokratiske friheten. Seip beskrev derimot regjeringens fall som en kollektiv utskiftning av den eksisterende eliten, og nærmest som en tragedie. Et syn fra romanse-sjangeren har vært at majoriteten organiserte seg. Seips

---

²⁹⁶ ibid, s. 163

²⁹⁷ ibid, s.158-161

²⁹⁸ ibid, s. 168

²⁹⁹ ibid, s. 169

³⁰⁰ ibid, s. 170

³⁰¹ I 1871 stemte Stortinget ned Stangs unionsrevisjonsforslag. I 1872 krevde Stortinget statsrådenes møteplikt

³⁰² Seip 1981, s. 254

historie ble i stedet fortalt i realisme-sjangeren, hvor en ny elite overtok i form av venstreeliten. I den senere ettpartistaten var en ny elite nok en gang etablert. Denne periodiseringen av norsk historie kan kobles til en elitesirkulasjon og til den midtre rytmiske, konjunktuelle tidskategorien til Braudel (Kap 2).

Offentlighetens utvikling som årsak til den nye politikerrollen

Forutsetninger for systemskiftet (fra ca 1850)

Byråkratiets maktposisjon som landets ledere var mulig pga. den manglende borgerlige offentligheten. Organisasjonenes oppkomst i Norge førte til oppløsningen av embetsmannsstaten, fordi dens maktstruktur bygde på det organisasjonsløse.³⁰³ Ved oppkomsten av organisasjonssamfunnet siterte Seip Ole Gabriel Ueland fra 1869: ”Vi lever i assosiasjonenes tid, men vi mangler dog assosiasjoner i det punkt som er kjernepunktet i hele vår borgerlige eksistens, politikken.”³⁰⁴ Vi skal se at resultatet av en offentlighet i Norge førte til at det omsider i 1884 ble dannet politiske partier.³⁰⁵

Forutsetningene for systemskiftet og embetsmannsstatens fall i 1884 var oppløsningen av både et politisk system og av en sosial formasjon. Stabiliteten i regimet sviktet pga. en opposisjonsbevegelse som ble samlet. Det underliggende var utbredelsen av nye former for fellesskap. Assosiasjonene gav mulighet for innflytelse og deretter politisk makt. Samfunnet i bevegelse var en viktig forutsetning for de nye fellesskapene.³⁰⁶

Det ligger nær å se den økende mobilitet og de nye fellesskapsformer som resultat av endringer i produksjonslivet og utvidelsen av markedøkonomien, med sprengende virkning både på gamle vaner og gamle sosiale formasjoner. Som forutsetning for alt dette, og samtidig som resultat, stod de nye muligheter for samferdsel og kontakt: dampskip, veier, jernbaner, billig post, bøker, nye blad. For mange i samtiden var denne vekst i kommunikasjon selve det karakteristiske for den nye tid, ja nettopp den ting som førte alt det andre med seg.³⁰⁷

Vi kan merke oss at Seip viste til både økonomiske og sosiale forutsetninger for assosiasjonene. De primære årsaksfaktorene for den politiske forandringen lå ikke alene i den politiske sfære, men var tett bundet med sosiale og økonomiske sfærer. Dette henger sammen

---

³⁰³ *ibid*, s. 49

³⁰⁴ *ibid*, s. 73

³⁰⁵ Venstre ble dannet i 1883/84

³⁰⁶ Seip 1981, s. 44-45

³⁰⁷ *ibid*, s. 45

med Seips uttalelse om at politikken er skriften på veggen. Det er i politikken forandringer i andre samfunnslag får virkninger. *Utsikt* var i den forstand ”en utsikt” over noe mer enn de politiske avgjørelsesprosessene i Norge på 1800-tallet; det var en utsikt over hvordan endring i en befolknings struktur og sammensetning fikk utløp i et regimeskifte og en ny statsskikk. De politiske virkningene var likevel sentrale. Det er i seg selv vanskelig å skrive historie med bare de politiske avgjørelser uten å trekke inn samfunnet, siden det er samfunnsmessige problemer som utgjør grunnlaget for politikken. Vi kan slå fast at det ikke var alene det politiske spillet og taktikken som utgjorde verket *Utsikt*, selv om det var en viktig del av avhandlingen. Seip kombinerte altså sosiale strukturer med det politiske spillet.

Seip viste at samfunnsendringene fra ca 1850 til 1884 var selve plottet i *Utsikt bd II*. Dette viste han med et utsagn hvor han knyttet embetsmannsstaten til det franske eneveldet: ”Årene fra omkring 1840-1870 er den klassiske tid for vårt *ancien régime* før riksretten.”³⁰⁸ Synet på embetsmannstatens funksjon endret seg derimot over tid i Seips forfatterskap. I 1942 beskrev Seip årene fra 1840 til 1870 som et samfunn i balanse. Liberalismen som ideologi sto ikke i opposisjon til noe eller noen, og den var heller ikke var truet nedenfra eller utenfra.³⁰⁹ I *Utsikt bd II* fra 1981 var tonen annerledes. Der ble det samme tidsrommet beskrevet som et system i en sosial og politisk tilsynelatende likevektstilstand. En annen sammenligning er at Seip i *Et regime foran undergangen* fra 1945, beskrev hendelsene opp mot 1884 hovedsakelig i den politiske sfæren. I *Utsikt bd II* tok han også med de langvarige prosessene i et bredere perspektiv, som forutsetningene for et systemskifte.

Vi skal under vise at offentlighetens utvikling, intensivert av den industrielle revolusjon fra 1850-årene, førte til en omveltning av det sivile samfunn og til en sosial fortetning gjennom organisasjoner. Dette førte videre til en politisk organisering og til et nasjonalt fellesskap. Til slutt i *Utsikt* førte det til en politisk opposisjon med krav om demokratisk medbestemmelsesrett og parlamentarismen som prinsipp.

---

³⁰⁸ Seip 1942b, s. 146

³⁰⁹ *ibid*, s. 146

Utviklingslinje – Den borgerlige offentlighet

Offentligheten bestod i første omgang av dikt, romaner og skuespill. Gjennom disse mediene ble det skapt en offentlig opinion. Offentligheten var altså først en litterær og kulturell offentlighet. Den politiske offentligheten vokste ut av den.

I Norge fantes det ikke en bred litterær og kulturell offentlighet på begynnelsen av 1800-tallet. Det fantes ikke noe utvidet borgerskap som åpnet kritikken til en større del av befolkningen. Embetsmennene i Norge var en liten og lukket gruppe, og det som ble skrevet spredte seg ikke til allmennheten. Utviklingen av offentligheten i Norge kom gjennom aviser og periodiske blad. Ved at industrialiseringen og markedsøkonomien fra midt på 1800-tallet intensiverte denne utviklingen, fikk alle i samfunnet mulighet til å sette seg inn i litteratur, og det utviklet seg en ”kollektiv” forståelse i det nye fellesskapet. Diktere og andre kulturpersonligheter nådde dermed allmennheten. Ved at poesien deretter ble politisk nådde også politiske problemer allmennheten, og det ble dannet en opinion. Offentligheten ble et medium mellom den private sfære og samfunnets politiske institusjoner.

Seip viet en stor del av *Utsikt bd II* til organisasjonenes oppkomst og hvordan de ble politiske. Organisasjonene førte altså til organisering av det politiske liv, noe som i 1884 førte til politiske partier.

Tidens teori om assosiasjonene var såre enkel, men der lå innsikt i det når Mohn så dem i sammenheng med den industrielle revolusjon. Andre så dem som motstykke til uviljen mot å gripe inn som det offentlige la for dagen, og samtidig som en avløsning av tradisjonelle paternalistiske ordninger.³¹⁰

Virkningene av offentligheten førte til organisasjoner, noe som utløste en gjennomgripende forvandling av en helt grunnleggende sosial tilhørighet i samfunnet, for eksempel urbaniseringen. ”Motiver av generell art”, la Seip til at de ”tilfredsstilte et elementært psykologisk behov for samvær” i det forandrede samfunnet.³¹¹ Den integrerende prosess som lenge hadde hvilt på embetsstanden virket med foreningslivet inn på forholdet mellom nærhet og avstand. ”En langsam sammenbindende prosess var i gang.”³¹² ”For det første er det klart at gjennom foreningslivet ble mange aktivisert til virksomhet i samfunnet. Sosiale grupper

---

³¹⁰ Seip 1981, s. 51

³¹¹ *ibid*, s. 52

³¹² *ibid*, s. 62

som ikke hadde stemmerett, kom med. Håndverkere og husmenn ble på det vis ”mobilisert”.³¹³

Et bevis på den tidligere begrensede offentligheten i Norge var den ikke-eksisterende standarden for det muntlige språket. Siden det ikke fantes et utbygd kommunikasjonsnett, snakket ikke folk ”ofte nok” norsk med hverandre over lengre avstand. Et tegn på at befolkningsstrukturen var i forandring, var da Ivar Aasen i 1850 gav ut sin grammatikkbok. Aasmund Vinje var deretter tidlig til å bruke nynorsken i sitt periodiske blad. Poenget for oss er at Aasen var et tidens tegn på en økende kommunikasjon mellom større avstander, og kommunikasjon skaper det offentlige rom. Det var i første omgang de litterære som utnyttet dette nasjonale markedet for meningsutveksling. Ved at poesien ble politisk, som Seip uttrykte det, ble folket også deltagende i en kritikk av styresettet.³¹⁴ Det førte til krav om politisk deltakelse på en mer aktiv måte.

En spissformulering er at ”Norges *ancien régime*” rettferdiggjorde seg med tanker om den uforanderlige natur som en måtte underkaste seg, men ikke kritisk ta stilling til. Kampen for retten til kritikk foregikk sammen med at det ble skapt et grunnlag for kritikk overhodet. Dette har Habermas uttrykt med at rasjonell konsensus betyr enighet oppnådd gjennom diskusjon.³¹⁵ Ut i fra diskusjonen skulle det oppstå fornuft, en demokratisk tankegang. Den rasjonelle konsensus gikk, for Habermas, videre ut på at den borgerlige offentligheten ble forent i kampen mot en felles fiende (f. eks. eneveldige og elitære styresett).³¹⁶ Kjerneargumentet til offentligheten hos Habermas var det han kalte ”den offentlige mening”. Subjektet var i den forstand publikum og bærer av den offentlige mening. For Habermas, som hos Seip, var fremveksten av det parlamentariske demokrati nært forbundet med oppløsningen av standssamfunnet og framveksten av den kapitalistiske produksjonsmåten. Motoren for utviklingen av offentligheten var altså markedøkonomien; det var et behov for å sikre økonomiske interesser fra vilkårlige beslutninger fra aristokratiske eliter og eneveldige konger.

Det ligger nær å se den økende mobilitet og de nye fellesskapsformer som resultat av endringer i produksjonslivet og utvidelsen av markedøkonomien, med sprengende virkning både på gamle vaner og gamle sosiale formasjoner.³¹⁷

---

³¹³ Ibid, s. 65

³¹⁴ Seip 1974, s.89

³¹⁵ Høibraaten 1971, s. XXX [romertall]

³¹⁶ Ibid, s. XLI

³¹⁷ Seip 1981, s. 45

Habermas var også kritisk til de historiske realitetene, noe vi så i sammenheng med den tidligere nevnte reføydaliseringen. Han viste til den ambivalente oppfatning av offentligheten i liberalismens teori. ”Lover som kom i stand ”under påtrykk fra gaten” lar seg vanskelig lenger forstå ut fra de offentlig diskuterte privatfolks reasonable konsensus; mer eller mindre åpenlyst tilsvare de et kompromiss mellom konkurrerende privatinteresser.”³¹⁸ Dette var også Seips analyser av politikken: ”F. eks. skriver konservative historikere at det var enighet over det politiske spekter fra høyre til venstre, altså konsensus om sosiallover. Jeg mener det er kompromisser, og det er noe helt annet enn konsensus.”³¹⁹

Venstreeliten – en opposisjonell elitebevegelse (ca1871- ca1884)

Seip viste til at venstrebevegelsen fikk slagkraft gjennom media. Hagbart Berner og Ola Thommesen, redaktørene av henholdsvis Dagbladet og Verdens Gang, var aktive i venstrepolitikken. Redaktørene brukte media til agitasjon for venstrebevegelsen. Til dette kom også historikere og diktere:

Ved siden av et stigende antall aviser ble det opprettet en agitasjonsentral som ble kalt ”Selskabet til Udbredelse af Folkeskrifter”; den var i funksjon fra 1880 til 1884 og utga politiske pamfletter. Bjørnson skrev flest (6), dernest kom Sars (3). Hovedskriftet var Sars’ *Historisk Indledning til Grundloven*; det kom i 1882 i 5000 eksemplarer, og ble fulgt av nye opplag.³²⁰

Tidligere så vi at regjeringen hadde utøvd fordekt pressesensur. I 1882 hadde venstrebevegelsen blitt en så stor maktfaktor at de gjennom Stortinget inndro den årlige bevilgningen til embetsmann Marcus Monrad, etter at han hadde skrevet agitasjonsartikler for høyresiden med tittelen ”statskupp”.³²¹

Under avsnittet ”Den sosiale sammensetning av venstre-eliten”, satt Seip opp et skille mellom de sosiale grupper og venstrepartiet: ”I en ”bevegelse”, en organisasjon, i et politisk parti, kan det blant medlemmene skilles ut en spesiell gruppe: de aktive, ledere, tillitsmenn, ”eliten”. (...) Den ledende krets’ sosiale nivå vil alltid ligge noen hakk høyere [enn medlemmenes].”³²² ”Venstrebevegelsen ble etter hvert en typisk førerbevegelse. Man kan si at Johan Sverdrup til

---

³¹⁸ Habermas 1962 s. 121

³¹⁹ Seip 1986

³²⁰ Seip 1981, s. 152

³²¹ *ibid*, s. 191

³²² *ibid*, s. 127

slutt bar den på sine skuldre.”³²³ For partisamlingen var det viktig med en politisk fører med visse egenskaper. Maktens teknikk var viktig i beskrivelsen av Sverdrup: ”Sverdrup hadde kallfølelse og maktlyst.”³²⁴

Machiavelli skrev på 1500-tallet en lærebok for fyrster om metoder som skulle til for å vinne makt, og for å bevare den. Forholdet mellom evne og makt kompliseres ved at makt er en flertrinnsaffære, som krever ulike evner på forskjellige trinn. *En ting er å bygge opp en organisasjon eller å bygge seg inn i en posisjon (bli f. eks. statsminister eller partifører). Noe annet er å bruke denne posisjon.* Johan Sverdrup var en mester når det gjaldt det første, en kløne når det gjaldt det andre.³²⁵

Seip fokuserte på det individuelle talentet hos Sverdrup; venstreeliten dreiet seg for Seip om Sverdrup. I sin beskrivelse av Sverdrup refererte Seip (som vanlig) til Machiavelli og metoder for å studere makt innen venstreeliten. Sverdrup må med sin *smartness* trygt kunne plasseres i kategorien lur rev.³²⁶ Videre *hang* ikke Sverdrup seg kun på en opposisjonell bevegelse, men han skapte den ved å ta lederskap. ”[Når en sammenfatter at] J. Sverdrup så sjansen og grep den ved å stille seg i spissen for bevegelsen, - så er noe falt ut.”³²⁷ For Seip kunne en ikke se ensidig på *situasjonen* ved venstreelitens maktovertakelse, en måtte tillegge personers handlinger betydning. Seip sammenlignet også Sverdrup med sine tidligere beskrivelser av Chr. Fredrik – den handlende strateg.³²⁸

Seip så ingen voldsomme polariseringer i årene 1880-1884. Venstre oppgav 9. juni-beslutningen og Sverdrup endte som en sentrumspolitiker ”uten å føle seg altfor sterkt bundet av kravene om en formell parlamentarisme.”³²⁹ Sverdrups kamp for demokratisering var vikarierende motiver, og 1884 var et middel i en maktkamp uten at målet hovedsakelig var demokratisering. Målet var å erobre makt for venstreeliten.

Johan Sverdrup, Venstres fører, ble i gamle venstres øyne Venstres forræder. Han satte foten på nakken av sine bondsoldater, plukket seierens høyt hengende frukt, og lot dem stå igjen. Han dannet en sentrumsregjering, og erklærte i stortinget: Dette land lar seg ikke styre med alminnelig stemmerett. Bjørnson, som pleide å buse ut med tingene, var klar over at det var noe rottefangersk ved den politiske rolle Johan Sverdrup spilte.³³⁰

---

³²³ *ibid*, s. 142

³²⁴ *ibid*, s. 143 min understreking

³²⁵ Seip 1976, s. 242

³²⁶ Seip sammenlignet også Sverdrup med den franske revolusjons jacobinerleder og antikrigspolitiker Maxmilien Robespierre, Seip 1976b, s. 187

³²⁷ Seip 1958c, s. 151

³²⁸ Seip 1976, s. 237

³²⁹ Seip 1958c, s. 155-157

³³⁰ Seip 1963, s. 35-36, min understreking

Den politiske rolle hadde forandret seg. Seips egne vektlegginger av Sverdrups rolle forandret seg også i løpet av hans forfatterskap. I 1958 mente Seip at utviklingen i 1880-årene ikke var bredt sosialt determinert, men heller avhang av noen få menn.³³¹ Individuelt talent og de enkeltstående politiske avgjørelser³³² var fremtredende. Dette bildet nyanserte han i *Utsikt bd II* fra 1981 ved at langvarige prosesser også ble tatt med.

Forskjellen på politikerrollen før og etter organisasjonssamfunnet

Med organisasjonssamfunnet i Norge fikk den politiske elite helt andre forutsetninger. Offentligheten førte til at den politiske elite sto overfor et folk med ”aktive” borgere. Aviser førte til at ideer spredte seg raskere, og fastere politiske grupperinger førte til at maktforholdene i politikken ble mer sammensatte. For Seip førte dette med seg helt nye former for realpolitikk; maktkampen ble annerledes med organisasjonssamfunnet.

Seip oppsummerte forskjellen på elitene før og etter offentlighetens framvekst med de forskjellige motivene for handling. Fredrik Stang så i følge Seip på politikerrollen sin som funksjonærens maktstilling. Den saklig sett mest tilfredsstillende løsning gikk forut for sakens politiske skjebne: ”Stang (...) falt tilbake på funksjonærens moral, - en samvittighetsmoral som krevde at en mann skulle handle etter sin beste overbevisning.”³³³ Broch hadde i følge Seip en ansvarsmoral for ikke å vende opinionen ryggen, men å bearbeide den:

Begge disse to (regjerings)menns handlingsmoral avvek fra den de møtte hos Johan Sverdrup, stortingsopposisjonens fører. Sverdrup kjente ikke fagmannens ansvar for den teknisk riktige løsning, og heller ikke statsmannens ansvar for sakens gjennomføring. Årelang opposisjonspolitik hadde vendt hans ansvarfølelse mot velgerne, mot opinionsbevegelsene, mot partiet. Stang snudde ryggen til velgerne, Broch ville virke på dem, Johan Sverdrup ville – når virkemidlene var sloppet opp om ikke før – tjene dem.³³⁴

For Seip var det nye med venstreeliten altså at Sverdrup mente den rette handling var gitt i og med ”folkets” ønske. Vi kan se at Seip med innrykket ”når virkemidlene var sloppet opp”, impliserte en politikk der Sverdrups spill på folkets ønsker var vikarierende motiver. Stang og Broch var ikke trent i en politisk kultur hvis oppgave var å appellere til folket, de var funksjonærer. Det ubundne mandat var embetsmannsstatens politiske kultur.

---

³³¹ Seip 1958c, s. 157

³³² Den raske og hektiske Braudel-kategorien fra kapittel 2

³³³ Seip 1945, s. 210

³³⁴ *ibid*, s. 210

I sin beskrivelse av embetsmannseliten skrev Seip: ”Problemet for slekten fra 1814 var (...) å bygge opp en eliteteori på tross av en grunnleggende tanke om menneskelig likhet og likverdighet.”³³⁵ Eiendomskriteriet passet ikke for en eliterolle på den norske embetsstand som den gjorde i Vest-Europa. Embetsmennene brukte andre måter å markere sin opphøyde stilling på; i embetsmannseliten var forutsetninger for politikerrollen fornuft, opplysning, dannelse og intelligens.³³⁶

[Politikeren] var dommer i en sak, uavhengig av sine velgere, dvs. ubundet av mandat, og uavhengig av sine medrepresentanter, dvs. ubundet av parti. Dette var en utforming av politikerrollen som tillot embetsmannen å ta med seg *sine* normer når han fungerte som stortingsmann eller statsråd.³³⁷

Seip viste til at embetsmannseliten i samtiden ble oppfattet som et ”dannelsens aristokrati”, som hadde innsikt og derfor var naturlig å velge. De hadde et politisk formynderskap som de lavere lag skulle akseptere siden deres velferd ble ivaretatt av eliten.³³⁸ I løpet av 1800-tallet fikk Frankrike, England, USA og Danmark utvidet stemmerett. Ved at embetsmennene som Stang og Schweigaard holdt seg for sterkt til elitetankegangen, på tross av den internasjonale utviklingen, gjorde at: ”Norge som hadde stått langt fremme siden 1814, ble overfløyet.”³³⁹

Seip utgav en biografi av en fremtredende embetsmann i 1971. I verket *Ole Jacob Broch og hans samtid* skildret Seip det paradoksale forholdet mellom naturretten som argument for den samtidige elite og naturretten som argument for demokratiske styreformer. Hos Broch var det en dobbelthet i den samtidige tro på ”folkenes masser” og fortrøstning til hva eliten kunne utvikle.³⁴⁰ Brochs motiver markerte en avgrensning mot den konservative høyreretningen (regjeringen Stang) med troen på ”folket”, og han så ikke på bondevelgere eller ”de arbeidende klasser” som en trussel: ”Trusselen fra nedan, både den politiske og den sosiale, kunne mestres. Alt ville jenke seg. Grunntroen i hans politiske tro var derfor optimistisk. Utviklingen mot ”frihet” hadde sin egen dynamikk.”³⁴¹ Broch var opptatt av samfunnets utvikling på det økonomiske området. Politiske reformer mente han ville føre til effektivitet.

---

³³⁵ Seip 1974, s. 106

³³⁶ *ibid*, s. 107

³³⁷ *ibid*, s. 110, Det finnes også eksempler på bundet mandat hos embedtsmenn. På det overordentlige storting høsten 1814 møtte bergensrepresentantene med bundet mandat i spørsmålet om union med Sverige (de skulle stemme mot). SNL: bundet mandat.

³³⁸ Seip 1974, s. 108

³³⁹ *ibid*, s. 109

³⁴⁰ Seip 1971, s. 43

³⁴¹ *ibid*, s. 40

Hans begrunnelse for demokrati var altså økonomisk motivert, men han så også det moralske ved å oppnå menneskeverd.³⁴²

Ved siden av den moralske begrunnelse er der hos Broch også en sterk betoning av sammenhengen mellom selvstyre og effektivitet. En fri forfatning gir en større effektivitet både økonomisk og på en annen måte. ”Friheten gir visselig i tidens lengde økonomisk velvære og større økonomisk fremskritt enn ufrie statsforfatninger”. ”Den frie manns flid” utretter mer enn ”blott trelende flid”. Han hadde de beste autoriteter, fra Montesquieu til Tocqueville, på sin side når han hevdet at et demokrati viser større villighet til å bevilge offentlige utgifter.³⁴³

Hva de faktiske politiske beslutningene for innføringen av et demokrati skulle innebære viste en politisk elitetankegang hos Broch. Den elitære tankegang om ”den stille makt ovenfra” i samfunnet kom i konflikt med de politiske avgjørelsesprosessene.

En uklarhet knytter det seg til hans holdning til spørsmålet om stemmerettutvidelse. Etter lang tids stillhet kom forslag om utvidelse av stemmeretten nokså bardus frem på stortinget i 1868-69. Broch stemte imot. Han begrunnet det med at saken ikke var tilstrekkelig utredet, slik at rekkevidden av forslaget var klar. Begrunnelsen dekket antakelig hans virkelige mening. En viss nølen overfor en radikal demokratisk reform kom allikevel til syne. Og det passet ham i den gitte situasjon å fremtre som den gradvise og forsiktige ”fremadskridendes” mann.³⁴⁴

Vi kan se at det ikke var noen forrækt overfor folket som utgjorde Brochs tankegang. Der var en utbredt holdning i samfunnet hvor de med mest dannelse og talenter ble sett på som berettiget til å utgjøre de styrende elementene.³⁴⁵

Den generelle tillit til folket og tro på frie forfatningsformer var hos Broch kombinert med en teori om en politisk elite. Dette var helt ut i den klassiske liberalismens tradisjon slik den var blitt utformet i 1830-40-årene, både i Vest-Europa som et næringsdrivende borgerskaps ideologi, og i Norge preget av en embetsstand. Karakteristisk for denne elite slik Broch så det, var imidlertid ikke at den burde betros egne politiske rettigheter, men at den var pålagt spesielle plikter.³⁴⁶

Broch ble funnet for liberal av regjeringen da ”det stangske system” opp mot 1884 gjorde den konservative udemokratiske vending.³⁴⁷ Statsminister Stang ville ikke ha menn med så liberale synspunkter innad i regjeringen da de rustet seg til kamp for den bestående embetsmannsstat. Det var derimot ikke en utbredt konservativ holdning hos Stang før hans byråkrati ble utfordret. Stang var også en del av de mennene Seip kalt den nye liberale

---

³⁴² *ibid*, s. 40

³⁴³ *ibid*, s. 41

³⁴⁴ *ibid*, s. 42

³⁴⁵ Seip 1974, s. 107

³⁴⁶ Seip 1971, s. 42-43

³⁴⁷ Seip 1945, s. 191-193

generasjon embetsmenn fra 1840-årene. Da det derimot kom til en kamp om selve statsskikken ”glemte Stang sin radikale ungdom”.³⁴⁸

I løpet av 1840-årene gikk embetsstanden gjennom et generasjonsskifte og en intellektuell revolusjon. Nye menn med høy intelligens var med på å nytolke forfatningen. Det var embetsmenn som Schweigaard, Broch og Stang som var motoren i utviklingen av liberalismen i Norge, i motsetning til ”borgerskapet” i Vest-Europa. For Seip var det altså embetsstanden som var motoren for å fremkalle en bred kulturdebatt i Norge. Elitemiljøet i 1830-40-årenes nye studentersamfund spilte for Seip en lignende rolle som ”kaffehusene” i Vest-Europa, ved at de debatterte politikk. Den intellektuelle revolusjonen innad i embetsstanden var altså ideologisk, og bakgrunnen var det Seip kalte ”en vellykket studentrevolusjon”. Den nye generasjonen var også påvirket av den vitenskaplige utviklingen innen disipliner som naturvitenskap.³⁴⁹ Den nye embetseliten var med på et moderniseringsprosjekt av Norge, og tilslutningen til den økonomiske liberalismen var et uttrykk for dette. Det viste seg at den samme utviklingen embetsstanden var delaktige i, undergravde dens politiske legitimitet. En av grunnene til moderniseringsideene hos den nye generasjonen var at de stod i opposisjon til den eldre garde innad i eliten. Det skulle vise seg at de vikarierende motivene for politisk liberalisme fikk større konsekvenser enn det tidligere studentmiljøet forutså.

Den politiske kulturen i embetsmannsstaten var en aristokratisk elitekultur. Regjeringen måtte heller ikke umiddelbart stå til ansvar for sine handlinger siden de var innsatt av Kongen, dvs. ikke valgt. Venstrebevegelsen var derimot en bevegelse der eliten ble valgt, og det var for Seip et grunnlag for en ny politisk kultur som sendte appeller ut til folket. Retorikk i form av demokratisk nasjonalisme ble sendt ut som herolder til offentligheten. Under skal vi imidlertid ikke kun se på vikarierende motiver i venstrebevegelsen – embetsmennene var også manipulatorer. Den opposisjonelle venstreeliten hadde andre forutsetninger for politikk. Det var pga. at den nye politikerrollen gikk ut på at han måtte forholde seg til en offentlighet på en helt annen måte.

---

³⁴⁸ *ibid*, s. 100-102

³⁴⁹ Seip 1974, s. 98-100

Demokratisk nasjonalisme som vikarierende motiv

I forrige kapittel så vi at Seip knyttet Sverdrups politiske rolle til ”teorien om politikeren som forretningsfører”. Den nye politiske situasjonen var at politikeren var mer direkte i kontakt med en opinion. Vi skal se på den demokratiske nasjonalismens funksjon i maktkampen.

På den ene siden omtalte Seip nasjonalismen som en abstrakt ideologi. Det at nasjonalismen kunne brukes av ledere forutsatte en nasjonal bevissthet selv om den var ”produsert”, ellers ville ikke ledere hatt et grunnlag å spille på. På den andre siden ble nasjonalismen redusert til vikarierende motiver hos politikere, som taktikk i et spill. Demokratiske og nasjonalistiske prinsipper ble her redusert til argumenter i maktkampen. Et sted dette kom frem hos Seip var i hans beskrivelse av regjeringens opposisjon til Kongen mellom 1814 og 1860. I dette forholdet mellom konge og regjering, spilte embetsmennene på nasjonale argumenter for selvbestemmelsesrett, som i et ovenfra-ned forhold gjorde at de fikk tilslutning for sin nasjonale ideologi. Forklaringen på hvorfor embetsstanden vant tillitt, var fordi de beskyttet de interesser som var felles for alle – de nasjonale interesser. Dette gjorde de ved å ta ledelsen i motstanden mot Carl Johans forsøk på å omstøpe forfatningen etter 1814. Seip skrev at dette forandret seg. Stortingets hjemsendelse av Carl Johan i 1836 var nærmest et slutt punkt for politisk samling bak embetsmennene.³⁵⁰

Embetsmennene mistet tilslutning. I 1870-80årene overbeviste venstreeliten folket, at opposisjonen, og ikke regjeringen, førte en nasjonal politikk. Det at regjeringen mistet den nasjonale ideologien og heller så etter støtte i unionen med Sverige, var for Seip et viktig trekk i maktkampen. Det var en taktisk feilslutting av regjeringen, da den ikke spilte på nasjonalisme i befolkningen. Dette eksempelet på en politisk forklaring tok ikke forbehold om det var hovedsakelig en genuin nasjonalfølelse hos embetsmennene, men heller hvordan de brukte den i det politiske spillet.

Stortinget var venstreelitens institusjon i maktkampen. Ved at Stortinget avviste et unionelt samarbeid i 1860, ble den også en institusjon for et nasjonalt fellesskap. Da Fredrik Stang tiltrådte 1865 avviste han også forslaget til et unionsparlament, men Sveriges ledende stilling i utenrikspolitikken ble formelt fastslått. Seip mente dette var Stangs verk mer enn noen annens, og den norske regjeringen godkjente det. Det norske Stortinget forkastet med

---

³⁵⁰ ibid, s. 68

overveldende flertall forslaget i 1871.³⁵¹ Dermed var to kulturer etablerte. Regjeringen var unionsvennlig mens Stortinget var nasjonalistiske.

Den aggressive nasjonalisme ble viktig for fremveksten av en politisk opposisjon, fordi det nasjonale har samlende egenskaper på tvers av meningsforskjell i andre ting. Mens den nasjonale selvhevdelse overfor Sverige omkring 1820 hadde vært et middel til å samle nasjonen under embetsstandens ledelse, ble den femti år senere et middel til å skape samhold i opposisjonen, og dermed utdype en indre splittelse som satte embetsstandens ledere utenfor.³⁵²

Endelig opererte man med en motsetning som samtidig var kulturell og nasjonal. Embetsstanden ble brakt til å representere en fremmed importkultur, bøndene den nasjonale, norske. Denne motsetning fikk stor plass i agitasjonen.³⁵³

Slik ble en nasjonal holdning og nasjonale verdier knyttet, ikke til regjeringen men til Stortinget, ikke til etablerte makter men til opposisjonen, ikke til konservativ tenkning men til en demokratisk-liberal ideologi.³⁵⁴

Vi kan si at regjeringen gikk fra å være legitim til å bli illegitim. Selv om regjeringen ikke var valgt fantes det en ideologi som i Norge på begynnelsen av 1800-tallet legitimerte styresettet ved at ”de best egnede” var dem som styrte. De opplyste skulle ivareta allmennviljen selv om de ikke var blitt valgt eller var representative i den demokratiske mer moderne forstand av begrepet. Poenget hos Seip var at embetsmennene overlevde så lenge de spilte på dette synet. Altså i de politiske forklaringene ble et udemokratisk styre (i nåtidig forstand) av mange på 1800-tallet sett på som det beste alternativ. Den opplyste embetsmannsstat ble identifisert med et mer demokratisk styresett enn det tidligere eneveldet. Det at embetsmennene mistet denne tilslutningen, hang sammen med at de ikke lenger kunne bruke demokratiske argumenter i politikken. Disse argumentene overtok venstrebevegelsen ved at de ble identifisert som det mest demokratiske alternativet, og dermed kunne venstrepolitikere bruke de demokratiske argumentene i maktkampen.

I den politiske forklaringen var det for Seip altså ikke like viktig å fremheve om det var en genuin demokratifølelse hos de forskjellige aktørene i den politiske maktkampen, men heller hvilke av aktørene som, gjennom det politiske spill, klarte å overbevise offentligheten om at det nettopp var de som ivaretok allmennviljen. I denne sammenheng viste Seip til at det i venstrebevegelsen ikke var en kamp på barrikadene for f. eks. allmenn stemmerett. Det ble av venstrepolitikere vurdert om hvorvidt de skulle være for eller imot, ettersom hvilket syn som til enhver tid fikk mest oppslutning. Dette var et perspektiv hvor det ikke var et sett av

---

³⁵¹ Seip 1981, s 32

³⁵² *ibid*, s. 139

³⁵³ *ibid*, s. 157

³⁵⁴ *ibid*, s. 160

iboende demokratiske verdier i politikken, men at de forskjellige demokratiske argumentene ble brukt som verktøy i spillet om politisk makt.

Det var hos Seip en forskjell i fremstillingen av den moderne politiske kultur vs. den førmoderne politiske kultur. Det vil si at Seip som politisk historiker tok for seg elitens politiske manøvreringsmuligheter i forhold til folket. De politisk-taktiske herskertechnikene gikk fra å være aristokratiske i embetsmannsstaten til å bli vikarierende motiverte valgløfter i venstreeliten og ettpartistaten.

En norsk Schumpeter? – Seip som elite- og demokratiteoretiker

Schumpeter kritiserte i sin demokratiteori det han kalte ”den klassiske doktrinen”. Kritikken gikk ut på at et demokrati ofte ble sett på som en prosess der velgere identifiserte et felles mål og at de valgte politikerne fullførte disse målene. Dette var for Schumpeter urealistisk siden velgere ofte er ignorante, og fordi politikere setter agendaen gjennom manipulasjon. Velgerne hadde også et overfladisk innsyn i de politiske prosessene. Dette gjorde et ”folkestyre” usannsynlig og urealistisk.³⁵⁵ For Schumpeter bestod i stedet et demokrati av en konkurranse mellom eliter, og som vi har sett tidligere, en konkurranse i politikken om folkets gunst. Schumpeters demokratiteori viste den uunngåelige elite. Demokratiet bygget også på en konkurranse mellom ulike eliter.³⁵⁶

I innledningen til *Utsikt* skrev Seip at en viktig forklaring på samfunnet var politisk adferd, men det som gikk forut for politisk adferd var teorier om samfunnet.

Forut for politisk adferd går teorier om dagens samfunn, og preferanser for morgendagens. Ideologi i vid betydning innebærer et forklarende bilde av samfunnet omkring, og teorier om de krefter som virker der (...). Det å forstå hvorledes og hvorfor en mann handler, forutsetter også forståelse av hvorledes han tenker og føler. (...) Menneskelige motiver har riktignok gjerne noe alment ved seg, som er hevet over tid og sted. (...) Vår svake innsikt i tidsbestemte tenkemåter gir en vesentlig begrensning for historisk forståelse.³⁵⁷

Seip poengterte at teoriene om dagens samfunn påvirket forståelsen av det historiske bildet. Vi har også sett at Seip på mange måter ikke fulgte et skjema fra de tradisjonelle eliteteoretikerne i *Utsikt*, men kombinerte det med en demokratisk teori. I likhet med Schumpeter beskrev Seip demokratiet som en konkurranse mellom eliter (demokrati som

---

³⁵⁵ Schumpeter 1942

³⁵⁶ Østerrud 1991, s. 151

³⁵⁷ Seip 1974, s. 10-11

metode). I begynnelsen av kapitlet stilte vi spørsmålet om det er uproblematisk å kombinere en eliteteori med en demokratisk teori.

Først forskningsstrategien: Normative argumenter er uttrykk for hvordan ting bør være, om ting er positivt eller negativt. Seips empiriske forskning var fri for normative vurderinger opp mot moral. Han slo i stykker den etiske modellen og hadde ingen slike vurderinger i forskningen sin. *Utsikt* og andre verk refererte ikke til filosofer og teorier om moral og idealer. Empirisk forskning har kanskje en tendens til å se aktørene som egoistiske hvis en bare fokuserer på avgjørelsesprosessene som kommer fram av kildene, men ikke vurderer på hvilket moralsk grunnlag de handlet. Han nevnte naturretten som argument, men det var heller naturretten som vikarierende motiv. Spørsmålet som gjenstår er da: I hvilken grad var synet hans normativt?

Seip mente sin forskningsstrategi var instrumentell. Den var altså ikke-vurderende.³⁵⁸ Jeg skal vise at Seips forskningsstrategi i forhold til politisk analyse ikke var instrumentell, men normativ. I en relativt fordekt retorikk var det lettere å se hans destruksjon enn hans kreasjon.³⁵⁹ I sine beskrivelser av historieforskningens metoder tok han opp de enkelte delene av forskningen, som f. eks. kildekritikkens metoder. Det han ikke satt under et kritisk søkelys, var at selv om alle enkeltdeler av historieforskningens metoder kan være uideologiske, kan de likevel utgjøre en ideologi i sin helhet.

Per Maurseth har tatt opp maktspillmetoden og problemene med å bruke dem i en politisk historieforskning. Et viktig punkt var at den ikke var mer vitenskapelig enn tidligere modeller, og at den også var betinget av sin tid. Seip projiserte en elitetenkning tilbake i historien.

Maurseth påstand 1: ”Maktspillmodellen var selv uttrykk for en ideologi om avideologisering, og derfor ikke et nøytralt middel til analyse av politikk.”³⁶⁰

Det lar seg ikke gjøre å fjerne de ideologiske elementer fra den politiske teori, noe som betyr at en det er en styrke for forskningen å trekke ideologien frem. Et eksempel på en styrke ville vært om Seip beskrev hvilke institusjoner han mente kunne ivareta ønskede mål i det politiske systemet.

---

³⁵⁸ Seip 1967b, s. 189

³⁵⁹ Problemstillingen fra Kap 1: Seips forskningsstrategi til politisk analyse.

³⁶⁰ Tveite 1998, s. 381-82

Maurseth påstand 2: ”En historiker som ser på politikk primært som maktspill – som manipulasjon – vil også påvirke sin samtid.”³⁶¹

Seip legitimerte tanken om eliter som uunngåelige:

den stille makt ovenfra, et politisk-moralsk normverk, etablert på samfunnets høyder, som tok brodden av den brede stemmerett og valgbevegelser i lavere lag. Vi har å gjøre med en styrke ikke bare gjennom organiserte former, men også gjennom innprentede atferdsmønstre.³⁶²

Eliteteorien hos Seip la stor vekt på lederskapets betydning, og folkets deltakelse kom i bakgrunnen. Dette brøyt med den klassiske oppfattelsen av en vid deltakelse fra borgere i et samfunn. Det var en nedvurdering av den aktive politiske deltakelse.

Mens det har vært sett på som en viktig forutsetning for demokratiet at der finnes en fundamental enighet om verdier, fokuserte Seip heller på elitene som det vesentligste for garantien for det demokratiske system. Den demokratiske elitisme hos Seip medførte en fundamental omvurdering av relasjonen mellom eliten og folket.

En av utfordringene ved Seips eliteteori var at han ikke forklarte *hvorfor* det var en slik avmaktfølelse i folket, men heller fokuserte på elitens funksjon i retning av å legitimere et politisk system med en elite. En av grunnene til den manglende understrekning av den individuelle deltakelse i demokratiet hos Seip, hang sammen med at han oppfattet demokratiet (med en elite) som en regjeringsform, en statsskikk og en metode å herske på. Motsetningen er oppfattelsen av demokratiet som et ideal eller en prosess. Denne manglende beskrivelsen av et demokrati som et ideal, var resultatet av en empirisk forskningsstrategi.

Selv om Seip gav uttrykk for å være en frittflytende intellektuell, legitimerte han eliten som uunngåelig. Mistilliten til folket og den enkelte borger var et resultat av troen på at elitene opprettholder styresettet og dermed demokratiet. Den smale definisjonen av politikken med de herskende eliter tegnet et tilsynelatende vitenskapelig bilde av samfunnet, som kun tjente til å opprettholde et syn på en elite/folk-struktur. Seips syn er med på å danne et bilde av demokratiet som hindrer utbredelsen av demokratiske verdier.

Et eksempel er Gudleiv Forrs konstatering av at mistankenes hermeneutikk har blitt journalistikkens grep etter innflytelse fra Seip.³⁶³ Det finnes mange positive sider ved en kritisk journalistikk som ikke kun tjener et partis standpunkter som opium for folket.

---

³⁶¹ *ibid*

³⁶² Seip 1974, s. 117-18

³⁶³ Forr 2008

Problemet med en for overdrevent mistankenes hermeneutikk i media, er at den hindrer politikere i å bli referert rettferdig, men kun slår opp saker som avslører feilgrep, tabber og spekulasjoner. Mistenksomhetsfokuset hindrer informasjonsflyt siden det opptar så mye plass i media. Denne formen for formidling var Seip med på å underbygge, selv om han ikke kan tillegges for mye ansvar. Han var en autoritet ved å formidle et mistenksomhetsbilde.³⁶⁴

Skjervheim påstand 1: ”Seips bilde er ikke nøytralt, men uttrykk for en normativ teori om politikk.”³⁶⁵

Maurseth har vist at maktpillmodellen byr på problemer i politisk historie. Han viste at Seips modell ikke var allmenngyldig, men bygde på Seips egen forståelse av sin samtid. Dette betydde at Seips forskningsstrategi ikke var nøytral, men en egen ideologi som han brukte i sine analyser. Maurseth koblet Seip også opp mot det antiautoritære opprøret i 1968 ved at han var med på å skape en avmaktstemning til autoriteter. Maktpillmetoden var for Maurseth å gi slipp på politikkenes substans.³⁶⁶ Likheten med dette og argumentasjonen ovenfor, er at han ikke var med på å bygge opp en stemning til demokratiske veier å drive politikk på.

Seip har som demokrati- og eliteteoretiker tilpasset de normative elementene i den klassiske demokratiteori til de eksisterende forhold. Han dannet ut i fra dette en teori som syntes beskrivende og forklarende, men den var likevel normativ. Teorien var også vanskelig å avsløre og dermed farligere.

Når vi kritiserer eliteteorien hos Seip, er det ikke hovedsakelig en kritikk av hvordan det moderne samfunnet ser ut, det er en kritikk av hans fokus på vitenskapeligheten til synet på politikken som manipulatorisk. Det er et problem at han i sin retorikk hevdet hans syn var en avideologisering og en empirisk forskningsstrategi, når det i realiteten var en egen ideologi og et normativt historiesyn han forfektet. Vi har sett at hans forståelse av samtidens politiske styre påvirket historiesynet hans. Ved ikke å være bevisst at han trakk det inn i en eliteteoretisk politisk teori, ble retorikken at han bare beskrev virkeligheten, mens i realiteten benyttet han seg av en machiavellisk statsoppfatning som teori, modell, problemområde, tema osv.

---

³⁶⁴ Tveite 1998

³⁶⁵ Skjervheim 1992, s. 32-34 (fra innledning i denne oppgaven)

³⁶⁶ Tveite 1998, s. 281

Ved å lage en modell for hvordan demokratier har en politisk elite, var han beskrivende. Ved ikke å kritisere modellen, men heller tilpasse den til de historiske realiteter bygget han opp under et system fylt av avmakt og umyndiggjøring av enkelte borgere i et samfunn. Han unngikk utviklingstankegangen som metafysikk, men bare ved å innføre sirkeltankegangen som metafysikk.

Seips syn, der politikk ikke var idyll, har av Forr blitt beskrevet med at det gjorde sterke inntrykk på en hel generasjon, siden Seip satt ord på noe andre bare fornemmet.³⁶⁷ Forr plasserte også Seip innunder retningen med de nye samfunnsvitenskapene, som beskrev et samfunn fra de underpriviligertes perspektiv. Forr har videre hevdet at Seips program egentlig bare var maktens institusjonelle arrangement.³⁶⁸ Forståelsen av Seip som en intellektuell som skrev ”for de underpriviligertes perspektiv”, og Seips faktiske fokus kun på maktens teknikker, var for Lunden paradoksal.

Lunden påstand 1: ”Seip er brukbar for den politisk konservative side.”³⁶⁹

Lunden gav to grunner til dette. Den første grunnen var at Seips historisk-politiske syn var kynisk. Den andre grunnen var Seips ikke-system som skjema for inntolkning av historien.³⁷⁰ Lunden mente det nettopp var konservativ og reaksjonær politikk som ”lar humla suse”. Konservative politikere klarer seg uten et system. Det at Seip ble oppfattet som en politisk legitimator for venstresiden, spesielt SV (SF), var dermed for Lunden paradoksalt. Han så det heller som et symptom på venstresidens politikk.

Videre var ikke Seip som historiker opptatt av de breie befolkningslag. Han studerte prinsipielt ”de få” på den politiske toppen.³⁷¹ Seip var en politisk eliteteoretiker og ikke en sosialhistoriker. Det har også Edvard Bull d.y. vist. Bull mente at de virkelige omveltninger i samfunnet på 1800-tallet lå utenfor den politiske prosess.³⁷² For ham gav ikke Seips forskningsstrategi et komplekst nok bilde av historien.

For Lunden var Seip for opptatt av det teknisk/profesjonelle ved maktutøvelsen i de politiske elitene. Det manglende helhetlige samfunnsperspektivet hos en historiker, som ble kalt

---

³⁶⁷ Forr 2008

³⁶⁸ ibid

³⁶⁹ Lunden 1985, s. 254

³⁷⁰ Vi har funnet et system. Seip som eliteteoretiker. Likevel kan elitetori tolkes konservativt.

³⁷¹ Lunden 1985, s. 256

³⁷² Bull d.y. 1975, s 225

venstresidens legitimator, var derfor et symptom på at den politiske venstresiden hadde sviktet.³⁷³ For Lunden var Seip derfor ikke interessant som analytiker, men fordi han ble identifisert med SV:

Det er dette som kaster eit interessant lys over den ”venstreopposisjon” som har valt seg Seip som erklært gallionsfigur. (...) Ei effektiv politisk venstreside kan neppe unnvere ein samanhengande analyse av den samtidshistoriske utviklinga, sett ut frå interessene til dei breie lag.³⁷⁴

---

³⁷³ Lunden 1985, s. 257

³⁷⁴ *ibid*, s 261

Avslutning

I alle forklaringene dominerte den politiske realismen. Funksjonsforklaringene var bygget rundt en maktstat, og i realpolitikken dominerte motivforklaringene. Kausalforklaringene gikk ut på en allmenn modell for viljen til makt og gleden ved å sitte med autoritet. Seip hadde mange ”enestående” årsaksforklaringer av de historiske personer, men han var også nær ved å generalisere på bakgrunn av menneskelig adferd. Han innrømmet på den ene siden at allmenngyldige forklaringer bare utgjør en delforklaring og på den andre siden at en historiker har begrenset innsikt i de historiske situasjoner. Det førte til at hans generaliseringer på bakgrunn av menneskelig adferd ble avgjørende for hans konstruksjoner av hendelsesforløpet.

Seips metodologiske individualisme førte til at virkningene av enkeltpersoners handlinger fikk avgjørende betydning for historiens utvikling. Christian Fredriks handlinger ble avgjørende for Norges grunnlov, Fredrik Stangs handlinger ble avgjørende for embetsmannsstatens fall og Johan Sverdrups handlinger ble avgjørende for innføringen av parlamentarismen. For Seip var det de konkrete situasjonsbetingende handlingene som førte til at f. eks. Grunnloven kom akkurat i 1814 og at parlamentarismen kom akkurat i 1884. De historiske personene ble på den måten ansvarliggjort for sine handlinger, og ansvaret ble av Seip bevisst ikke lagt til en ”overindividuell” prosess. Sentralt for denne forskningsstrategien var de historiske personenes enkelte motiver i det umiddelbare forløpet til epokegjørende endringer i Norges politiske historie. På den måten fikk tilfeldighetene større plass av Seip enn av den forutgående historikergenerasjon av materialister. Denne siden av Seips forskningsstrategi var et brudd med den tidligere historikergenerasjon.

Ved at han fokuserte på motivforklaringene til politiske ledere, ble det også naturlig at årsaksforklaringene ble lagt til den politiske sfæren. Sammenlignet med de tre ovenfor nevnte politikerne, var deres motiver og handlinger en nødvendighet for det faktiske hendelsesforløpet. Seip gikk også langt i retning å hevde at de epokegjørende hendelsene ikke ville ha funnet sted hadde det ikke vært for de strategiske ledernes handlinger. Dvs. uten Christian Fredrik, intet Eidsvoll. Poenget var at eliter og ledere kunne bøye en utvikling i en annen retning enn den ellers ville tatt. Norge ville ikke fått en grunnlov i 1814 uten Christian Fredrik, men under andre omstendigheter og kanskje i et annet årstall. På den måten så ikke Seip på historien som tilfeldigheter i det lange løp, men de konkrete avgjørelsene var avhengig av de individuelle interessene i situasjonen, i øyeblikket. Med dette perspektivet bar

ikke politikere på tunge normer eller var usynlige i en determinert utvikling, de hadde frihet til maktutfoldelse.

Machiavellismen var sterkere artikulert i Seips forfatterskap enn marxismen. Det var et resultat av den sentrale rollen politikere fikk av Seip. Ved at motivforklaringene fikk avgjørende betydning, var det naturlig å forklare maktens teknikk. Den teoretiske inspirasjonen til sine forklaringer på maktens teknikk, hentet han fra den machiavelliske tradisjon. Det var helt eksplisitt i forfatterskapet at Machiavellis realpolitikk stod for de teoretiske perspektivene som hadde størst forklaringskraft. Seips forståelse av realpolitikk utgjorde den viktigste forklaringsrammen gjennom alle hans publikasjoner som historiker. Det var på to områder den teoretiske innflytelsen fra machiavellismen fikk avgjørende betydning for årsaksforklaringene. Den første var på området hvor politikk ble sett på som en kamp om å erobre makt eller å holde på makt. Alle andre forklaringer var former for vikarierende motiver. De ekte motivene var viljen til makt. Den andre var på området hvor politikk hadde egne normer i form av spilleregler. Politikere måtte for Seip taktisk vurdere situasjonen etter hvilke midler som var mest hensiktsmessig for å nå målet.

Denne realistiske versjonen av virkeligheten gjorde at politikere fikk et kynisk drag. Selv om politikere i uttalelser appellerte til ideologier, rokket det ikke ved utgangspunktet til Seip, nemlig at de ekte motivene var viljen til makt. Dette var et resultat av to sider ved forskningsstrategien til Seip. På den ene siden reduserte han ideologiene til enkeltpersoners motiver for handlinger, og den psykologiske forståelsen av politikere hadde sin basis i en politisk realisme. Store begreper og forestillinger om prosesser og krefter i historien, ble redusert ned til enkeltpersoners realpolitiske vurderinger. På den andre siden var realismen et resultat av den kjølig distanserte historikeren. Gjennom en forskningsstrategi som hovedsakelig dreiet seg rundt kildekritikk av politiske dokumenter, ville Seip kun rekonstruere maktkampen i politikken opp gjennom historien.

Seip forente en politisk teori med kildekritikk uten fullt ut å være tydelig på sin politiske realisme som teori. Det finnes innvendinger mot å koble sammen empirisk forskning med realisme. En ”mistankenens hermeneutikk” var hos Seip et resultat av forståelsen av historien og ikke kun en rekonstruksjon av sannheten eller virkeligheten. Det er en nødvendighet å ta i bruk teoretisk kunnskap for å konstruere en politikers motiver som realpolitiske. Dette er hovedsakelig ikke en kritikk av forklaringenes gyldighet hos Seip, men det er en kritikk av de realpolitiske forklaringene som de eneste gyldige hos Seip.

Det er en uklarhet hos Seip, forbundet med i hvor stor grad politikeres vikarierende motiver var målbevisste rasjonelle handlinger, eller om de var mer ubevisste, som en del av menneskets natur. Hvis det første var tilfelle, gir det styrke til en rasjonell handlingsteori hvor politikere er kyniske. Hvis det andre var tilfelle, gir det styrke til at politikens natur er maktkamp og egentlig bare en måte å organisere samfunn på. De to versjonene av de vikarierende motivene utelukker ikke hverandre, men det er vert å merke seg at Seip ikke så politikere kun som kyniske. Politikere hadde en naturlig autoritet, som var en ubevisst form for herskertechnik mente han. Embetsstandens maktutøvelse og bruk av vikarierende motiver for den politiske liberalismen, ble for eksempel ikke forklart som kyniske handlinger. Eksempelet der Broch først appellerte til folket, for deretter å stemme imot utvidelse av stemmeretten forklarte Seip ikke ut fra Brochs kyniske motiver. Det ble heller forklart som et ubevisst vikarierende motiv, som stod sterkt i embetsmannseliten.

Ved siden av det åpenlyse skiftet i tema fra norsk middelalder til Norges 1800-tallshistorie var det også andre endringer i Seips forfatterskap. På begynnelsen av 1970-tallet utgav han mer omfattende historiske avhandlinger til forskjell fra de kortere analysene på 50- og 60-tallet. Mangelen på omfattende publikasjoner i denne perioden har blitt forklart med den kritiske empirismens idealer om begrensede analyser. I løpet av den ”empirisk fragmenterte middagskvila”, skrev derimot Seip det populære sakprosaessayet ”Fra embetsmannsstat til ettpartistat” som kan sies å ha gått inn i den norske litterære kanon. Da han utgav *Utsikt over Norges historie* kan det sees på som en totalomvending av den tidligere ideelle fremstillingsform.

Da det andre bindet av *Utsikt* ble publisert i 1981, var en stor del av avhandlingen konsentrert rundt de sosiale strukturene i Norges befolkning. Seip beskrev ikke bare strukturelle fenomen som ideologier, organisasjoner og offentligheten, de var bærende for fremstillingen. Til forskjell for *Et regime* fra 1945 var *Utsikt* preget av mer upersonlige prosesser som forklaringer. Til sammen har Seips forskning på embetsmannsstatens fall nærmest definert Norges kollektive forståelse av denne perioden av historien. At Seips begrep – embetsmannsstaten – blir brukt av forskere, leksikon og lærebøker er et tegn på dette. *Utsikt bd II* er også et bevis på at Seip forlot de empiriske næranalysene, men også at han forlot sin metodologiske individualisme. Johan Sverdrup var unntaket, men ved siden av han var *Utsikt bd II* en historie om sosiale og politiske prosesser, og spesielt organisasjoner og institusjoner.

Sett som en helhet var Seips perspektiver på de politiske elitenes funksjon i Norges historie det som sterkest bandt hans forfatterskap sammen. Identifikasjonen av de politiske elitenes funksjon i Norges historie var en rød tråd gjennom Seips forfatterskap. Beskrivelsene av elitene gikk ut på at de var viktige for organiseringen av en stat og for opprettholdelsen av lov og orden gjennom produksjon av normer, i tillegg til spredningen av politisk liberalisme. Seip la en stor makt til elitene i måten de kunne spre ideer og produsere normer på. Dette var et resultat av en ovenfra-ned historieskrivning. Selve oppbygningen av elitene var også en del av Seips interesseområde. Organiseringen av mennesker førte til at det ble skapt institusjoner, som igjen førte til at et fåtall satt på toppen av pyramiden.

Den politiske realismen i motivforklaringene, var av Seip konstruert på bakgrunn av en teoretisk lov for menneskelig adferd. Ved å rekonstruere motivet brukte han den hypotetisk-deduktive metode ved at han sluttet fra det allmenne til den enkelte. De ”ekte” motivene var en teoretisk lov om adferd han tok i bruk i de enkelte motivforklaringene. Machiavellis realisme var den teoretiske loven, mens Johan Sverdrup var den personen han brukte loven på da han forklarte Sverdrups motiver.

Forklaringene på elitenes funksjon i samfunnet var en kombinasjon av den hypotetisk-deduktive metode og en empirisk lov. Seip hadde ikke et like tydelig teoretisk stillas for elitens uunngåelighet i maktstaten, slik som Pareto og Mosca, men elitene opprådde på den historiske scene i alle fortellingene. Det kom altså ikke klart fram om Seip hadde en teori for elitens funksjon i samfunnet som uunngåelig, eller om han så på elitene som et resultat av sine samfunnsanalyser. Det er mye som taler for at han hadde en teori, selv om den ikke var like tydelig som machiavellismen i motivforklaringene. Hvis vi derimot kan slutte at Seip så på staten som en ”organisasjon”, brukte han Michels teorier der fåmannsveldet var uunngåelig. Seip beskrev også både organisasjonen av embetsstanden og Arbeiderpartiet som selve staten.

Den deduktive metoden for menneskelig adferd brukte han derimot ikke i konstruksjonen av det ”store” hendelsesforløpet. I årsakskjedene eller ”utviklingen” brukte han en induktiv metode hvor han sluttet fra den enkelte analyse til den allmenne utvikling. Den induktive metoden var ikke sentral i fortellingene siden han brukte lite krefter på spørsmålet om samfunnets utvikling. Historien hadde i den forstand ingen retning. Helt overfladisk kom det fram i ”plottet” til Utsikt at 1884 kan sees i sammenheng med 1814, men han sammenlignet aldri hendelsene eksplisitt i løpet av forfatterskapet. De gangene han sammenlignet i historien over et langt tidsrom, var det i form av ”vi har sett noe lignende” eller ”elementer av dette har

vi sett før”. Det taler for at Seip hadde en syklisk forståelse av tiden hvor alle fenomener etableres, vokser og møter undergangen uten at det hadde foregått en utvikling. Seip lånte riktignok ”vindetrapp”- uttrykket fra Ibsen, men på hvilke områder samfunnet i så fall hadde gjennomgått en positiv utvikling, forble usagt.

Utviklingen av Norge fra et samfunn med løse institusjoner til en nasjonalstat med sterke fastlagte institusjoner for maktutøvelse, var derimot et tema Seip, om ikke eksplisitt drøftet, så kom det fram av forfatterskapet. På den ene siden var staten Norge bygd opp av institusjoner som hadde lyktes i å sikre sin overlevelse i et internasjonalt anarki. På den andre siden hadde institusjonene lyktes nasjonalt ved å produsere normer i form av lov og orden. Seip hadde som mål å forklare maktutøvelse i et samfunn på et elementært organisatorisk nivå. Han gikk mindre inn på ideen om ”å være norsk”, og ordet norsk forekom sjeldent i forfatterskapet.³⁷⁵ Han gikk heller ikke inn på spørsmålet ”hva er et demokrati?” i forfatterskapet, noe som er merkelig siden den offisielle stillingen hans var politisk idehistoriker. Unntaket var beskrivelsene av den politiske liberalismen som en ideologi. Men også på dette området var han mer opptatt av f. eks. Schweigaards konkrete forståelse av ideologien i sine konkrete handlinger. Ideologibegrepet ble mer redusert til motiver for handlinger enn beskrevet som en kompleks idé.

En av grunnene til den manglende vurderingen av konkurrerende ideologier i samfunnet, var forbundet med Seips forskningsstrategi for avideologisering. Ideologier ble enten beskrevet som falsk bevissthet eller som vikarierende motiver. Seips egne ideologi – realismen – ble tillagt hele virkeligheten og dermed også historien. Realismen var ikke kun en metode eller forskningsstrategi Seip valgte som et perspektiv på virkeligheten, den var hans forståelse av virkeligheten og historien. Forståelsen blir også kalt for hermeneutikk, og for Seip var den en mistankenes hermeneutikk. Mistankenes hermeneutikk var forbundet med forskningsstrategien til politisk analyse og vi kan si at den gikk forut for metodene hans da han forsket på historie. Denne hermeneutikken var gjennomgående i forfatterskapet, og jeg vil kalle den for Seiprealismen.

Avideologiseringen av demokratiet i form av allmennviljen som myte, var en suksess. Hvis han hadde vist at han var teoretisk inspirert av eliteteoretikere osv. ville hans forfatterskap hatt lengre levetid i form av et perspektiv på historien, i stedet for å gi inntrykk av at han gav en nøytral beskrivelse av historien. I dette tilfellet skrev ikke Seip for evigheten. Hans

---

³⁷⁵ Sammenlignet med for eksempel ”nasjonen”, ”Norge”, ”embetsmannsstaten”

synspunkter må heller sees i sammenheng med analyser og regimekritikk i sin samtid og ikke som en allmenn innføring i norsk historie. Til det var perspektivene for smale. De var for smale ved at han ikke tok for seg flere samtidige perspektiver enn sitt egne realpolitiske.

I den form hans forfatterskap var regimekritikk, var det ikke mange løsninger å finne. De normative føringene var at en politisk elite har vi hatt og det vil vi alltid ha. Hvor ligger regimekritikken i dette? Det er heller en konstatering og egentlig en konservativ holdning for det bestående, altså ikke kritikk i den form at det ble presentert et alternativ til hvordan politikken kultur kunne eller burde være.

Mye av denne feilslåtte nøytrale historieforskningen har sitt opphav i den kritiske empirismens metoder. Jeg tror Seip i for liten grad var seg bevisst at hans realismeideologi var én bestemt retning innen politisk teori. Selv gav han uttrykk for at det kun var virkeligheten han beskrev. To viktige metoder kan motvirke en slik holdning. Den ene er å presentere og drøfte teori i de historiske fremstillingene, i tillegg til å føre teoretikere opp på litteraturlisten, noe han ikke gjorde. Den andre metoden er ikke kun å ta for seg maktpillet i en så taktisk form, men heller å se på andre sider ved politikken. Ved å vise til flere sider av politikken kommer det frem et mer komplekst bilde av samfunnet hvor ikke avgjørelsesprosessene er det eneste som fører til endring. I selve avgjørelsesprosessen er det klart at interessekonflikter blir fremtredende, men det er likevel flere sider ved et samfunn.

Ved ikke å tegne et bilde av et mer flersidig samfunn, var Seip heller en som gav føringer til hvordan en kan herske. Forfatterskapet var en håndbok i herskertechnik for de med maktbegjær, og ikke en appell til noe annen form for å drive politikk. Det jeg har lært av å studere Seip er hvordan en kan unngå å gå i de forskjellige fellene innen realpolitikken, ikke hvordan en kan unngå realpolitikk fra ”a til å”. Realpolitikken ble utmeislet, og for en politiker med skumle hensikter kan en ved å lese Seip bli flinkere til å skjule sine ekte motiver. Jeg kan ikke forstå hvordan Seip med sitt forfatterskap direkte kan bli brukt til å sette en ny politisk agenda.

Seip var skoledannende og bestselger – han nådde som intellektuell det allmenne publikum. Jeg vil si at Seip hadde en funksjon som offentlig person, men ikke den samme som tidligere historikere. De var politikere og utenriksministere, mens Seip var en frittflytende intellektuell. Hvilken sine av den politiske skalaen han kan plasseres på lar jeg det være opp til Slavoj Žižek å definere, og opp til leseren å avgjøre:

Den høyreintellektuelle beskrev han som ”...en knekt, en konformist som henviser til selve eksistensen av den gitte orden som et argument for den, og ler av venstresiden på grunn av dens ”utopiske” planer som nødvendigvis må føre til katastrofe.”

Den venstreintellektuelle derimot, ”...er en narr, en hoffnarr som offentlig avdekker løgnen i den eksisterende orden, men på en måte som undergraver virkningen av hans tale.”

Zizek oppsummerer deres rolle slik:

”I dag etter sosialismens fall, er knekten en nykonservativ talsmann for det frie marked, som kynisk avfeier enhver form for sosial solidaritet som kontraproduktiv sentimentalitet, mens narren er en kulturkritisk dekonstruksjonist som, takket være ludiske metoder ment å ”styrte” den eksisterende samfunnsorden, faktisk tjener som dens supplement.”³⁷⁶

---

³⁷⁶ Tollefsrud 2010

Kildeliste

- Seip, Jens Arup 1934: *Lagmann og lagting i senmiddelalderen og det 16de århundre*, Oslo
- Seip, Jens Arup 1940: "Problemer og metode i middelalderforskningen", i *PM*, 1983
- Seip, Jens Arup 1942: *Sættargjerden i Tunsberg og kirkens jurisdiksjon*, Oslo
- Seip, Jens Arup 1942b: "Den enkelte og det almene: Aasmund Vinje", i *PM*, 1983
- Seip, Jens Arup 1944: "Kirkelig historieteori og kirkelig historieforskning", i *PM*, 1983
- Seip, Jens Arup 1945(1965): *Et regime foran undergangen*, Oslo
- Seip, Jens Arup 1946: "Legitimitet: De 12 gode menn i tronfølgeoven 1163", i *PM*, 1983
- Seip, Jens Arup 1950: "Ytre og indre faktorer i sosiale endringsprosesser", i *PM*, 1983
- Seip, Jens Arup 1952: "Friheten i gave", i *Fra embet*. 1980
- Seip, Jens Arup 1958: *Teorien om det opinionsstyrte enevelde*, Oslo
- Seip, Jens Arup 1958b: "Årsaksproblemer. Innlegg ved doktordisputas", i *PM*, 1983
- Seip, Jens Arup 1958c: "Forspilte muligheter som historisk forklaringsfaktor. Innlegg ved doktordisputas", i *PM*, 1983
- Seip, Jens Arup 1959: "Det norske system i den økonomiske liberalismens klassiske tid (1850-1870)", i *Tanke og handling*. 1968
- Seip, Jens Arup 1962: "Nasjonalisme som vikarierende motiv", i *Fra embet*. 1963(1980)
- Seip, Jens Arup 1963: "Fra embetsmannsstat til ettpartistat", i *Fra embet*. 1963(1980)
- Seip, Jens Arup 1963b(1980): *Fra embedsmannsstat til ettpartistat og andre essays*, Oslo
- Seip, Jens Arup 1964: "Stortinget som statsmakt", i *Tanke og handling*. 1968
- Seip, Jens Arup 1964b: "Den norske høyesterett som politisk organ", i *Tanke og handling*. 1968
- Seip, Jens Arup 1965: "Jus og politikk: teorien om domstolenes "prøvingsrett", politisk tolket", i *Tanke og handling*. 1968
- Seip, Jens Arup 1965b: "Det 19. århundres norske byråkrati belyst gjennom moderne forvaltningsteori. Innlegg ved doktordisputas", i *PM*, 1983
- Seip, Jens Arup 1967: "Historieforskningen i fremtiden. Foredrag", i *PM*, 1983
- Seip, Jens Arup 1967b: ""Ekte" og "uekte" vurderinger i historieforskningen", i *PM*, 1983
- Seip, Jens Arup 1967c: "Opinionsforskning som en del av historieforskningen. Noen refleksjoner", i *Studier i historisk metod III*, Oslo, 1968
- Seip, Jens Arup 1967d(1996): *Om å skrive hovedoppgave. Historie*, Oslo

- Seip, Jens Arup 1968: *Tanke og handling i norsk historie: artikler og avhandlinger*, Oslo
- Seip, Jens Arup 1969: "Historie og sosiologi. Foredrag", i *PM*, 1983
- Seip, Jens Arup 1971: *Ole Jacob Broch og hans samtid*, Oslo
- Seip, Jens Arup 1974(2002): *Utsikt over Norges historie: tidsrommet 1814-ca 1860 bd I*, Oslo
- Seip, Jens Arup 1975: "Om unødige bevis og om det uforutsigelige i den historiske prosess", i *PM*, 1983
- Seip, Jens Arup 1975b: "Modellenes tyranni. Analyse av Stein Rokkans anvendelse av en sentrum-pereferi modell på norsk historie", i *PM*, 1983
- Seip, Jens Arup 1976: "Studiet av makt", i *PM*, 1983
- Seip, Jens Arup 1977: "Makt og økonomi. En klargjøring", i *PM*, 1983
- Seip, Jens Arup 1980: *Dyd og nødvendighet. Høyres historie gjennom hundre år 1880-1980*, Oslo
- Seip, Jens Arup 1981(2002): *Utsikt over Norges historie: tidsrommet ca 1850-1884 bd II*, Oslo
- Seip, Jens Arup 1983: *Problemer og metode i historieforskningen: artikler, innlegg, foredrag 1940-1977*, Oslo
- Helle, Knut & Benum, Edgeir 1986: [Intervju med Jens Arup Seip], 119 min, Blommenholm,
- Seip, Jens Arup 1987: "Bemerkninger til utilitarisme og naturrett", side 223-228 i Slagstad, Rune, *Rettens ironi*, Oslo, 2001
- Seip, Jens Arup 1988: *Politisk ideologi. Tre lærestykker*, Oslo
- Seip, Jens Arup 1993: [posthume] "Innledning til Utsikt over Norges historie bd III", *Nytt Norsk Tidsskrift*

Litteraturliste

- Ankersmit, F.R. 1998: "Hayden White's Appeal to the Historians", side 182-193, i *History and Theory*
- Bagge, Sverre 1996: "Udsikt og innhogg. 150 års forskning om eldre norsk historie", side 37-77 i *Historisk Tidsskrift*
- Bull Edvard d.y. 1975: "Fra bøndernes og husmenneskenes samfunn til den organiserte kapitalisme", side 225-240 i Dahl, Ottar m.fl. (red), *Makt og motiv. Et festskrift til Jens Arup Seip*, Oslo
- Bruke, Peter 2005(1992): *History and social theory*, Cambridge
- Cantor, Norman 1991: *Inventing the Middle Ages*, New York
- Clayton, Roberts 1996: *The logic of historical explanation*, Pennsylvania
- Collingwood, R.G. 1946: *The Idea of History*, Oxford
- Dahl, Hans Fredrik 1980: [Jens Arup Seip] Pax leksikon
- Dahl, Ottar 1952: *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Havdan Koht*, Oslo
- Dahl, Ottar 1990(1959): *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre*, Oslo
- Dahl, Ottar 1975: "Politikk, makt og motiv. Synspunkter på Jens Arup Seips historiske forfatterskap", side 3-11 i Dahl, Ottar m.fl. (red), *Makt og motiv. Et festskrift til Jens Arup Seip*, Oslo
- Dahl, Ottar 1986: *Problemer i historiens teori*, Oslo m.fl.
- Dahl, Ottar 1993: "Forklaring og fortelling i historievitenskapen", side 67-79 i *Historisk Tidsskrift*
- Dahl, Ottar 1993b: "Jens Arup Seip", side 1-5 i *Historisk Tidsskrift*
- Dancy, Jonathan 1985: *An Introduction to contemporary epistemology*, Oxford
- Danto, C. Arthur 1965: *Analytical philosophy of history*, Cambridge
- Danto, C. Arthur 1985: *Narration and knowledge*, New York
- Danto, C. Arthur 1995: "The Decline and Fall of Analytical Philosophy of History", side 70-85 i Ankersmit, F.R. m.fl., *A new Philosophy of History*, London
- Dray, William 1957: *Laws and explanation in history*, London
- Eckhoff, Torstein 1975: "Høyesterett som grunnlovens vokter", side 182-207 i Dahl, Ottar m.fl. (red), *Makt og motiv. Et festskrift til Jens Arup Seip*, Oslo
- Floto, Inga 1996: *Historie. En vitenskapshistorisk undersøgelse*, København

- Forr, Gudleiv 2008: "En norsk machiavelli", Dagbladet, 1. august
- Fulsås, Narve 1999: *Historie og nasjon. Ernst Sars og striden om norsk kultur*, Oslo
- Fulsås, Narve 1999: "Epilog: Frå Sars til Seip", side 284-292 i *Historie og nasjon. Ernst Sars og striden om norsk kultur*, Oslo
- Fulsås, Narve 2000: "Norway: The strength og national history" side 240-264 i F. Meyer & J.E. Myhre (red), *Nordic Historiography in the 20th Century*, Oslo
- Fure, Odd-Bjørn 1983: "Problemer, metode og teori i historieforskningen. Historie- og vitenskapsoppfatning i Jens Arup Seips teoretiske produksjon", side 373-403 i *Historisk Tidsskrift*
- Fure, Odd-Bjørn 1984: "Jens Arup Seips Utsikt over Norges historie", side 117-156 i *Historisk Tidsskrift*
- Fure, Odd-Bjørn 1993: "Kritisk empirisme. Historie og vitenskapsoppfatningen i Ottar Dahls Grunntrekk i historieforskningens metodelære" side 37-66 i *Historisk Tidsskrift*
- Gabrielsen, Knut 1999: "Med sabel, korde og florett. Den norske metodestriden i retrospekt", Høgskulen i Hedemark, Elverum
- Garmann Johnsen, Hans Chr. 1992(1984), "Slo liberalismen rot i Norge?", Ideer om frihet 2
- Habermas, Jürgen 1971(1962): *Borgerlig offentlighet: dens framvekst og forfall: henimot en teori om det borgerlige samfunn*, Oslo
- Helle, Knut 1970: *Tendenser i nyere norsk høymiddelalderforskning*, Oslo
- Helle, Knut 1972: *Konge og gode menn i norsk riksstyning ca. 1150-1319*, Bergen
- Hempel, Carl 1942: *The function of general laws in history*, i The Journal of Philosophy, vol 39
- Hernes, Gudmund 1977: "Modellenes maskerade", side 80-90 i *Historisk Tidsskrift*
- Hobsbawm, Eric 1997: *On history*, London
- Hubbard, W., Myhre, J.E. (red) 1995: *Making a Historical Culture. Historiography in Norway*, Oslo m.fl.
- Høibraaten, Helge 1971: [Innledning] i Habermas, J., *Borgerlig offentlighet*, Oslo
- Iggers, Georg 1997: *Historiography in the Twentieth Century. From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*, London
- Kjeldstadli, Knut 1992: *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*, Oslo
- Kjedstadli, Knut 1995: "History as science", i Hubbard, W., Myhre, J.E. (red) 1995: *Making a Historical Culture. Historiography in Norway*, Oslo m.fl.
- Krogh, Thomas, m.fl. 2003(1996): *Historie, forståelse og fortolkning*, Oslo

- Kobberrød, Jan Thomas 2002: "Harmoni og konflikt – Sverre Steen og Jens Arup Seip", side 337-356 i Andersen, H.W., m.fl. (red), *Historie, kritikk og politikk*, Oslo
- Kobberrød, Jan Thomas 2004: *Sverre Steen- sosialdemokratiets historieforteller*, Trondheim
- Leone, Carlos 2006: "Rescuing Hempel From His World", *The Philosophy of History*, vol 7, issue 2
- Lunden, Kåre 1981: "Arbeiderpartiepokens historiker", side 70-77 i *Samtiden* 6
- Lunden, Kåre 1985: *Dialog med fortida. Historikarar frå 1184-1984*, Oslo
- Lunden, Kåre 1985: "Val for historia. Motsetnadar hos Jens Arup Seip som metodolog og venstrepolitisk legitimator", side 220-265, i *Dialog med fortida. Historikarar frå 1184-1984*, Oslo
- Lunden, Kåre 1991: *Biletet av fortida: innhogg i historisk fagteori*, Oslo
- Lunden, Kåre 1995: "History and society", i Hubbard, W., Myhre, J.E. (red) 1995: *Making a Historical Culture. Historiography in Norway*, Oslo m.fl.
- Marx, Karl 1970(1857): *Grunnriss til kritikk av sosialøkonomien. Innledning*
- Maurseth, Per 1984: "Mellom Seip og Bull. Tilbakeblikk på en jubileumsdebatt", side 138-149 i Fuglum, P., Simensen, J., (red), *Historie nedenfra*, Oslo
- Michels, Robert 1958(1915): *Political Parties*, Illinois, USA
- Myhre, Jan Eivind 2009: *Mange veier til historien*, Oslo
- Pareto, Vilfredo 1991(1896): *The Rise and Fall of the Elites*, London
- Popper, Karl 1993(1957): *The Poverty of Historicism*, Routledge
- Popper, Karl 2002(1959): *The Logic of Scientific Discovery*, New York
- Ricoeur, Paul 1970: *Freud and philosophy. An essay on interpretation*, London
- Ringdal, Nils Johan 1981: *Statsoppfatningen hos Jens Arup Seip*, Oslo
- Ringdal, Nils Johan 1983: *Frontlinjer i historiefaget: moderne historieskrivning i et internasjonalt perspektiv*, Oslo
- Ritivoi, Andreea 2006: *Paul Ricoeur: tradition and innovation in rhetorical theory*, New York
- Rüsen, Jörn 1986: "Forklaringer og bruk av teorier i historiefaget" side 1-20, i Meyer, F. (red)
- Sandmo, Erling 1996: "Det godes problem", side 3-11 i *Nytt Norsk Tidsskrift*
- Schaanning, Espen 1997: *Vitenskapen som skapt viten: Foucault og historisk praksis*, Oslo
- Schumpeter, Joseph 1942: *Capitalism, socialism, and democracy*, New York
- Sejersted, Francis 1993: *Demokratisk kapitalisme*, Oslo
- Sejersted, Francis 1984: *Demokrati og rettstat. Politisk-historiske essays*, Oslo

- Sejersted, Francis 1989: "Norsk historieforskning ved inngangen til 1990-årene – Et oppgjør med den metodologiske individualisme", side 395-411 i *Historisk Tidsskrift*
- Sejersted, Francis 1995: "Historiefagets fortelling", side 313-325 i *Nytt Norsk Tidsskrift*
- Sejersted, Francis RETTSTATEN i 1984: *Demokrati og rettstat. Politisk-historiske essays*
- Skjervheim, Hans 1992: *Filosofi og dømmekraft*, Oslo
- Skjervheim, Hans 1992: "Jens Arup Seip som politisk teoretikar", side 32-36 i *Filosofi og dømmekraft*, Oslo
- Slagstad, Rune 1986: *Rett og politikk. Et liberalt tema med variasjoner*, Oslo
- Slagstad, Rune 1998: *De nasjonale strateger*, Oslo
- Slagstad, Rune 2001: *Retten Ironi*, Oslo
- Steen, Sverre 1951: *1814*, Oslo
- Sørensen, Øystein 2007: "Farlig å skrive for godt", *Morgenbladet*, 17. august
- Tollefsrud, Magnus 2010: "Lei av å lese om intellektuelle", *Minerva*, 27. august
- Tveite, Tonje 1998: ""Politikk er ikke idyll": Jens Arup Seip som samtidsforfatter", side 275-283 i Eriksen, T.B., Johnsen, E.B. (red), *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750-1995 bd II*, Oslo
- Østerud, Øyvind 2001(1991): *Statsvitenskap, Innføring i politisk analyse*, Oslo
- Øyn, Johan Petter 1976: *Hovedtrekk i Jens Arup Seips historiesyn*, hovedoppgave i historie, Trondheim
- Til debatt: innlegg ved Norske historiedagar 1996 / Øyvind Bjørnson, Egil Nysæter og Arve Kjell Uthaug (red.): N.J.Ringdal: Norsk historiografis historie, R.Slagstad: Arven etter Jens Arup Seip, F.W.Thue: Nasjonal historieskriving fra Sars til Mykland
- Store Norske Leksikon (SNL)